

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Özay GÖZTEPE

MUSTAFA KEMAL'İN CUMHURİYET SÖYLEMİ:
HALKÇILIK, LAİKLİK, BATICILIK, MİLLİYETÇİLİK
(1919-1938)

Danışman

Yard.Doç.Dr.Sonay BAYRAMOĞLU ÖZUĞURLU

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2008

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY.....	v
GİRİŞ.....	1
1-İDEOLOJİLERİN HARMAN OLDUĞU DÖNEM (1919–1920).....	8
1.1-Ulusal Azim ve Kararlılık.....	10
1.2-Osmanlı İslam Ulusu.....	13
1.3-Uygar ve İşgalci Batı.....	17
1.4-Din İçin Savaş.....	19
2-İŞGALVE İTTİFAKIN ZORUNLU SONUCU (1920–1921).....	21
2.1-Emperyalizm ve Kapitalizme Karşı Halk Egemenliği.....	21
2.2-Kutsal İsyan.....	27
2.3-Mazlum Osmanlı İslam Ulusu.....	30
2.4-Emperyalist Batı.....	30
3-İKİ İHTİYAÇ: ROUSSEAU ve DURKHEIM (1921–1923).....	31
3.1-Ulusal Egemenlik-Dayanışmacı Toplum.....	31
3.2-Ulusal Benlik.....	44
3.3-Gerçek Din.....	45
3.4-İmtiyazlar ve Uzlaşma Arayışı.....	48
4-POZİTİVİST İKTİDAR PEKİŞİRKEN (1923–1931).....	53
4.1-Medeniyetin Coşkun Seli.....	54
4.2-Ulusal Egemenlik İçin Cumhuriyet.....	57
4.3-Teritoryal Uluslaşma.....	60
4.4-Teokrasiden Cumhuriyete.....	63
5-RESMİ DOKTRİN KEMALİZM (1931–1938).....	66
5.1-Devlet-Millet-Halk.....	66
5.2-Üstün Türk Irkı.....	75
5.3-Refah ve Medeniyet.....	81
5.4-Anayasal Laiklik.....	82
SONUÇ.....	84
KAYNAKÇA.....	87
ÖZGEÇMİŞ.....	91

ŒEKİLLER ve TABLOLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo: 5.1 CHP'nin Yıllara Göre Meslek Grupları Sınıflandırması (1923-1935)	72

KISALTMALAR LİSTESİ

age	Adı Geçen Eser
agç	Adı Geçen Çalışma
agm	Adı Geçen Makale
ASD-1	Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Birinci Cilt
ASD-2	Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, İkinci Cilt
ASD-3	Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Üçüncü Cilt
ATTB	Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri
BMM	Büyük Millet Meclisi
CDTA	Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
HF	Halk Fırkası
MTSD	Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce
STMA	Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TPT	Türk Parlamento Tarihi
TT	Türkiye Tarihi

ÖZET

Mustafa Kemal'in Cumhuriyet Söylemi: Halkçılık, Laiklik, Batıcılık, Milliyetçilik (1919-1938)

Cumhuriyet dönemi siyasal yaşamında Kemalizm'e bir göndermede bulunmadan siyaset yapmak, neredeyse mümkün değildir. Bu durum, yalnız resmi siyaset katıyla sınırlı değil; toplumsal yaşamın her alanını kuşatan bir paradigma niteliğindedir. Dolayısıyla Kemalizm'e referans, Kemalizm'in sınırlarını zorlayan ve bu sınırların dışından siyasi faaliyet yürütmeye çalışan çevreleri bile etkileyen bir zorunluluk niteliği taşımaktadır.

Kemalizm'le ilgili mevcut çalışmalar ise genelde 'gerçek Kemalizm'in ne olduğu' sorununa yoğunlaşmakta ve Kemalizm'in bir 'ideoloji mi yoksa dünya görüşü mü' olduğu tartışmasına hapsedilmektedir. Kemalizm'in bir söylem olarak statüsü konusunda yapılan çalışmalar ise oldukça azdır ve mevcut literatür, Kemalizm'in işlevini kavramada yeterli bir bakış açısı sağlayamamaktadır. Dolayısıyla bu araştırma, ihmal edilen bir boyutu literatüre dahil ederek katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Kemalizm'in temel parametreleri olan halkçılık, laiklik, batıcılık ve milliyetçiliğin Mustafa Kemal'in söylem evreninde aldığı şekli araştırmayı konu edinen bu çalışma, beş temel bölüme ayrılmıştır. Bölümler, incelenen tarihsel aralıkta öne çıkan temel parametreden ve bu parametrenin söylemdeki kuruluşundan yola çıkılarak dönemlendirilmiştir.

Çalışmada, alandaki bilgi birikiminin yetersiz olmasından dolayı keşfedici araştırma türü ile nitel yöntemle uyumlu veri toplama ve çözümleme tekniği olan arşiv-dökümantasyon çalışmasına dayalı eleştirel söylem çözümlemesi yapılmıştır. Analiz edilen materyaller, çoğunlukla Mustafa Kemal'in söylemlerinden oluşmakla birlikte; Cumhuriyet Halk Partisi'nin tüzükleri ve programları ile anayasalar ve yasalar da ek inceleme nesnelere olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kemalizm, söylem, halkçılık, laiklik, batıcılık, milliyetçilik.

ABSTRACT

Republic Discourse Of Mustafa Kemal: Populism, Laicism, Westernism, Nationalism (1919-1938)

In the political life of Republic era, it is almost impossible to make politics without referring to Kemalism. This situation is not only restricted to the official political area, but also has a characteristic of a paradigm encompassing all fields of social life. Consequently, referring to Kemalism holds a character of necessity which strains the borders of Kemalism and affects even those groups who try to perpetuate politics outside of these borders.

However, existing studies about Kemalism generally focus on the issue of “what the real Kemalism is” and are restrained by the debate of whether Kemalism is an “ideology or a world view”. On the other hand, those studies on the status of Kemalism as a discourse are very limited and recent literature cannot provide an adequate point of view for understanding the function of Kemalism. In consequence, this study aims to make a contribution to literature by including this neglected issue.

This study which aims to analyse how populism, laicism, westernism, and nationalism which are the basic parameters of Kemalism, take shape in the universe of Kemalism, consists of five basic chapters. These chapters are periodized by evolving heading basic parameters in the evaluated historical period and how these parameters are constructed in the discourse.

In this study, exploring research and analysis of critical discourse based on the study of archives-documentation which is the method of data-collecting and analysing compatible with qualitative method are used because of the inadequate knowledge on the field. Besides the materials of analysis are mainly consisted of Mustafa Kemal’s discourses; statutes and programs of the Republican Party, constitutions and laws are also used as materials of analysis.

Key Words: Kemalism, discourse, populism, laicism, westernism, nationalism.

GİRİŞ

Kemalizm ve Kemalist prensipler kavramları, ilk resmi ifadesini¹ Mayıs 1935'te gerçekleştirilen Cumhuriyet Halk Partisi'nin dördüncü büyük kurultayında bulmuştur. Bu kurultayın kabul ettiği programın giriş bölümünde², programa temel oluşturan fikirlerin 1927 yılında kabul edilen tüzüğün³ genel esasları ve aynı kurultayca onanmış program beyannameleri⁴ ile 1931 yılında yayınlanan seçim beyannameleri⁵ olduğu vurgulanmaktadır⁶.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilk kurultayının⁷, 04 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi olduğu belirtilir⁸. Sivas Kongresi sonucunda yayınlanan tüzük ile Nutuk'un okunduğu kongrede (15 Ekim 1927) kabul edilen tüzük arasında önemli farklılıklar bulunmasına ve iki tarih arasında başka tüzükler ve beyannameler⁹ yayınlanmasına rağmen; referans yılı olarak 1927'nin verilmesi oldukça anlamlıdır. 1927 yılından önce çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu (04 Mart 1925) ertesi hem muhalefet dağıtılmış hem de iktidar bloku içindeki anlaşmazlık yaşanan kesim tasfiye edilmiş ve yeni devletin yukarıdan aşağıya inşasında önemli bir devir geride bırakılmıştır.

¹ İlk resmi ifadesi 1935 programı olsa da Kemalizm kavramı daha önce de -hatta Kurtuluş Savaşı yıllarında- kullanılmaktaydı. Bununla ilgili özet bir açıklama için bkz: Hakkı Uyar, "1930'lar Türkiye'sinde Kemalizm Algılamaları", (Erişim Adresi: <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/21.pdf> Erişim Tarihi: 06.03.2008), Hakkı Uyar, "Atatürk Dönemi İç Politikası (1923-1938)", (Erişim Adresi: <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/25.pdf> Erişim Tarihi: 06.03.2008)

² Cumhuriyet Halk Partisi, **CHP Programı**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 3.

³ Metnin tamamı için bkz: Mete Tunçay, **Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s. 382-394.

⁴ Metnin tamamı için bkz: Mete Tunçay, **age**, s. 395-397.

⁵ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 606-609.

⁶ Siyasi partilerin işleyişini ve organlarını düzenleyen tüzükleri (nizamnameleri) incelemek, Kemalizm'in temel parametrelerini araştırırken ilk bakışta gereksiz gelebilir. Ancak sözü edilen tüzükler, sadece parti iç işleyişini değil, (parti-devlet özdeşliğinin etkisiyle) yeni bir ulus ve devlet inşasının gelişimini de yansıtmaktadırlar. Özellikle genel esasları ve partiye kabul edilme koşullarını düzenleyen maddeler, hem kurulmaya çalışılan devletin özelliklerini hem de Kemalizm'in temel parametrelerini anlamada önemli belgelerdir.

⁷ Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti döneminde gerçekleştirilen kurultay tarihleri ve kısa açıklamaları için bkz: Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s.79. Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluşundan bugüne kurultay tarihleri ve kısa açıklamaları için bkz: "CHP Kurultayları" (Erişim Adresi: http://chp.org.tr/index.php?module=content&page_id=456, Erişim Tarihi: 01.03.2008)

⁸ Mustafa Kemal, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ikinci kongresinin (1927) açılış konuşmasında, Sivas Kongresi sırasındaki unvanla 1927 kongresindeki unvan arasında isim farkı bulunduğunu; fakat örgütün esas itibarıyla aynı kaldığını ve 1927 Kongresi'nin Sivas Kongresi'nden sonraki ikinci kurultay olduğunu vurgulamaktadır. (bkz: **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1.Cilt**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 369-370.)

⁹ Bu tüzük ve beyannameler için bkz: Mete Tunçay, **Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, s. 347-348, 348-350, 354-356, 362-369.

Ancak referans yılının başlangıcı olan 1927 öncesini incelemek, Kemalizm'in temel parametrelerinin söylemsel oluşumunu ve tarihsel gelişimini/gerilimini kavramak açısından önemlidir. Çünkü 1927 öncesinde hem mevcut toplumsal yapıya ve savaşın gidişine hem de alternatif iktidar odaklarına karşı çeşitli söylemler bir arada (veya sırayla) kullanılmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın ilk dönemlerinde sol ve İslami söylemler önemli bir ağırlık taşıırken, askeri başarılar ertesinde sol söylemler hızla, İslami söylemler ise görece yavaş terk edilmiştir. Kemalizm'in temel parametreleri olarak değerlendirilebilecek halkçılık, laiklik, milliyetçilik ve batıcılık da dönemin koşullarına göre değişik biçimlerde gelişim göstermiştir.

Bu gelişimi kendi koşulları içinde izlemek son derece önemlidir. Çünkü cumhuriyet dönemi siyasal yaşamında Kemalizm'e doğrudan ya da dolaylı bir göndermede bulunmadan siyaset yapmak, neredeyse mümkün olmamaktadır. Bu durum, Taha Parla'nın¹⁰ da işaret ettiği gibi yalnız devlet, iktidar bloğu ve resmi siyaset katıyla sınırlı değildir; toplumsal yaşamın her alanında, sağduyu eseri ve kamuya yararlı sayılan tutumların, görüşlerin ve açıklamaların bir parametresi ve gerekçesi hükmündedir. Bir yandan, resmi siyasetin ve siyasal iktidarın otoritesini dayandırdığı bir meşruiyet formülü ve miti; öbür yandan genel olarak kamunun kabul ettiği bir meşruiyet normudur. Dolayısıyla Kemalizm'e referans, Kemalizm'in sınırlarını zorlayan ve bu sınırların dışından siyasi faaliyet yürüten çevreleri de etkileyen bir söylemsel zorunluluk gibidir. Bu özellik, Kemalizm'in yeni şart ve zamanlara ayak uydurabilmesini, zaman içinde farklı yorumlar altında diğer siyasal düşünce akımlarının onu içselleştirmesini sağlamıştır. Bu eklemlendirme ve/veya içselleştirme, "farklı düşünce akımlarına özgül ve güçlü bir esin kaynağı sağlamaktan ziyade, onlara asgari meşruiyet dayanağı vermektedir"¹¹.

Aslında Mustafa Kemal, bir doktrine sahip olmadığını (ve olmamak gerektiğini) ısrarla vurgulamış; partinin (CHP), bir doktrininin olması durumunda hareketin donacağını¹² belirtmiştir. Ancak bu ifade, zaman zaman *Kemalizm'in parametresizliği* olarak da değerlendirilmektedir. Her ne kadar eklemlenmeye açık ve oluşsal bir nitelik taşısa da Kemalizm'in ulus-devlet temelinde şekillenmiş, pozitivist, aydınlanmacı, milliyetçi, rasyonel ve laik nitelikleri olduğu açıktır.

¹⁰ Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, 1. Cilt: Atatürk'ün Nutuk'u*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 13, 15.

¹¹ *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İkinci Cilt: Kemalizm*, (Editörler: Tanıl Bora&Murat Gültekin), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 14.

¹² Aktaran Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal, 3.Cilt: 1922-1938*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 474.

Bu çalışma da Kemalizm'in yukarıda sayılan temel niteliklerinden yola çıkarak, söylem çözümlemesi yapma çabası gütmekte; Kemalizm'in ne olduğuna açıklama getirme iddiası ve amacı taşımamaktadır. Ancak çalışmanın içeriğine ve bölümlerine dair bir açıklama getirilmeden önce, izlenen yönetime dair bazı konulara açıklık getirmek yerinde olacaktır. Çünkü herhangi bir bilimsel araştırmanın tasarımında; araştırılacak şeyin konusu, hangi araçların kullanılacağı, nasıl bir veri toplama ve analiz işleminin gerçekleştirileceği, kullanılacak yöntemin avantaj ve dezavantajları, yöntemin seçilme nedeni ile -varsal alternatiflerinin neler olabileceği; somut bir şekilde ortaya konmalıdır. Bu unsurlar, hem tasarımın kavramsal içeriğinin zengin olmasını hem de odaklanılacak şeyin iyi tespit edilmesini sağlar.

Mustafa Kemal'in söylem evrenini araştıran bu çalışmada, Amasya Genelgesi'nin yayınlandığı günden (22 Haziran 1919) Mustafa Kemal'in ölümüne (10 Kasım 1938) kadar geçen cumhuriyet tarihi, başat olan söylemden yola çıkılarak dönemlendirilmiştir.

Çalışmada, araştırma türlerinin tümünün yer yer belirgin etkilerinin söz konusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü Mustafa Kemal'in söylemlerinin olgusal dayanakları *keşfedilmeye*, keşfedilmiş olguların fotoğrafı bütünlüklü bir şekilde *betimlenmeye*, betimlenmiş olguların kavramla olan ilişkisinden yola çıkılarak Mustafa Kemal'in bu söylemlerinin arkasına yatan nedenler *açıklanmaya* çalışılmıştır.

Ancak bu üç araştırma türünün içinde mutlaka birisinin belirgin olduğuna kuşku yoktur. Çalışmanın amacı da düşünülünce, araştırmaya rengini verecek olan tür, *keşfedici araştırma* olmuştur. Bu araştırma türünün seçilmesinin gerekçesi, bu alandaki bilgi birikiminin sınırlı olmasıdır.

Keşfedici çalışma, genellikle niteliksel veri toplama teknikleriyle kullanılmaktadır. Burada da bu genel durum bozulmamış, nitel yönetime dayalı veri toplama teknikleri kullanılmış ve temel olarak, *arşiv-dökümantasyon çalışmasına* dayalı *eleştirel söylem çözümlemesi* yapılmıştır.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir: Nitel araştırmaya dayalı bir çalışma yapılmasının nedeni, köklü ve etkin epistemolojik pozisyon olan pozitivistimin (ilişkili olarak nicel araştırma yöntemlerinin) gözden düşmesi değil, tasarlanan çalışmaya en elverişli yöntemin nitel araştırma olmasından kaynaklanmaktadır. Bu, bazı konularda avantajlar sağlasa da önemli riskleri, kısıtları, dezavantajları da beraberinde taşımaktadır.

Bilindiği gibi nitel yöntemin en önemli özellikleri; *özneye odaklı*, *etkileşime açık* ve *betimlemeye/yorumlamaya dayalı* olmasıdır; yani kökleri, *yorumsamacı* gelenekle önemli

bir ilişki içindedir. Bu ilişki, araştırmayı, kavram-olgu bağlamından koparıp öznenin özelliklerinin nakledicisi durumuna sürüklenme riskini barındırmaktadır.

Birincisiyle bağlantılı olarak ikinci risk, özneye odaklı yaklaşımların ortak özelliğidir. Özneye odaklanma, nesnel koşulların göz ardı edilmesini; özne-nesne ilişkisinde özneyi içinde bulunduğu nesnel (tarihsel-toplumsal) koşullardan bağımsız değerlendirmeyi de beraberinde getirebilmektedir.

Nitel araştırmayı kullanan birisi için önemli sorunlardan biri de bu yöntemin “felsefi bir arka-planla, belli bir disiplinle ve açık-seçik tanımlanmış araştırma teknikleriyle özdeş kılmanın güç olması”¹³dir. Bu durum, bir dezavantaj olduğu gibi beraberinde bir avantajı da yaratmaktadır. Şöyle ki; tersinden düşünüldüğünde nitel yöntem, aynı zamanda “felsefi köken, disiplinler gelenek ve somut araştırma pratikleri bakımından son derece çoğulcu bir yapı”¹⁴ sunmaktadır.

Peki, bu risk, kısıt ve sakıncaları gidermenin (ya da en aza indirmenin) yolu nasıl sağlanabilir? Galiba bunun en önemli yolu, benimsenen epistemolojik pozisyonla ilgilidir. Bir tarihsel araştırma da denebilecek bu çalışmada, ne yalnızca öznenin eylemlerinin nakledicisi veya betimleyicisi ne de olgu-kavram bağımlı sebep-sonuç ilişkisine indirgemiş bir yapısalcılık benimsenmiştir. Alternatif olarak önerilen şey, gelişmeleri kendi koşulları ve diyalektik bir ilişki içinde ele alan tarihsel-maddeci; yani eleştirel realist bir tutumdur. Bu yaklaşım, “yaslandığı realist epistemoloji ile amprisist ve yorumsamacı yaklaşımlardan olduğu kadar bilinemezçiliğe kadar uzanan kültürel rölativist konumlardan da ayrılır”¹⁵

Veri toplama ve çözümleme tekniğinde ise tezin amacıyla uyumlu en uygun yol, *arşiv-dökümantasyon çalışmasına dayalı eleştirel söylem çözümlemesi* yapılmasıdır. Arşiv-dökümantasyon çalışmasının en önemli avantajı, materyal bolluğudur; belgeler, çok önemli veri kaynaklarıdır. Ayrıca bu yöntemde verilere ulaşmak için anket, mülakat gibi veri toplama tekniklerine gerek kalmamaktadır. Böylece hem harcanacak zaman hem de veri toplamada yaşanabilecek hatalar azaltılabilmektedir.

Amaca uygun olarak taranacak belgeler açısından en önemli riskler; belgenin *güvenilirliği*, *temsil gücü* ve *aynı türden oluşması*dır. Bunun için Mustafa Kemal’in söylem evreni incelenirken, çoğunlukla söylev ve demeçleri ile tamim, telgraf ve beyannameleri tercih edilmiştir. Gerekli olduğu durumda ek inceleme nesnelere (parti programları, tüzükleri, beyannameleri, dönemin önemli isimlerinin söylemleri) de eklenmiştir.

¹³ Metin Özüğurlu, Nitel Araştırma Ders Notları (Yayınlanmamış Ders Notu), s. 4.

¹⁴ Metin Özüğurlu, *agç*, s. 4.

¹⁵ Metin Özüğurlu, **Anadolu’da Küresel Fabrika’nın Doğuşu**, Halkevleri Emek Çalışma Merkezi Bilimsel Yayınlar: 1, Ankara, 2005, s. 131.

Yöntemsel tercihte (eleştirel) söylem çözümlemesinin seçilme nedeni, bu yöntemin “metnin içerdiklerini değil içeriğini kavramaya dönük”¹⁶ olmasından kaynaklanmaktadır. Söylem çözümlemesinde “metnin anlamını belirleyen kelime ya da cümle setleri, verili anlamlarıyla değil dilde nasıl örgütlendiklerini ortaya çıkarmak”¹⁷ amacıyla hareket edilir.

Bu yöntemin en önemli sakıncalarından birisi, *söylem* sözcüğünün tercih edilmesinin tarihsel nedenleriyle ilgilidir. Epistemolojik tutumu eleştirel realizm olan ve tarihsel-maddeci bir yöntemi benimseyen bu tezde, çoğunlukla post-yapısalcıların tercihi olan söylem çözümlemesini kullanmak, çalışmanın zemininin kayma riskini de beraberinde taşımaktadır.

Söylem çözümlemesinin henüz muğlak bir alan olması da önemli bir kısıt olarak görülmelidir¹⁸. En çok bilinen söylem çözümleme yolları, Jacques Derrida (yapı-söküm/yapı-bozum) ve Michel Foucault’un (şecere-soy kütüğü/bilginin arkeolojisi) yöntemleridir. Her iki yöntem de bu çalışmada benimsenen yöntemle önemli farklılıklar taşımaktadır. Dolayısıyla çalışmada izlenen eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi, bir açıdan da çalışmanın içinde kendini oluşturmuştur.

Söylem çözümlemesinin muğlak bir alan olması, onu geliştirilebilir kılmanın olanaklarını da yaratmaktadır. Bunun için belli önkabullerle davranmak ve bir çerçeve oluşturmak gerekmektedir.

Bu çalışmadaki eleştirel söylem çözümlemesinde dil; nesnel gerçekliğin insan zihnine yansıtılmasına dayalı, tarafsız ve araççı bir perspektifle değil; içinde kullanıldığı toplumsal-sınıfsal bağlam çerçevesinde ve dilin neden/nasıl kullanıldığına dikkat çeken bir yaklaşımla ele alınmıştır.

Söylem ise tüm “iletişim biçimlerini kuşatan, günlük deneyimler içinde sosyal dünyayı görme, sınıflandırma ve ona tepki verme yollarını da içeren”¹⁹ bir çerçeveden ele alınarak ve Keith Punch’un²⁰ aktardığı şu önkabullerle davranılmıştır:

Söylem;

- ✓ Kurallıdır; kurallarla yönetilir ve içsel olarak yapılandırılmıştır.

¹⁶ Metin Özüğurlu, Nitel Araştırma Ders Notları (Yayınlanmamış Ders Notu), s. 23.

¹⁷ Metin Özüğurlu, *agç*, s. 23.

¹⁸ Keith F. Punch, söylem çözümlemesinin bu muğlaklığını şöyle aktarmaktadır: “Söylem çözümlemesi; kuram, yöntem ve uygulamadan oluşan bütünleşmiş bir yapı değildir. Daha ziyade bütün türleri kapsayacak bütünlüklü ve ortak bir kuram olmadan, çeşitli disiplinler içinde farklı araştırma gelenekleriyle gerçekleştirilir; bir örnek olmaması nedeniyle tanımlanması zordur”. (Keith F Punch, **Sosyal Araştırmalara Giriş**, (Çevirenler: Dursun Bayrak, H.Bader Arslan, Zeynep Akyüz), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005, s. 215)

¹⁹ Aktaran Keith F. Punch, *age*, s. 215.

²⁰ Aktaran Keith F. Punch, *age*, s. 215.

- ✓ Kaçınılmaz olarak sosyal ve tarihsel bir matris içinde konumlanmış; kültürel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kişisel gerçekliklerinin söylemi belirlediği konuşmacılar tarafından üretilir.
- ✓ Bu sosyal ve tarihsel matrisin önemli yönlerini kurar ve biçimlendirir.

Özetle bu çalışmada, “dilbilimin çözümleme araçlarını kullanarak kendi başına söylem yapısının araştırılmasına odaklanan yapı olarak söylem”²¹ tutumundan ziyade; söylemi “diğer sosyal, bilişsel, siyasal veya kültürel süreç ve sonuçlar ile ilişkilendirerek inceleyen kanıt olarak söylem”²² önceliğinde; tarihsel-maddeci bir yöntemle eleştirel söylem çözümlemesi yapılmaya çalışılmıştır.

Söylem çözümlemesinde esas malzemeyi, metinlerin içeriği oluşturmaktadır. Bu durumda, içerik çözümlemesinin tercih edilmeme nedeninin açıklanması gerekir. “İçerik çözümlemesi, okuyucu-metin ilişkisini merkezine alan bir yönelime sahip değildir; metinde açık olarak içerilenlerin nicel betimlenmesine dönük sistematik bir araştırma yöntemidir ve genellikle nicel araştırma tasarım mantığı ve prosedürüne sahiptir. Dolayısıyla metnin içeriğini (context) değil metnin içerdiklerini (content) inceler”²³. Bu yüzden çalışmayla uyumlu yöntem, içerik çözümlemesi değil -eleştirel- söylem çözümlemesi olmaktadır.

Örnekleme için ise şu bilgiyi eklemek gerekmektedir: Dönemlendirilmiş olan tarihsel aralıkların her birinde, nitel yöntem temel alındığı için *olasılıklı örneklem* değil, *amaçlı örneklem* kullanılmıştır. Dolayısıyla örneklem; tüm metinler üzerinden değil, döneme genel niteliğini veren tarihsel-toplumsal koşullara göre yapılan konuşmalar ve metinlerle sınırlanmıştır.

Yönteme dair yapılan bu açıklamaların ardından, içeriğe dair de bir açıklama getirmek gerekmektedir. Çalışmanın özünü, İslami birlik öğelerinin ağırlıkta olduğu bir söylemden milliyetçi, sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir toplum söylemine uzanan evrendeki kırılmaları tespit etmek ve başat unsurdan yola çıkarak söylemsel dönemlendirmeler yapmak oluşturmakta ve beş temel bölümü içermektedir.

Birinci bölüm, Amasya Genelgesi’yle başlayıp Büyük Millet Meclisi’nin açılışına kadar süren ve en temel argümanı İslami birlik olan dönemi kapsamaktadır.

İkinci bölüm, Büyük Millet Meclisi’nin açılmasından Londra Konferansı’na kadar uzanmaktadır. Bu dönemde Sovyetler Birliği ile kurulan ilişkilerin de etkili olduğu emperyalizm ve kapitalizm karşıtı bir söylem egemendir.

²¹ Aktaran Keith F. Punch, *age*, s. 216.

²² Aktaran Keith F. Punch, *age*, s. 216.

²³ Metin Özügürlü, Nitel Araştırma Ders Notları (Yayınlanmamış Ders Notu), s. 23.

Londra Konferansı'ndan birinci meclisin kendisini yenileme kararı verdiği zaman aralığını kapsayan üçüncü bölüm, egemenlik ve iradenin ulusa ait olduğu söylemiyle geçmektedir.

Halk Fırkası'nın seçimi kazanmasından devletçi iktisadi politikalara geçiş sürecine kadar olan dönemi içeren dördüncü bölüm, batılılaşma hamlelerinin belirleyiciliğinde geçmiştir.

Beşinci bölüm ise Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ilk resmi programının kabul edildiği zamandan Mustafa Kemal'in ölümüne kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Bu dönemde etnik temelde tanımlanmış bir milliyetçilik ile içeriği sınıf mücadelesini engelleme amacıyla doldurulmuş halkçılık iç içe geçmiştir.

Yönteme ve içeriğe dair yapılan bu açıklamaların ardından, kısa bir not daha düşülmesi gerekmektedir. Bu çalışmada yer alan Mustafa Kemal'in konuşmaları ve resmi metinler, mümkün olduğunca bugünün Türkçesine çevrilmeye çalışılmıştır. Ancak başka eserlerden yapılan alıntılarda, eser sahiplerinin tercihi benimsenmiştir. Dolayısıyla bazı alıntılar bugünün Türkçesiyle, bazılarının da eski Türkçeyle olmasının nedeni; başka eserlerden yapılan alıntılarda, eser sahibine karşı duyulan sorumluluktan ötürü kaynaklanmıştır. Elbette bugünün Türkçesine çevrilmeye çalışılan kısımlardaki hatalar ve eksiklikler, bütünüyle bana aittir.

1-İDEOLOJİLERİN HARMAN OLDUĞU DÖNEM (1919–1920)

İslam Birliği

Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllar, tüm dünyada büyük bir toplumsal sarsıntı ve değişim yıllarıdır. Ekim 1917 Devrimi'yle dünya sahnesinde yerini alan proletarya, sosyalizm ve Bolşevik iktidarı, dönemin tüm toplumsal mücadele ve hareketlerini derinden etkiliyor, o dönemin deyimiyle “mazlum halklar” için esin ve umut kaynağı olurken yeni bir çağın da açılmakta olduğunu haber veriyordu. 1918-1919'larda Almanya'da, Macaristan'da, Finlandiya'da yenik düşen proleter ayaklanmaları görülüyor; Asya'da, yüzlerce yıllık sömürge boyunduruğunun sonuna gelmekte olduğu, Moğolistan, Çin, Türkiye, İran vb. örnekleriyle, bu ülkelerdeki ulusal kurtuluş hareketlerinin ve ulusal kurtuluşçu akımların gelişmesiyle kendini gösteriyordu.²⁴

Böyle bir dünya ortamında, Birinci Dünya Savaşı sona ererken, Osmanlı düzeni son darbeyi de yemiş, çökmüştü. 1903'ten 1918'e kadar geçen 15 yıla kesin damgasını vurmuş olan *İttihat ve Terakki*, yenilginin kesinlik kazanmasından sonra, son kongresinde kendini feshetmiş, *İttihatçı* liderler Avrupa'ya kaçmışlar, meydan; *Hürriyet ve İtilafçılara*, bir başka deyişle Alman emperyalizminden yana taraf tutan kadroların siyasi yenilgisinden sonra İngiliz ve Fransız emperyalizmi yandaşlarına kalmıştı.²⁵

İttihatçı Talat Paşa hükümetinin ayrılmasından sonra sadrazamlığa getirilen Ahmet İzzet Paşa döneminde, ordunun terhis edilmesi, boğazların yabancı ülkelerin denetimine geçmesi, imparatorluk topraklarının paylaşılması ve Anadolu'nun işgaline olanak tanınması gibi Osmanlı için çok ağır hükümler taşıyan Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918'de imzalanmıştır.²⁶

Mondros Mütarekesi hükümlerine dayanarak İzmir'in işgal edildiği sırada (15 Mayıs 1919), Mustafa Kemal de resmi görevli olarak Samsun'a doğru yola çıkmıştır. Samsun'a ulaşınca da Damat Ferit Paşa'ya “İzmir işgalinin doğurduğu tepkileri içeren; üçü *millet ve ordu*, biri *devlet ve ordu* deyimlerinden oluşan”²⁷ bir telgraf göndermiştir. Buradan Amasya'ya geçen ve orada ileri gelen komutanlarla görüşen Mustafa Kemal, tarihe

²⁴ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadele Ansiklopedisi**, 6.Cilt, (Yayın Yönetmeni: Ertuğrul Kürkçü), İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s.1843.

²⁵ **age**, s.1843.

²⁶ **age**, s.1844.

²⁷ Sina Akşin, “Siyasal Tarih: 1908-1923”, **Türkiye Tarihi**, 4.Cilt: **Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 75.

Amasya Tamimi ismiyle geçen genelgeyi yayınlamış; böylece teslimiyetçi Osmanlı iktidarına karşı direnişçi Anadolu iktidarının ilk adımını atmıştır.

İleride kabul edilecek tüzük, program ve anayasaların öncülünü oluşturan ve 22 Haziran 1919'da yayınlanan Amasya Genelgesi²⁸; Mustafa Kemal'in söylem evreni analizine başlamak için en uygun metindir. Genelgede, -diğer ifadelerin yanında- vatanın bütünlüğünün ve ulusun bağımsızlığının tehlikede olduğu, hükümetin sorumluluğunu yerine getiremediği ve ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim ve kararının kurtaracağı tespitleri yer almaktadır²⁹.

Amasya Genelgesi'nin ardından aynı yıl içinde birçok kongre toplanmıştır. Bunların en önemlileri hiç kuşkusuz ki 23 Temmuz 1919'da Erzurum'da, 4 Eylül 1919'da Sivas'ta toplanan kongrelerdir³⁰. Bu kongrelerde alınan kararların çerçevesi, Amasya Genelgesi ile paralellik taşımaktadır. Kararlarda Mondros Mütarekesi tarihi esas alınarak, *Osmanlı memleketinin parçalarından bir kısmının diğer parçalarından ve Osmanlı camiasından ayrı düşünülmemeyeceği, işgal ve müdahale ile ulusal varlığı bozan -özelikle Rumluk ve Ermenilik şekillendirme amacı taşıyan- hareketlere izin verilmeyeceği, gayri-Müslim unsurların hukuki haklarına bağlı olunduğu ve bunların korunacağı, fakat Hıristiyan azınlıklara siyasi egemenlik ve sosyal dengeyi bozacak ayrıcalıklar verilemeyeceği* belirtilmiştir. Osmanlı hükümetinin devletlerin baskısı ile görevini yerine getiremediği durumda, *Heyet-i Temsiliye'nin yetkili olduğu vurgulanarak; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin amacı, Osmanlı vatanının tamamının, yüce halifelik makamı ile saltanatın ulusal bağımsızlığını ve güvenliğini sağlama amacıyla ulusal güçleri harekete geçirmek ve ulusal iradeyi egemen kılmak* şeklinde ifade edilmiştir³¹.

²⁸ Genelgenin tümü için bkz: Sina Akşin, "Siyasal Tarih: 1908–1923", **TT, 4.Cilt**, s. 75-76. **Nutuk**, (Düzenleme: Mustafa Bayram Mısır), Palme Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 32. **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM, 1.Dönem (1919-1923), 1.Cilt**, (Yayına Hazırlayan: Fahri Çoker), Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 4, Ankara, 1994, s. 5-6.

²⁹ Amasya'da yapılan bir toplantıda alınan kararın genelgeye döküldüğü bu metinde yer alan ve ileride tasfiye edilecek kişilerle ilgili Mustafa Kemal, "bu imzaların bu müsveddeye konması iyi bir şans ve tesadüf eseridir" diyerek genelgeyi kendisine mal etmektedir. (**Nutuk**, s. 33)

³⁰ Erzurum Kongresi kararları için bkz: Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 182. Sina Akşin, "Siyasal Tarih: 1908–1923", **TT, 4.Cilt**, s. 79. **TPT, 1.Dönem, 1.Cilt**, s. 11.

Mustafa Kemal'in bu ilkelerin ve kararların kendisi tarafından daha o zaman nasıl anlaşıldığına dair açıklaması için bkz: **Nutuk**, s. 62-63.

Sivas Kongresi kararları için bkz: **ATTB**, s. 98-99. **TPT, 1.Dönem, 1.Cilt**, s. 19-21.

³¹ Kararlar, dönemin örgütlenmelerinde de ifadesini bulmuştur. 4 Eylül 1919'da Sivas'ta toplanan kongrenin kararlarına dayanarak yayınlanan ve besmele ile başlayan *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi* ile 13 Ekim 1919'da Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkezlerine gönderilen ve *Müdafaa-i Hukuk Teşkilatına Dair Nizamname*'de benzer ifadeler tekrarlanmıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Mete Tunçay, **age**, s. 341-346. **ATTB**, s. 114-116.

Sivas ve Erzurum kongrelerinde alınan kararlar, Osmanlı Mebus Meclisi'nde de kabul edilmiştir³². Ulusal bütünlük, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi esas alınarak *mütareke hattı içinde ve dışında*,³³ *dini, soyu, istekleri bir olan ve birbirlerine karşılıklı saygı ve fedakârlık duyguları taşıyan, sosyal ve etnik haklarıyla çevre kurallarına uymuş bulunan Osmanlı İslam çoğunluğunun oturduğu bölgelerin tümü* olarak tespit edilmiş; *halifeliğin, padişahlığın ve Osmanlı hükümetinin merkezinin korunması* gerekliliği ifade edilmiş; *ulusların kendi kararlarını tayin hakkı* benimsenmiştir.

1.1-Ulusal Azim ve Kararlılık

Büyük Millet Meclisi'nin açılışından önce alınan bu kararlarda, *saltanat ve halifelik makamlarını karşısına almama* ve *İstanbul hükümetinin görevini yerine getiremediği* ifadesiyle yetinme tavrı belirgindir³⁴. Ancak bu çalışmanın kapsamı açısından önemli olan nokta, *ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim ve kararının kurtaracağı* tespitidir. Bunun daha açık ifadesi, General Harbord'a gönderilen ve Anadolu'daki gelişimi anlatan muhtıradan yer almıştır. Muhtıradan *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*'nin amaçları arasında *ulusal iradenin üstünlüğünü tesis etmek* de ifade edilmiştir³⁵. Bu tespitler, *halk* yerine *ulusun* ikame edildiği ve halkçılık düşüncesinin *ulusal irade ve egemenlik* zemininde tanımlandığı bir anlayıştır³⁶. Ancak halkçılık fikri, bu döneme özgü olmayıp kökleri İkinci Meşrutiyet Dönemi'ne uzanmaktadır. Dolayısıyla halkçılık fikrinin gelişimine göz atmak yararlı olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde ortaya çıkan halkçılık akımıyla ilgili ortaklaşılan tespit, bu akımın uluslararası etkilerle şekillendiğidir. Bu etkilerde öne çıkan iki akım göze çarpmaktadır: Rusya'daki *halkçılık* (Narodnizm) ve Fransa'daki *dayanışmacılık* (Solidarizm) akımları.

Rus devrimci hareketi içinde ortaya çıkmış ve *narod* (halk) kelimesinden türemiş olan *narodnicestvo* (halkçılık), Rusya'da 19.yüzyılın ortalarında başlayan radikal hareketi nitelendirmek için kullanılmaktadır. Köylülerin ve küçük üreticilerin çıkarlarını dile

³² Osmanlı Meclis-i Mebusan kararları için bkz: Tefik Çavdar, *age*, s. 199. Sina Akşin, "Siyasal Tarih: 1908-1923", *TT*, 4.Cilt, s. 86. *TPT*, 1.Dönem, 1.Cilt, s. 32-33.

³³ Baskın Oran'ın da belirttiği gibi Mustafa Kemal, bu maddeyi alabildiğince dar yorumlayarak amaçlanan sınırları genişletmeyi değil daraltmaya çalışmıştır. İlerleyen dönemlerde *çinde ve dışında* kısmı, sadece *çinde* olarak ifade edilmiştir. (Bkz: Baskın Oran, "Dönemin Bilançosu", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 1.Cilt (1919-1980), (Editör: Baskın Oran) İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 107)

³⁴ Bu tavır, Kurtuluş Savaşı boyunca devam etmiş; dolayısıyla egemenlik ve irade konusundaki çelişkili ifade, saltanat ve halifelik makamının kaldırılmasına kadar sürmüştür.

³⁵ *ATTB*, s. 85.

³⁶ Bu anlayışın üzerinde ilerleyen bölümlerde etraflıca durulacağı için burada kısa bir tespitle yetinilmiştir.

getiren *Narodnikler*, Rusya'nın kapitalist gelişme aşamasını geçirmesinin zorunlu olmayıp bu aşamayı atlatabileceğini savundular. Rus aydınlarına göre otokratik rejimin yıkılması için eğitilmemiş ve henüz cahillikten kurtulamamış Rus halkının aydınlatılması gerekiyordu. Öğrenciler ve aydınlar, dört yıllık bir eğitim sürecinin ardından 1874 yılında büyük bir *Halka Gitme* kampanyası başlattılar. İnsanlık tarihinde ender görülen olaylardan birisini oluşturan bu kampanya süresince on binlerce genç aydın, köylülere giderek onları aydınlatma ve bilinçlendirme faaliyetine başlamış; ancak bu çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır³⁷.

Narodnik hareketinin etkilerinin Türkiye'ye *İttihat ve Terakki Cemiyeti* aracılığıyla girdiği, üzerinde hemfikir olunan bir diğer tespittir. Niyazi Berkes,³⁸ Rusya'daki *halkçılık* akımının Osmanlı Devleti'ndeki halkçılığı üç dolaylı yoldan etkilediğini belirtmektedir: Birincisi, Balkan ve özellikle Bulgar aydınları yoluyla; ikincisi, Rusya'dan gelen Türkler aracılığıyla; üçüncüsü, Ermeni aydınlarının başlattığı ve ulusçu *Taşnak* akımından ayrı olan sosyalist *Hınçak* akımıyla. İlhan Tekeli'nin³⁹ belirttiğine göre *İttihat ve Terakki* içinde halkçılığın öncülüğünü yapan Hüseyinzade Ali, Rusya'da iken *Narodnik* hareketine katılmıştı. Ayrıca *İttihat ve Terakki*'nin karşılıklı etkileşim içinde olduğu Ermeni ve Bulgar ihtilalci örgütleri içinde *Narodnik* ideolojisi yaygındı. M.Asım Karaömerlioğlu⁴⁰ da benzer bir tespitte bulunarak, Osmanlı Müslümanlarının halkçı düşüncelerle; Ermeni halkçı hareketlerinin, Tatar göçmenlerinin ve Makedonya'daki popülist ihtilalci hareketlerin etkisiyle 19.yüzyılın sonlarında tanıştığını belirtmektedir.

Diğer uluslararası akım olan *Solidarizm* ise Birinci Dünya Savaşı öncesi Fransa'sında üçüncü cumhuriyetin resmi ideolojisidir. Radikal parti çevresinde etkinlik kazanan *Solidarizm*, başta filozof-politikacı, eski başbakan Leon Bourgeois olmak üzere, Alfred Fouillee, Alexandre Millerand, Charles Seignobos, Ferdinand Buisson, Charles Gide, Gustave Geffroy gibi birçok düşünürü çevresinde toplamıştır. *Solidarizm*, girişim özgürlüğü ve mülkiyetin dokunulmazlığına gölge düşürmeden liberalizmle sosyalizm arası bir "orta yol" aramayı amaçlayan, ekonomide devlet müdahaleciliğini öneren, sosyal mevzuatı gündemine alan, toplumsal yaşamda sınıf çatışmasının gereksizliğine inanan,

³⁷ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 2.Cilt**, (Yayın Yönetmeni: Ertuğrul Kürkçü), İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 496, 501.

³⁸ Niyazi Berkes, **Türk Düşününde Batı Sorunu**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, s. 231-232

³⁹ İlhan Tekeli, "Türkiye'de Halkçılık", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 7.Cilt**, (Yayın Yönetmeni: Seyfettin Gürsel), İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 1930.

⁴⁰ M.Asım Karaömerlioğlu, "Tek Parti Döneminde Halkçılık", **MTSD, 2.Cilt: Kemalizm**, (Editörler: Tanıl Bora&Murat Gültekin), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 273.

çelişkiden arınmış, uzlaşma esasına dayalı organik dayanışmayı benimseyen, laik eğitimi savunan, pasifist, uzlaşmacı bir ideoloji olarak tanımlanabilir⁴¹.

Halkçılık anlayışının bu gelişiminde uluslararası etkilerin dışında, ulusal düzeyde iki ismin öneminden söz edilebilir: Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp.

Yusuf Akçura, 24 Nisan 1913 ile 20 Nisan 1914 tarihleri arasında 52 sayı yayınlanan haftalık *Türk Yurdu* dergisinin editörlüğünü yapmıştır. Yusuf Akçura, *Türk Yurdu* çevresi tarafından yayınlanan *Halka Doğru* dergisinin ayırt edici özelliklerinden birisinin *halkseven* olduğunu vurgular⁴² ve “halka doğru diye ad taktığımız bu cerideyi halk için, halka faydeli olmak için çıkarıyoruz”⁴³ açıklamalarında bulunur. Halkı, “köylükte yaşayan az toprak sahibi yahut büsbütün topraksız rençberler, şehirlerde geçinen ufak esnaf ve gündelikçi ameleler, ırgatlar”⁴⁴ olarak tanımlayan Yusuf Akçura; halkın gelişimi ve ilerlemesi için önüne düşüp yol gösterecek okumuş adamlara ihtiyacı olduğunu belirtir⁴⁵.

İkinci *Halka Doğru* dergisi, Celal Bayar ve arkadaşlarının çabalarıyla İzmir’de kurulan *Halka Doğru Cemiyeti*’nin yayın organı şeklinde çıkarılmıştır. Yeni derginin anlayış farkı, halk kavramına yüklenen anlamdan hemen ortaya çıkmaktadır: “Halk tabirinden maksadımız milletin tahsil ve terbiye, idrak ve irfanca orta sınıfını teşkil eden tabakadır.”⁴⁶

Görüldüğü gibi *İkinci Meşrutiyet Dönemi* halkçılığını, iki ayrı *Halka Doğru* dergisiyle şekillenen iki ayrı anlayışta incelemek mümkündür: Yusuf Akçura’ya göre halk; kırların yoksul köylüleri, küçük esnaf ve kentlerin ücretli emekçilerinden oluşmaktadır. Bir başka deyişle Yusuf Akçura’nın halk kavramıyla kastettiği, görece yoksul kesimlerdir. Ona göre millet ve halk aynı şeyler değildi ve halkın ayırt edici özelliği, bir anlamda sınıfsal olarak belirlenmesidir⁴⁷. Oysa 1918’de İzmir’de yayınlanan ve Celal Bayar’ın çabaları sonucu çıkarılan *Halka Doğru* dergisi, bu tanımdan düşük gelir gruplarını, topraksız ya da az topraklı köylüyü, gündelikli işçi ve küçük esnafı dışlıyordu⁴⁸ ve halk ile kastedilen artık orta sınıflardı.

Cumhuriyet dönemi halkçılık anlayışında Ziya Gökalp’in etkisi, diğerlerine göre çok daha fazladır. Türkçülüğün ilk esaslarından birinin *halka doğru* ilkesi olduğunu söyleyen

⁴¹ Zafer Toprak, “II.Meşrutiyet’te Solidarist Düşünce: Halkçılık”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 1, İstanbul, 1977, s. 94-95.

⁴² Aktaran M.Asım Karaömerlioğlu, “Tek Parti Döneminde Halkçılık”, **MTSD, 2.Cilt**, s. 274

⁴³ Aktaran Zafer Toprak, “Osmanlı Narodnikleri: Halka Doğru Gidenler”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 24, İstanbul, 1984, s. 71.

⁴⁴ Aktaran Zafer Toprak, **agm**, s. 75.

⁴⁵ Aktaran Zafer Toprak, **agm**, s. 71.

⁴⁶ Aktaran Zafer Toprak, **agm**, s. 76

⁴⁷ M.Asım Karaömerlioğlu, “Tek Parti Döneminde Halkçılık”, **MTSD, 2.Cilt**, s. 274.

⁴⁸ Zafer Toprak, “Osmanlı Narodnikleri: Halka Doğru Gidenler”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 24, İstanbul, 1984, s. 76

Ziya Gökalp'e⁴⁹ göre halka doğru gidecek kişiler; bir ulusun aydınları, düşünürleri olan seçkinlerdir. Ona göre halka doğru gidilmesinin nedeni, kültürün sadece halkta olmasıdır. Seçkinlerin okudukları okullar halk okulları/ulusal okullar olmadığı için çocukken aldıkları eğitimde ulusal kültür yoktu. Dolayısıyla seçkinler, ulusal kültürden yoksun biçimde, ulus dışılaşarak yetiştiler. Seçkinlerin uygarlığa, halkınsa kültüre sahip olduğunu söyleyen Ziya Gökalp, halka doğru gitmenin iki amacı olduğunu ifade etmektedir: "Halktan kültürel bir eğitim almak ve halka uygarlık götürmek"⁵⁰. Emile Durkheim'in fikirleriyle büyük oranda örtüşen Ziya Gökalp'in halkçılık anlayışı, ulusal dayanışma fikrine dayanır; ulusal dayanışmanın güçlenmesi içinse vatani, medeni ve mesleki ahlakın yükseltilmesi gerekir⁵¹.

İkinci *Halka Doğru* dergisiyle orta sınıflara daralan halkçılık anlayışının zemininin genişlemesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılarak Sovyetler Birliği ile ilişki kurulmasını beklemek gerekecektir.

1.2-Osmanlı İslam Ulusu

Mondros Mütarekesi'ni takip eden bu ilk iki yıllık dönemin milliyetçilik anlayışı, kongrelerde alınan kararlardan ve yayınlanan genelgelerden de izlenebileceği gibi Osmanlılık fikriyle temellendirilmiş; etnik milliyetçilikten ziyade *dini, soyu, istekleri aynı olan* bir İslam birliği tasavvuru yapılmıştır. Bu tasavvurun içine *birbirine karşılıklı saygı ve fedakarlık duygusu taşımak* gibi kültürel öğeler ile *sosyal ve etnik haklar* da dahil edilince, dönemin milliyetçilik anlayışı için *Osmanlıcı kültürel milliyetçilik* nitelemesini yapmak mümkün hale gelmektedir.

Benzer söylemleri, Kurtuluş Savaşı hazırlıkları sırasındaki yazışmalarından da takip etmek mümkündür. Mustafa Kemal'in 3.Ordu Müfettişi sıfatıyla Erzurum valiliğine gönderdiği telgrafta, "Ermeniler, İslamlara karşı son derece gaddar ve hain olarak davranmakta ve İslamların silahlarını toplamak için şiddet göstermekte imişler"⁵² ifadeleri kullanılmaktadır. Kazım Karabekir'e gönderilen ve kapatılan bir Kürt Derneği ile ilgili açıklamaları içeren telgrafta ise şunlar yer almaktadır:

"Diyarbakır'daki Kürt kulübü, İngilizlerin teşviki ve korumasında bir Kürdistan oluşumunu amaçladığı anlaşıldığı için kapatılmıştır. Üyeleri hakkında kanuni işlem yaptırılıyor. Kürdistan'ın tanınmış beylerinden⁵³ aldığım çeşitli telgraflarla,

⁴⁹ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Liva Yayınevi, Balıkesir, 2005, s. 74-75.

⁵⁰ Ziya Gökalp, **age**, s. 74-75.

⁵¹ Ziya Gökalp, **age**, s. 107-118.

⁵² **ATTB**, s. 33.

⁵³ Doğu illeriyle kurulan ilişkilerde "Kürdistan'ın tanınmış beyleri"nin tercih edilmesi, Kurtuluş Savaşı'nın sınıfsal dayanaklarını da göstermektedir. Mustafa Kemal, Kürtlerin, "Türk kardeşlerinden ve devletten hiçbir

dağıtılan bu Kürt kulübünün hiçbir Kürdü temsil etmediği, birkaç serserinin girişimleri sonucu kurulduğu ve (Kürtlerin) vatan ve milletin tamamen bağımsız ve özgür yaşaması uğrunda her özveriyi (gösterecekleri), bu konuda emirlerimize uyacakları bildirilmektedir.”⁵⁴

Mustafa Kemal’in Kürtlerle ilgili yazışmalarında kullandığı ifadelerde, Türklerin ve Kürtlerin *birbirinden ayrılmaz iki öz kardeş* olduğu ve böyle yaşamaya devam edeceği⁵⁵ vurgusu belirgindir. Hatta Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden söz ederken bunların içinde zaman zaman *Kürdistan* ifadesi geçmektedir⁵⁶. Ancak onun için asıl önemli olan nokta, Kürtleri ve hatta *bir öz kardeş olarak tek milleti* bir nokta etrafında birleştirmektir.⁵⁷

Milliyetçilik, açıkça benimsenen ve vurgulanan bir ilke olmakla birlikte; milliyetçiliğin fiziki sınırları, anavatan toprakları olarak çizilmiştir. Mustafa Kemal’in 24 Eylül 1919’da General Harbord’a gönderdiği muhtıra, bu sınırları ifade etmektedir.

General Harbord’a gönderilen muhtırada⁵⁸, Anadolu’da kurulan cemiyetlerin her türlü *siyasi amaçtan uzak* olduğu belirtilerek bu cemiyetlerin hali hazırdaki partilerle veya kurulmakta olanlarla hiçbir ilgisi olmadığı ve varlıklarını sadece memleket bütünlüğünü, ulus ve devletin diğer haklarını koruma amacına borçlu bulunduğu ifade edilmektedir⁵⁹. Muhtıranın devamında Sivas Kongresi’nde, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti isminde bir örgüt kurulduğu, bütün ulus ve ulusun çocuklarından oluşan bu örgütün, Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri arasında mütarekenin imzalandığı sırada *Osmanlı İmparatorluğu’nun Türk egemenliği altında olan bölgelerinin* bir bütün oluşturduğu, *aynı iman sahibi vatandaşların* tek vücut şeklinde aynı amacı tam bir birlik içinde yürüttükleri bilgisi verilmekte ve başlıca görevin *anavatanın korunması* olduğu

şekilde ayrılmayacaklarını ve bu uğurda en son nefeslerine kadar hayatlarını feda etmeye hazır oldukları”nı ifade ederken; hiç kuşkusuz bölgenin eşrafıyla ittifak halindedir. Çekilen telgrafların bir kısmının doğrudan bölge eşrafından kişilere olması, bunu doğrular niteliktedir: “Sizler gibi din ve namus sahibi büyükler oldukça, Türk ve Kürdün birbirinden ayrılmaz iki öz kardeş olarak yaşamaya devam edeceği ve hilafet makamı etrafında sarsılmaz bir vücut halinde iç ve dış düşmanlarımıza karşı demirden bir kale halinde kalacağı şüphesizdir”. (ATTB, s. 71)

⁵⁴ ATTB, s. 36.

⁵⁵ ATTB, s. 71.

⁵⁶ Mustafa Kemal’in kullandığı Kürdistan ifadesi, ayrı bir Kürt devletinin varlığını tanımak veya böyle bir oluşumu desteklemekle değil, bölgede yaşayan nüfusun yoğunluğuyla ilgilidir ve izlediği pragmatik siyasetinin bir gereğidir. Bu arada Kürdistan ifadesinin sadece Kurtuluş Savaşı döneminde değil, 1927 yılında okunan Nutuk’ta da geçtiğini ifade etmek gerekir. (Bkz: **Nutuk**, s. 111)

⁵⁷ ATTB, s. 37.

⁵⁸ ATTB, s. 82-92.

⁵⁹ Mustafa Kemal, ulusal örgütün bir siyasi parti olmadığı, iç ve dış siyasette ayrıntılı bir programı bulunmadığı yönündeki ifadelerini zaman zaman tekrarlamıştır. (Bununla ilgili bir başka örnek için bkz: **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri 3.Cilt**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 17-19). Ancak Halk Fırkası’nın kuruluşu, bu söyleme yeni bir şekil verecek ve bu, başka partilerin varlığını gereksiz bulan bir söyleme bürünecektir.

söylenmektedir. Amaç bir yandan bahsedilen sınırlar içinde *Osmanlı devleti topraklarının bütünlüğünü, ulusal bağımsızlığı, hilafet ve saltanatın haklarını korumak üzere ulusal güçleri örgütlendirmek* diğer yandan da *ulusal iradenin üstünlüğünü tesis etmek* olarak ortaya koyulmaktadır.

Muhtıradan, milliyetçiliğin önemli göstergelerinden olan gayri Müslim kesimlerle ilgili ise şu açıklamalar yapılmaktadır:

“Kendileriyle çok uzun bir zaman bir arada yaşadığımız gayri Müslim vatandaşlarımız (Ermeniler, Rumlar, Yahudiler vs) hakkında en iyi niyetlerle samimi duygular beslemekten ve onları da bizimle tam bir eşitlikte düşünmekten başka bir görüşümüz veya duygumuz yoktur. Mutlak surette inanıyoruz ki eğer memleket, ta içinde şimdiye kadar faaliyette bulunan kötü tesirler ve telkinlerden kurtulursa İmparatorluğun çeşitli ırkları birbirleriyle tam bir barış içinde yaşayacaklar ve karşılıklı, mesut ve müreffeh bir hayat süreceklerdir.”⁶⁰

Görüldüğü gibi milliyetçilik anlayışının temelinde Osmanlılık vardır ve bu anlayış, etnik milliyetçilikten olduğu kadar yayılmacı bir milliyetçilikten de uzaktır. Bunun bir diğer örneğini, muhtıranın devamında yer alan ve Ermenistan ile Azerbaycan arasında yaşanan sorunlarla ilgili açıklamalarda görmek mümkündür: “Ermenistan’daki bahtsız Müslüman halkın yardımına gitmekte ve Azerbaycan Müslümanlarıyla birlikte çalışmaktan çekinerek, bütün faaliyet ve hedeflerimizi anavatanın ve ulusun şimdi çizilen sınırlar içinde geleceğini ve refahını garanti altına almak için hasretmeyi zorunlu görüyoruz”⁶¹.

Anavatan topraklarının korunması ve savunulması eksenli dile getirilen milliyetçi söylemin, zaman zaman Wilson doktrini ile de bağı kurulmuştur: “Milliyetçilik ilkesini temsil eden Wilson doktrini ve Amerikan ulusu tarafından gösterilen ve bu doktrinin başarısını garanti altına alan hakkaniyet ve insaniyet ruhu bize büyük ümitler veriyor”⁶². Kurulan bu bağın arkasında yatan neden, güçlü bir Batılı devletin yardımına ihtiyaç duyulmasıdır. Bunu aşağıdaki ifadelerde açıkça görmek mümkündür:

“Amerikalıların insanı kararları sayesinde devamlı ve tam bir barışın kurulabilmesi için gerekli ortamın bulunacağına dair sarsılmaz bir güven besliyoruz. Hiç şüphemiz yok ki uygarlık, hak ve adaleti temsil eden Amerikan ulusu ve Amerikan meclisi, tertemiz kalpli Türk halkı ve onun uygarlığa bağlılık derecesi hakkında yeterli derecede aydınlatmıştır ve kaderi üzerinde en etkili, tarafsız adil ve elverişli kararlar alacak ve bizi şükran duyguları içinde bırakacaktır. Bizi kurban olduğumuz haksız baskıdan kurtarmak ve kalkınmamızı hızlandırmak yolunda güçlü ve tarafsız bir

⁶⁰ ATTB, s. 85.

⁶¹ ATTB, s. 90.

⁶² ATTB, s. 92.

yabancı ulusun yardımının bizim için çok değerli olacağını ayrıca belirtmek isteriz.”⁶³

Milliyetçi söylemin çerçevesinin yer yer Wilson İlkeleri üzerinden çizilmesi, Batı ile daha diplomatik bir ilişki kurma çabalarını da ortaya koymaktadır. Bununla ilgili en çarpıcı örnek, Mustafa Kemal tarafından 4 Mart 1920’de Sivas iline ve Heyet-i Merkeziye’ye gönderilen ve basının dikkate alması gereken hususları içeren uyarılardır⁶⁴. Bu uyarılarda Avrupa kamuoyunun Anadolu’da gelişen bağımsızlık hareketinin aleyhine fikir uyandırabilecek yayınlardan kaçınılması, hatta İtilaf Devletleri arasındaki anlaşmazlıkları bile sadece Avrupa gazetelerindeki yayınları aktarma şekliyle sınırlandırılması istenmektedir. Ayrıca Avrupa devletlerinden hiçbirine karşı zorbalığı çağrıştıran bir dil kullanmayarak, kararlılık ve inanca işaret edilmesi istenmiştir.

Uyarıların devamında, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının ve Wilson İlkeleri’nin benimsendiği; hak ve adaletten yana olduğu; ulusal bütünlüğün Anadolu ve Rumeli’nin birliğinin ve varlığının korunmasından oluştuğu belirtilerek; Turanizm ve Panislamizm propagandasından kaçınılması ve Avrupa’da daima emperyalizm tesisine hücum edilmesi istenmiştir. Din konusunda ise uyanık ve saygı gösteren bir durumda bulunulması, İslam halifeliğinin korunması amacına yönelmiş bir dil kullanılması gereği belirtilmiştir.

Basının dikkate alması gereken hususlar konusunda açıklamalar içeren bu telgraftan anlaşılacağı gibi Batı ile ilişkilerde çok hassas davranılmaya çalışılmış ve Avrupa kamuoyunun kazanılmasına uğraşılmıştır. Milliyetçiliğin çerçevesi ise Taha Parla’nın⁶⁵ ifade ettiği gibi “bağımsızlıkçı ve barışçıdır; saldırgan, irredantist, rövanşist, yayılmacı bir yanı yoktur; dışa yönelik bir siyasi program değildir”.

Parla’nın yukarıdaki tespitinin doğruluğunu İstanbul’un işgali üzerine yabancı devletlerin temsilciliklerine gönderilen protesto telgrafından da izlemek mümkündür. Mustafa Kemal tarafından 16 Mart 1920’de İstanbul’da İngiliz, Fransız, İtalyan Siyasi Temsilcilerine, Amerikan Siyasal Temsilcisine, Bütün Tarafsız Devletler Dışişleri Bakanlıklarına, Fransa, İngiltere, İtalyan Millet Meclislerine verilmek üzere Antalya’da İtalyan Temsilciliğine başlığıyla gönderilen protestoda, şunlar yer almaktadır:

“Ulusal bağımsızlığımızı temsil eden Meclis-i Meb’usan da dâhil olmak üzere, İstanbul’da bütün resmi daireler, İtilaf Devletleri’nin askeri kuvvetleri tarafından resmen ve zorla işgal edilmiş ve ulusal amaçlar uğrunda çalışan birçok yurtsever

⁶³ ATTB, s. 91.

⁶⁴ ATTB, s. 251-252.

⁶⁵ Taha Parla, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, 3.Cilt: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 183.

kişinin tutuklanmasına girişilmiştir. Osmanlı ulusunun siyasal egemenlik ve özgürlüğüne indirilen bu son darbe, ne pahasına olursa olsun hayatını ve varlığını savunmaya kararlı olan biz Osmanlılardan çok, yirminci yüzyıl uygarlık ve insanlığının kutsal saydığı bütün ilkelere, özgürlük, ulus, ülke duyguları gibi bugünkü insan toplumlarının temelinde yatan bütün ilkelere ve insanlığın bu ilkeleri meydana getiren ortak vicdanına indirilmiş demektir. Biz, haklarımızı ve bağımsızlığımızı savunmak için giriştiğimiz mücadelenin kutsallığına ve hiçbir gücün bir ulusu yaşama hakkından mahrum edemeyeceğine inanıyoruz. Tarihin bugüne kadar kaydetmediği bir suikast olan ve Wilson İlkeleri'ne dayanan bir Ateşkes Anlaşması ile ulusu savunma araçlarından yoksun bırakmak gibi bir hileye de dayanmış olduğu için ilgili ulusların şeref ve onurlarıyla da bağdaşmayan bu hareketin ne demek olduğunu değerlendirmesini, resmi Avrupa ve Amerika'nın değil, bilim, kültür ve uygarlık Avrupa ve Amerika'sının⁶⁶ vicdanına bırakmakla yetinir ve bu olaydan doğacak büyük tarihsel sorumluluğa, son olarak bir kez daha dünyanın dikkatini çekeriz. Davamızın meşruluğu ve kutsallığı, bu güç zamanlarda, Tanrı'dan sonra en büyük yardımcımızdır."⁶⁷

Protestoda açıkça ifade edildiği gibi ulusal bütünlük, etnik temelde bir Türk milliyetçiliğiyle değil Osmanlı ulusu⁶⁸ fikriyle ifade edilmiştir ve bu söylem, 1919-1920 dönemi milliyetçi söyleminin temelini oluşturmuştur. Ayrıca işgale karşı mücadelede, Batılı ülkelerin değer yargıları ve ilkeleri onlara karşı kullanılmış, tarihsel sorumlulukları hatırlatılmıştır. Bu yapılırken de *resmi Avrupa ve Amerika* ile *bilim, kültür ve uygarlık Avrupa ve Amerika'sı* ayrıştırılmıştır. Dolayısıyla milliyetçi söylemde, Batıyla kurulmaya çalışılan bir diplomatik ilişki çabası da belirli yer edinmiştir.

1.3-Uygar ve İşgalci Batı

1919-1920 aralığının Batı imgesinde belirleyici unsur, işgaldir. Ancak işgalci devletlere karşı mücadele edilirken, Yunanlılara ve Ermenilere karşı kullanılan söylem; İtilaf Devletlerine karşı kullanılan söylemle aynı değildir. İstanbul'u işgal etmesine ve Yunan işgalini desteklemesine rağmen İngiltere'ye karşı benimsenen söylem bile bazı durumlarda (özellikle Batılı Devletlerle olan ilişkilerde) Yunanlılara ve Ermenilere karşı kullanılan söylemden farklı olmuştur. Ermeniler ve Yunanlılar, işgal ve müdahale ile *ulusal varlığı*

⁶⁶ Amerika'ya, altı çizilen kısım yazılmamıştır. Yalnız Amerika'nın yazılmıştır. (Gazi Mustafa Kemal'in notu) **Nutuk**, s. 388 (111 numaralı dipnot).

⁶⁷ **Nutuk**, s. 388-389.

⁶⁸ *Osmanlı ulusu* nitelemesini *Türk ulusunun* bir alternatifi olarak düşünülmemesi gerekir. Sözü edilen, etnik temelde bir Türk milliyetçiliğinin yapılmadığı ve Türklüğün, Osmanlılık temelinde ifade edildiğidir. Her iki kavramın bir arada kullanıldığı ve Türklüğün, Osmanlılık tarihsel geleneği içinde ifade edildiği bir metin için bkz: **Nutuk**, s. 391.

*bozan kesimler*⁶⁹ olarak nitelenirken; İtilaf Devletleri ile ilgili daha diplomatik bir dil kullanılmıştır⁷⁰. Tabiri caizse Ermeniler ve Yunanlılar *yenilmesi*; İtilaf Devletleri *kazanılması* gereken kesimlerdir. Amerikalılara ise bir tür hakem rolü yüklenmiştir⁷¹.

General Harbord'a gönderilen ve milliyetçi söylem incelenirken üzerinde durulan muhtıradan yer alanlar, bu batı imgesinin de göstergelerindedir: "Asil ve temiz amaçlarımız, ihtilaf devletleri aleyhinde hücum eden niyetlerden uzaktır. Buna rağmen kendimizi, varlığımıza karşı yöneltilen ve insanlık ve adalet haklarına tecavüz olan maddi hücumlara karşı korumamız ve bunlara karşı koymamız kaçınılmaz ve doğaldır"⁷².

Benzer ifadeler, Mustafa Kemal'in basının dikkate alması gereken hususları içeren ve daha önce incelenen uyarılarında⁷³ da vardır. Anadolu'da gelişen bağımsızlık hareketinin aleyhine fikir uyandırabilecek yayınlardan kaçınılması uyarısıyla yetinilmeyerek İtilaf Devletleri arasındaki anlaşmazlıkların bile sadece Avrupa gazetelerindeki yayının aktarılmasıyla sınırlanması telkininde bulunulması, Batılı devletlerle kurulan ilişkide gösterilen hassasiyeti çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Aynı uyarılarda, Avrupa'da daima emperyalizm tesisine hücum edilmesinin istenmesi de bu hassasiyetin bir başka ifadesidir.

Batılı devletlerle kurulmaya çalışılan ilişkinin şekli, doğası itibariyle Sovyetler Birliği ile farkın da ortaya konmasını gerektirmiştir. Kendilerine dair yapılan Bolşeviklik suçlamasının, hükümetin bir taktiği olduğunu belirten Mustafa Kemal şu açıklamaları yapmaktadır:

"Bolşeviklere gelince, bizim memleketimizde bu doktrinin hiçbir şekilde bir yeri olamaz. Dinimiz, adetlerimiz ve aynı zamanda sosyal yapımız böyle bir fikrin yerleşmesine hiçbir şekilde uygun değildir. Türkiye'de ne büyük kapitalistler ne de milyonlarca zanaatkâr ve işçi vardır. Diğer taraftan zirai bir problemimiz yoktur. Son olarak, sosyal bakımdan dini prensiplerimiz Bolşevizm'i benimsemekten bizi uzak tutmaktadır. Türk milletinin bu doktrine karşı hiçbir eğilimi olmadığını ve hatta gerektiği durumlarda mücadeleye hazır olduğunun en iyi ispatı, Ferit Paşa'nın

⁶⁹ Bkz: Erzurum ve Sivas Kongresi kararları.

⁷⁰ İtilaf Devletleri ile genel olarak diplomatik bir dil kullanılmakla birlikte, İngiltere konusunda daha suçlayıcı bir dil kullanıldığıın altını çizmek gerekmektedir.

⁷¹ Amerika'nın diğer Batılı devletlerden ayrıca değerlendirilip bu ülkeyle daha yakın ilişkiler kurulması konusundaki hassasiyet için bkz: **ATTB**, s. 226.

Amerika ve İngiltere'nin karşılaştırıldığı bir değerlendirmede Mustafa Kemal, şunları ifade etmiştir: "Türkiye halkı Amerika'yı hayırsever, insanlığı seven ve özgürlüğü savunan nitelikleriyle tanır. Memleketimizin içinde üzerimize aldığımız medeni ve bayındırlığa dönük çalışmada Amerikan kaynaklarında azami surette yararlanmayı temenni ederiz. İngiltere'ye gelince milletimiz bu devletin bağımsızlıkçıya yönlendirdiği emellerden çekinmektedir." (**ASD-3**, s. 24)

⁷² **ATTB**, s. 85.

⁷³ **ATTB**, s. 251-252.

Bolşevizm'in memleketi istila ettiği veya etmek üzere olduğu yolundaki aslı olmayan söylentilerine karşı ulusun duyduğu dehşet hissidir.”⁷⁴

Sosyalist düşünceye karşı Türkiye toplumunun bakış açısını Batılı devletlere karşı böyle dile getiren Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi'nin açılışıyla birlikte Sovyetler Birliği'yle yakın ilişkiler kuracak ve bu ülkeyle yazışmalarında başka bir söylemi benimseyecektir. Ancak buraya kadar olan kısımlar için, Mustafa Kemal'in Batıyla kurmaya çalıştığı diplomatik ilişkinin bir sonuç vermediği söylenebilir.

1.4-Din İçin Savaş

Mustafa Kemal'in ilişki kurmaya çalıştığı bir başka öge ise İslam unsurudur. Batı ile ilişkilerde kullanılan diplomatik söylem, İslam âlemiyle kurulan ilişkide şekil değiştirmiştir. İstanbul'un işgali üzerine Batılı devletlerin temsilciliklerine gönderilen protesto daha önce incelendi. Aynı konuda İslam âlemine de bir beyanname yayınlanmıştır. Bu iki beyannamedeki söylem farkı, dönemin pragmatik söylemini ortaya koymada yararlı olacaktır.

Heyet-i Temsiliye adına 17 Mart 1920'de Mustafa Kemal tarafından İslam âlemine yayınlanan beyanname⁷⁵, din için savaşa çağrı niteliğindedir. Beynamede işgalin temel amacı *özgürlük ve bağımsızlık mücadelesine devam eden İslam topluluğunun manevi gücünü kırmak ve bin üç yüz seneden beri devam eden hilafet makamının esaret altına almak* olarak ifade edilmiş; *son Hıristiyan saldırısına karşı verilen bu dini savaşta bütün İslami dünyanın birlikte karşı koyması gerektiği* belirtilmiştir.

Emperyalist (veya emperyalistlerin kontrolündeki) devletlerin işgali karşısında Mustafa Kemal'in izlediği yöntem, tüm toplumsal direniş odaklarını bir araya getirmek üzerine kurulmuştur. Bunun için bir yandan diplomatik ilişkiler sürdürülürken diğer yandan da İslam ögesi temel bağ olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla da laiklik düşüncesi hiç dile getirilmemiş; tersine verilen mücadele, -İslam âlemine ve Türkiye toplumuna- bir cihat görüntüsüyle sunulmuştur. Bu yöntem, sadece 1919-1920 yıllarında değil, Büyük Millet Meclisi'nin açılışından sonra da sürmüştür.

Her ne kadar Birinci Dünya Savaşı sırasında halifelik makamı dünyadaki Müslümanları Osmanlı Devleti yanında savaşa sokmamışsa da Türkiye toplumun yapısı, İslam dininin toplumu birleştiren bir harç olarak işlevli kılınmasında önemli bir fonksiyon olmuştur.

⁷⁴ **ATTB**, s. 86-87.

Mustafa Kemal'in Bolşevizm ile ilgili aynı içerikte bir başka değerlendirmesi için bkz: **ASD-3**, s. 26.

⁷⁵ **ATTB**, s. 271-272.

Dinin bu fonksiyonunu daha iyi kavramak için Anthony D. Smith'in cümlelerine yer verip bu bölümü bitirmek yerinde olacaktır:

“Dinsel kimlik, toplumsal sınıf kimliklerinden oldukça farklı bir ölçüte dayanır ve son derece farklı beşeri ihtiyaç ve eylem alanlarından doğar. Sınıf kimlikleri üretim ve mübadele alanlarından doğarken dinsel kimlikler iletişim ve toplumsallaşma alanlarından doğar, kültür ile kültürü oluşturan unsurlar -gelenek ve ritüeller içinde kodlanmış değerler, semboller, mitler ve görenekler- arasında bir hizalanışa dayanırlar. Bu nedenle, gayrişahsi olmanın yanında ampirik olanın daha üstündeki bir gerçekliğe ve seyrek olsa bile özelleşmiş kurumların nişanlarına atıflar da yaparak, belli sembolik kodları, değer sistemlerini, inanç geleneklerini ve ritüelleri müştereken paylaştıklarını düşünenleri, tek bir inananlar topluluğuna katma eğiliminde olmuşlardır.”⁷⁶

⁷⁶ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, (Çeviren: Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 21.

2-İŞGALVE İTTİFAKIN ZORUNLU SONUCU (1920–1921)

Mazlum Milletler Emperyalizme Karşı

Büyük Millet Meclisinin açılması, Mete Tunçay'ın⁷⁷ da ifade ettiği gibi Türk-Sovyet ilişkilerinin resmi bir şekle sokulmasına olanak sağlamıştır. Sovyetler Birliği ile önemli ilişkilerin kurulduğu bu dönemde, halkçı söylemde önemli bir değişim yaşanmış; bu, dönemin Batı imgesinde ve milliyetçilik anlayışında da etkili olmuştur.

2.1-Emperyalizm ve Kapitalizme Karşı Halk Egemenliği

23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisi tarafından yeni kurulan Muvakkat İcra Encümeni, Sovyet hükümetiyle yakın bir ittifak yapılmasını sağlamaya çalışmıştır. Mustafa Kemal'in Büyük Millet Meclisi Reisi unvanıyla 26 Nisan 1920'de⁷⁸ Moskova Hükümeti'ne gönderdiği teklif⁷⁹, *emperyalist hükümetler aleyhine harekâtı ve bunların zorba yönetimi ve esaretinde bulunan mazlum insanların kurtarılma amacını hedef edinen Bolşevik Ruslarla birlikte çalışma ve harekâtı kabul ediyoruz* şeklinde başlamaktadır. Teklifte, *Bolşevik güçleri Gürcistan üzerine askeri harekât yapar veya takip edeceği siyaset ve göstereceği etki ve nüfuzla Gürcistan'ın da Bolşevik ittifakına dâhil olmasını ve içlerindeki İngiliz güçlerini çıkarmak üzere bunlar aleyhine harekâta başlamasını sağlarsa, Türkiye Hükümetinin de emperyalist Ermeni hükümeti üzerine askeri harekât yürütülmesini taahhüt ettiği* bildirilmekte ve *gelecekte emperyalizm aleyhine gerçekleşecek birlikte mücadele için istenilen yardımlar sıralanmaktadır.*

Bundan yaklaşık iki ay sonra yine Mustafa Kemal tarafından Rusya Sovyet Cumhuriyeti Dış İşleri Halk Komiseri Çiçerin'e gönderilen bir başka telgraf, kurulmaya çalışılan ilişkinin uzun dönemli olmasını umduğuna dair istekleri içermektedir:

“Türkiye’ye ilgili olarak bildirilen ilkeler, esasen bizim samimi ve ciddi ilkelerimizdir. Bu ilkelerin uygulanışına engel olan Batı devletleri aleyhine sadece bu nedenle mücadele ediyoruz. Samimi ve pratik nedenler sağlandıkça tamamen uygulayacağız. (...) Biz Batı emperyalistlerine karşı yalnız kurtuluş ve bağımsızlığımızı muhafaza etmekle yetinmiyoruz. Aynı zamanda Batı emperyalistlerinin kuvvetleri ve bilinen her vasıtalarıyla Türk milletini

⁷⁷ Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 219–201, Sevinç Matbaası, Ankara, 1967, s. 70.

⁷⁸ Padişahın önce Lenin’e telgraf çekilmesi, Kurtuluş Savaşı’nda izlenecek siyaseti ifade etmesi açısından oldukça manidardır.

⁷⁹ *ATTB*, s. 318.

emperyalizme araç yapmak istemelerine engel oluyoruz. Bu şekilde bütün insanlığa hizmet ettiğimize inanıyoruz. Rus ve Türk uluslarını birleştirecek sağlam dostluk esaslarının pratik ve maddi bir şekilde verimini göstermesinden ümit duymakla bahtiyar bulunuyorum.”⁸⁰

Yazışmalar, yardımlar ve delegasyon ziyaretleriyle giden bu ilişkinin koşullarını, emperyalist devletlerin hem Sovyetler Birliğini yalnızlaştırarak yalıtılmak hem de Anadolu İhtilali'nin⁸¹ bastırmak için izledikleri siyaset de yaratmıştır. Anadolu'nun işgali ve her taraftan kuşatılması, tek açık kapı olarak Kafkasya yolunun kalmasına yol açmış; bu durum da Sovyetler Birliği ile ilişki kurulmasına neden olmuştur. Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından yaklaşık iki ay önce Mustafa Kemal, genel siyasi durumu değerlendirirken⁸², Boğazlar'ın İngiliz egemenliğine bırakılmasının bütün Türkiye ve Karadeniz egemenliğinin de İngiltere'ye bırakılması anlamına geldiğini, dolayısıyla bu durumun Fransa ve İtalya'nın şiddetli itirazına yol açtığını belirtmiştir. Mustafa Kemal'in tespitlerine göre Boğazlar konusunda müttefik devletler arasında yaşanan bu anlaşmazlık, Türkiye'nin barış anlaşmasının yapılmasını geciktirmiştir.

Mustafa Kemal, bu anlaşmayı geciktiren diğer nedenin de Bolşeviklerin başarısı olduğunu belirtmekte ve eklemektedir: “Ancak barış anlaşması yapılmış olsa bile Bolşevik başarısı Türkiye'ye temas ettiği zaman, Avrupa'nın durumu yine hassas bir durum olacaktır; çünkü Bolşeviklerle temas eden uluslar, sosyal veya siyasi bir birlikte harekâta ya da onun etkilerine silahlı muhalefete mecbur olmuştur”⁸³. Mustafa Kemal, Türkiye'nin, Sovyet tehdidine karşı mücadele etmesi için İtilaf Devletleri'nin önemli özverilerde bulunması gerektiğini; ancak bunun da söz konusu olamayacağını şöyle ifade etmektedir:

“Bizim de iki şıktan birini seçmemiz gerekir ki Müttefik Devletlerin Bolşeviklere karşı silahlı muhalefetimizi ümit edebilmeleri için pek çok özveride bulunmaları, en azından bir seneden beri geçici işgal altında bulundurdıkları Arap bölgesi dışındaki memleketleri bize iade etmeleri gerekir. İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan için esaslı bir özveriyi gerektiren böyle bir sonucu ancak tam bir zorunluluk altında karar verebileceklerdir. Ve bugün İtilaf Devletlerinin kendilerini böyle bir zorunluluğa mahkûm görmedikleri kesindir, dolayısıyla bizi kahretmeye ve her şeyden önce bütün direnme nedenlerimizi kırmaya karar vermeleri gerekir.”⁸⁴

⁸⁰ Rasih Nuri İleri, **Atatürk ve Komünizm**, May Yayınları, İstanbul, 1970, s. 113-114.

⁸¹ Anadolu İhtilali, bu çalışmada yapılmış bir niteleme olmayıp Sabahattin Selek'in eserinin ismidir. Eser için bkz: Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali, 2.Cilt**, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1987.

⁸² **ATTB**, s. 192-196.

⁸³ **ATTB**, s. 193.

⁸⁴ **ATTB**, s. 193.

Mustafa Kemal, bu genel siyasi durum değerlendirmesinde, Anadolu'nun sömürgeleştirilmesi için İtilaf Devletleri'nin iki yolu kullanacağını öngörmektedir: Türkiye'nin kesin bir şekilde kuşatılması (Kafkasya Projesi) ve Türkiye'nin içeriden çökertilmesi.

“Türkiye Adalar Denizi’nde, Karadeniz sahilinde ve Avrupa cephesinde güçlü bir şekilde kuşatılmıştır. Suriye cephesi Hicaz’dan İskenderun’a kadar İngiltere ve Fransa tarafından güçle, ihtiyaçla, arabozuculukla ve halkın acizce teslimiyetiyle kuşatılmış sayılabilir. Irak ve İran cephelerinin doğal yapısı da pek uygun değildir; mesafeler geniştir, ulaşımı yoktur, ulusların aklı ermemiştir ve memleketin içi de işgal altındadır. Dolayısıyla bunu sağlamanın tek yolu uygunsuz barış koşullarına karşın silahlı direniş olanağına en fazla imkân veren Kafkasya cephesidir. Türkiye Kafkasya’dan Bolşevik istilasını kolaylaştırmakla ve onunla birlikte hareket etmekle, batıdan doğuya doğru Anadolu, Suriye, Irak, İran ve Afganistan ve Hindistan kapılarını sonuna kadar açmış olacaktır. Diğer önlemler işe yarayamayacağı için İtilaf Devletleri, Bolşevikler ile Türklerin arasını Kafkas ulusları aracılığıyla kesmek planını bulmuşlardır. Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan belki de Kuzey Kafkasya hükümetlerinin bağımsızlıklarını onaylayarak onları kendi taraflarına çektiler. Şimdi Bolşeviklerle vuruşmalarını bir emrivaki yapmak için onları her yoldan yönlendirmekte ve desteklemektedirler Bundan başka bizzat kuvvet sevkine de başlamışlardır ki bu kuvvet etkisiyle hem Bolşeviklerle silahlı çarpışmayı hızlandırmak hem de Kafkas ulusları (aracılığıyla) Türklerle Bolşeviklerin herhangi bir temasını ortadan kaldırmak ve kontrol etmek fikrindedirler. Plan; büyük bir ciddiyet ve hızla uygulanmaktadır. Eğer bu plan başarılı olur ve Kafkas uluslarının bize karşı kesin bir set almasıyla memleketimiz mahsur kalırsa, artık Türkiye için direnme olanakları temelinden yıkılmış olur. Ondan sonra siyasi varlıklarını tamamen kaybedecek olan Anadolu Türkleri, İtilaf Devletleri askeri zabıtları kumandası altında (sömürge) memleket askeri olarak ordular oluşturacak, hem Kafkasya uluslarının İtilaf boyunduruğunda tutulmasını ve hem de Bolşevik istilasının durdurulmasını sağlamak için kan dökceklerdir. Bu durumda İtilaf Devletlerine mutlak teslimiyet halinde Türkler için varlığını/canını feda etmeden kurtulmak garanti değildir. Bu yüzden Kafkasya seddinin yapılmasını Türkiye’nin kesin mahvı projesi sayıp bu seddi İtilaf Devletlerine yaptırmamak için en son araçlara başvurmak ve bu uğurda her türlü tehlikeyi göze almak mecburiyetindeyiz.”⁸⁵

⁸⁵ ATTB, s. 193-194.

Kafkasya Projesi'ni böyle değerlendiren Mustafa Kemal'e göre Türkiye'nin direnme olanaklarını yok edecek tedbirin ikincisi, fiilen mevcut olan ortak idareden yararlanmak ve Türkiye'yi içeriden oyararak yıktırmaaktır.

“Bu hususta memlekette mevcut olan siyasi arabozuculuk, İtilaf (Devletleri) elinde en iyi araçtır. İtilafçılar bu araçtan ve bazı makamların mutlak teslimiyet anlayışından yararlanarak çalışmaktadırlar. Yapılacak ilk işler, Ulusal Güçlerin (Kuvayi Milliye'nin) dağıtılması ve Türkiye'nin elinde kalan silahların ve cephanenin yararlanılamaz kılınmasının hemen sağlanmasıdır.”⁸⁶

Mustafa Kemal, İtilaf Devletlerinin bu iki planın ancak zayıf hükümetler aracılığıyla sağlanabileceğini belirtmektedir. “Çünkü bu tür hükümetler, İtilaf baskısına boyun eğerek (karşı koyabilecek) iç kuvvetlerin meydana çıkmasını engellediği gibi kamuoyunu durmaksızın korku ve endişe içinde tutarak resmi ve gayri resmi kararlar alınmasına da kesinlikle engel olurlar”⁸⁷.

5 Şubat 1920 tarihi itibarıyla İtilaf Devletlerinin planını böyle açımlayan Mustafa Kemal, Türkiye'nin bağımsızlığı için savaşıyan güçlerin görevlerini de iki aşamada sıralamıştır:

“Kafkasya seddini arkadan yıkacak yığınaklar yapmak, yeni Kafkas hükümetleriyle ve özellikle Azerbaycan ve Dağıstan İslam hükümetleriyle acilen ilişkiye geçerek İtilaf planına karşı kararlarını ve durumlarını anlamak, Kafkas ulusları bize set olmaya karar verdikleri durumda taarruz hareketimizi birleştirmek için Bolşeviklerle anlaşmak, içeriden ulusal örgütü son derecede genişletmek, güçlendirmek, silahlı cephaneye ve malzememizi vermemek için silah kullanmaktır.”⁸⁸

Birinci önlemleri bu şekilde dile getiren Mustafa Kemal, en önemli görev olarak ise “İtilaf (Devletlerinin) zaman kazanmasına meydan vermemek ve (onların) kötü maskesini atıp memleketin bütün direniş unsurlarını birleştirecek sebepleri zorlamak”⁸⁹ olarak ifade etmiştir.

Kafkasya Projesi'ni etkisizleştirmenin yollarını böyle ifade eden Mustafa Kemal, ikinci önlemin ise düşmanın planlarını boşa çıkaracak güçlü bir hükümet oluşturmak olduğunu şu şekilde savunmaktadır:

“Eğer böyle bir hükümet kurulmasına olanak yoksa yazık ki ümit dağıtmaya sebep görülmüyor. Aldanmayarak bu durumu şimdiden gözlemlemeli ve kabul etmeliyiz.

⁸⁶ **ATTB**, s. 194.

⁸⁷ **ATTB**, s. 195.

⁸⁸ **ATTB**, s. 195.

⁸⁹ **ATTB**, s. 195.

Bunun üzerine alacağımız önlem, Heyet-i Temsiliye'den olan arkadaşlarımızı hemen İstanbul'dan çekmek, hemen Kafkas uluslarına başvurmak ve yukarıda bildirilen önlemlere resmi ve gayri resmi ve fakat pratik olarak girişimde bulunmaktır. Bu hareket hattı içinde iç ve dış ilişkilerin kesilmesinin ne zaman ve ne şekilde gerçekleşeceğini tahmin etmek mümkün değildir. Fakat işler bir defa bu yola girdikten sonra ilişkilerin kesilmesi herhalde uzak görülmemelidir⁹⁰.

Mustafa Kemal'in bu dönemdeki temel stratejisi, Taner Timur'un⁹¹ da belirttiği gibi İngiliz emperyalizmi ile Sovyet Rusya sosyalizmi arasındaki temel çatışmadan yararlanmaktır. Kendisi için asıl amaç Anadolu'da bağımsız bir Türk devleti kurmaktır. Ancak bunun için Batılıların gerekli fedakârlığı yapmaları fazla muhtemel olmadığına göre, Kafkas cephesini yarmak ve Bolşeviklerden yardım almak gerekmektedir.

Mustafa Kemal'in Sovyet Birliği lideri Lenin'e çektiği telgrafta⁹² Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan üzerinde özellikle durması, bu stratejinin doğal bir sonucudur. Moskova ile sağlanan anlaşmanın, Doğu'daki sorunun ortadan kaldırılmasından sonra yapılması da bu öngörüğü doğrular niteliktedir.

Sovyetlerle kurulan bu ilişkiler, doğası gereği dönemin halkçılık söylemini olduğu gibi resmi metinleri de belirlemiştir. 13 Eylül 1920'de *BMM Meclisi Başkanı Mustafa Kemal* imzasıyla Meclis'e sunulan *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Tasarısı*⁹³, Kurtuluş Savaşı'nın ilk dönemindeki halkçılık anlayışına iyi bir örnektir. Tasarının birinci bölümünde TBMM'nin amaçları arasında *bağımsızlığı sağlamanın yanında halifelik ve saltanatı korumak, halkı emperyalizm ve kapitalizmin baskı ve zulmünden kurtararak irade ve egemenliğin gerçek sahibi kılmak* da sayılmıştır.

TBMM'nin 21 Ekim 1920'de yayınladığı *Halkçılık Beyannamesi*⁹⁴ de benzer ifadeleri içermektedir. Anayasa taslağı⁹⁵ üzerine yapılan görüşmeler sonucu hazırlanan ve halkçılık programı olarak anılan beyannameye ihtiyaç duyulmasının nedeni, *emperyalist devletlerin devlet ve milletimizin hayatına açıkça kastetmeleri sonucunda amaçların dile getirilmesi* olarak ifade edilmiştir. TBMM'nin amacını *halifelik ve saltanatın kurtarılması* olarak ifade

⁹⁰ *ATTB*, s. 196.

Mustafa Kemal'in bu siyasi durum değerlendirmesinin özeti ve komutanların yanıtları için bkz: Rasih Nuri İleri, *Atatürk ve Komünizm*, s. 40-54.

⁹¹ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 25.

⁹² *ATTB*, s. 318.

⁹³ Metnin tamamı için bkz: *TPT, 1.Dönem, 1.Cilt*, s. 160-162.

⁹⁴ Metin için bkz: *CDTA, 7.Cilt*, İletişim Yayınları, (Yayın Yönetmeni: Seyfettin Gürsel) İstanbul, 1983, s. 1932. Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, s. 212. *TPT, 1.Dönem, 1.Cilt*, s. 172.

⁹⁵ 1921 Anayasasının ilk taslağı, mesleki temsil esasını benimseyen şekle, dolayısıyla da korporatist bir esasa sahiptir. Taslağın esas kısımlarını düzenleyen ilk bölümün 4.maddesinde, "Büyük Millet Meclisi vilayetler halkınca meslekler erbabı temsil edilmek üzere doğrudan doğruya müntehap azadan mürekkeptir" hükmü yer almaktadır. Ancak taslakta yer alan meslek esasına dair temsil sistemi, Anayasaya girememiştir. *Teşkilatı Esasiye Kanun Lahiyası* başlıklı taslak için bkz: *TPT, 1.Dönem, 1.Cilt*, s. 173-174.

eden beyannamenin devamında *Türkiye halkını emperyalizm ve kapitalizmin baskı ve zulmünden kurtararak irade ve egemenliğin sahibi kılmak* ise bir diğer amaç olarak ifade edilmiştir.

Sovyetlerle önemli ilişkilerin kurulduğu bu dönemin Ankara'sında Mete Tunçay'ın⁹⁶ da belirttiği gibi komünizmin çok iyi karşılandığı bir hava esmiştir. Bunu, Mete Tunçay'ın aktardığı aşağıdaki iki örnekte de görmek mümkündür.

Mete Tunçay, dönemin milletvekillerinden Damar (Zamir) Arıkoğlu'nun anılarından şunları aktarmaktadır:

“Bazı mebus arkadaşların komünizmin ilan edilmemesinden ötürü canları sıkılıyordu. “Daha ne bekliyoruz! Niçin komünizmi ilan edip halkımıza yeni bir ruh, yeni bir heyecan aşılamıyoruz! Hangi mal, hangi servet kaldı ki korkalım!” diyorlardı. Komünizm işareti sayılan kızıl renk moda haline gelmişti. Bilerek bilmeyerek bu rengi kalpaklarında taşıyanlar çoktu. Kravatları kırmızı olanlar da az değildi.”⁹⁷

Bundan daha çarpıcı bir örnek, Büyük Millet Meclisi hükümetinin yayın organı niteliğinde olan *Hakimiyeti Milliye*'nin 20 Temmuz 1920 tarihli sayısında yer alan başyazıdaki ifadelerdir: “En büyük düşman, düşmanların düşmanı ne falan ne de falan millettir; bilakis bu, adeta alemşümül bir Yahudi saltanatı halinde bütün dünyaya hakim olan ‘kapitalizm’ afeti ve onun çocuğu olan ‘emperyalizm’dir.”⁹⁸

Sola yatkın davranışlar, aslında bir çeşit umutsuzluktan kaynak almış; her ne pahasına olursa olsun düşmandan kurtulmaya azmedildiği için Sovyetlere yanaşmaya razı olunmuştur⁹⁹. Kurtuluş Savaşı'nda Sovyet yardımına duyulan bu ihtiyaç, dönemin sol örgütlerine¹⁰⁰ de hoşgörüyü yaklaşılmasını sağlamıştır. Ancak bu sol örgütlerin büyük bir kısmı, İslam düşüncesi ile Bolşevizm akımını eklektik bir şekilde birleştirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla söylemde, bir yandan emperyalizm ve kapitalizm karşıtlığı dillendirilirken diğer yandan da İslami öğelerin ağırlığı önemli bir yer tutmuştur. İslami öğelerin merkezinde ise halifelik ve padişahlık makamları bulunmaktadır.

Kurtuluş Savaşı dönemindeki halkçılığının bu şekilde çelişkili ifadeler (halk irade ve egemenliği sahibi kılmak/saltanat ve halifeliği korumak) ve sol içerikli söylemlerle

⁹⁶ Mete Tunçay, **Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 73-74.

⁹⁷ Mete Tunçay, **age**, s. 73 (24 numaralı dipnot).

⁹⁸ Mete Tunçay, **age**, s. 73-74 (24 numaralı dipnot).

⁹⁹ Mete Tunçay, **age**, s. 73-74.

¹⁰⁰ Bu dönemde kurulan ve kısmen etkili olan sol örgütler şöyledir: Yeşilordu-Halk Zümresi, Türkiye Komünist Fırkası (Resmi), Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası, Türkiye Komünist Fırkası (Gizli), Türkiye Sosyalist Fırkası. Bu örgütlenmelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Mete Tunçay, **Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)**. Tefik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**. STMA, 6.Cilt.

(emperyalizm ve kapitalizmin baskısından kurtulmak) doldurulması, daha önce de ifade edildiği gibi hem savaş içinde olan bir ülkede tüm unsurların bir araya getirilmesi gerekliliği hem de Sovyetler Birliği'yle ilişki kurma ihtiyacından doğmuştur¹⁰¹. Bunun yanında “çeşitli sol ve İttihatçı grupların kendi halkçılık anlayışlarıyla ortaya çıkmalarına bir tepki olarak benzer bir söylemle bu grupların önünü kesme kaygısı”¹⁰² ve meclis dengesinin gözetilmesi de önemli nedenler olarak görülebilir.

2.2- Kutsal İsyen

Bir önceki bölümde incelenen Büyük Millet Meclisi'nin açılışı öncesi kararlarda ve yazışmalarda yer alan halifelik ve saltanata bağlılık, meclisin açılışından sonra da sürmüştür. Bunun için meclisin açılış şeklini düzenleyen bildiriye ve padişaha gönderilen bağlılık telgrafına göz atmak yararlı olacaktır.

Heyeti Temsiliye adına Mustafa Kemal tarafından yayınlanan, açılışı özellikle Cuma gününe denk getirilen ve adeta bir cihat gösterisi hazırlığını çağrıştıran bildiri¹⁰³ şöyledir:

“Tanrının yardımıyla Nisanın 23 üncü Cuma günü, Cuma namazından sonra, Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır. Vatanın bağımsızlığı yüce Hilafet ve Saltanat makamının kurtarılması gibi en önemli ve hayati görevleri yapacak olan Büyük Millet Meclisi'nin açılış gününü cumaya rastlatmakla, o günün kutsallığından yararlanılacak ve bütün sayın milletvekilleriyle Hacı Bayram Veli Cami-i Şerifinde Cuma namazı kılınarak Kur'an'ın ve namazın ışığından güç alınacaktır. Namazdan sonra, peygamberimizin kutlu sakalı ve kutsal sancak alınarak (Meclisin toplanacağı) özel yere gidilecektir. Özel yere girmeden önce bir dua okunarak kurbanlar kesilecektir. Bu törende cami- şeriften başlayarak (meclisin toplanacağı) özel yere kadar Kolordu Komutanlığınca askeri birliklerle özel (tören) düzeni alınacaktır. Açılış gününün kutsallığını belirtmek için bugünden başlayarak il merkezinde, Vali Beyefendi Hazretleri'nin düzenleneceği şekilde, hatim indirilmeye ve Buhar-i Şerif okunmaya başlanacak ve hatm-i şerifin son bölümleri uğur getirsin diye cuma günü namazından sonra (Meclisin toplanacağı) özel yerin önünde tamamlanacaktır. Kutsal ve yaralı vatanımızın her köşesinde bugünden itibaren aynı şekilde hatm-i şerifler indirilmesine ve Buhar-i şerif okunmasına başlanarak, cuma günü ezandan önce minarelerinde sala verilecek, hutbe okunurken Halifemiz, Padişahımız Efendimiz Hazretleri'nin mübarek adları anılırken, Padişahımız Efendimiz'in yüce varlıklarının, şanlı ülkesinin ve bütün halkının bir

¹⁰¹ Kurtuluş Savaşı döneminde Türkiye ve Sovyetler Birliği ilişkilerinin kısa bir özeti için bkz: Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali 2.Cilt**, s. 440-455.

¹⁰² M.Asım Karaömerlioğlu, “Tek Parti Döneminde Halkçılık”, **MTSD, 2.Cilt**, s. 274-375.

¹⁰³ Mustafa Kemal bu bildirinin içeriğini, *o günün duygu ve düşüncelerine ne kadar uymak zorunda kaldığının bir örneği* olarak açıklamaktadır. (**Nutuk**, s. 401)

an önce kurtulmaları ve mutluluğa kavuşmaları için ayrıca dua okunacak ve cuma namazının kılınmasından sonra da hatim tamamlanarak yüce Hilafet ve Saltanat makamı ile bütün vatan topraklarının kurtuluşu için girişilen ulusal hareketinin önemini ve kutsallığını, ulusun her bir bireyinin kendi temsilcilerinden oluşmuş olan Büyük Millet Meclisi'nin vereceği vatani görevleri yapmaya zorunlu olduğunu anlatan vaazlar verilecektir. Daha sonra, Halife ve Padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve ulusumuzun kurtuluşu, esenliği ve bağımsızlığı için dua edilecektir. Bu dinsel ve vatani tören yapıldıktan ve camilerden çıkıldıktan sonra, Osmanlı illerinin her tarafında, hükümet konağına gelinerek Meclis'in açılmasından dolayı resmi tebrikler yapılacaktır. Her tarafta Cuma namazından önce uygun şekilde Mevlid-i Şerif okunacaktır.”¹⁰⁴

Açılış şekli bildiriyle belirlenen tören, 23 Nisan Cuma günü düzenlenmiş ve oluşturulan Başkanlık Divanı da zaman kaybetmeden 27 Nisan 1920 tarihinde padişaha bağlılık telgrafı¹⁰⁵ çekmiştir. Telgrafta ulusal savunmayı kutsal padişah makamına karşı bir isyan şeklinde göstermek ve halkı iğfal etmek için durmaksızın çalışan hainler olduğu uyarısı yapılarak; bunların milleti birbirine kırdırmak ve düşman zaferlerine yolu açık bırakmak istedikleri belirtilmiştir; oysa vuran da vurulan da padişahın aynı derecede sadık evlatlarıdır ve ulusal savunma, düşmanların bayrakları baba ocaklarının üstünden çekilinceye kadar terk edilmeyecektir. Ayrıca padişahlık tahtının etrafında her zamankinden daha sıkı bir bağ ile toplanmış bulunanların (BMM'nin) ilk sözü halife ve padişahına bağlılıktı, son sözü de bundan ibaret olacaktır.

Kullanılan İslam birliği söylemi, yalnızca padişahla olan yazışmalarda mevcut değildir. Büyük Millet Meclisi'nin 9 Mayıs 1920'de İslam âlemine yayınladığı beyanname ile 25 Nisan 1920'de memlekete yayınladığı beyanname de benzer söylemler vardır.

İslam kardeşliği ve Osmanlı vatanının korunması temelinde kaleme alınan ve İslam âlemine yayınlanan beyanname¹⁰⁶ Anadolu, *ezeli gaza ve cihad toprakları*; İstanbul ise *son halifelik merkezi* olarak tanımlanmıştır. Anadolu'nun yaşadığı sıkıntı, Mısır ve Hindistan'ın başına gelenlere benzetilerek *İslamın başını İslam eli ile ezme* taktiği teşhir edilmiştir. İslam dinine, İslam âlemine karşı üstüne aldığı sarsılmaz bir iman ile bağlı olan ulusun verdiği *İslamın son yurdundaki son kurtuluş cihadı* için destek yolları aranmıştır.

Düşman propagandasına inanılmaması için memlekete yayınlanan beyanname¹⁰⁷ de padişah ve halifeye isyan sözünün yalandan ibaret bulunduğu ifade edilerek amacın halife

¹⁰⁴ Nutuk, s. 401-403. Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, s. 208-209.

¹⁰⁵ ATTB, s. 320-322.

¹⁰⁶ ATTB, s. 338-341.

¹⁰⁷ ATTB, s. 317.

ve padişahın düşman baskısından kurtarılması, Anadolu'nun parça parça birilerinin elinde kalmasına engel olunması ve başkentin yine ana vatana bağlanması olduğu belirtilmiştir. Vatani savunan güçlerin, aldatılan Müslümanların elleriyle mahvedilmeye çalışıldığı, bununla da memleketi sahipsiz ve savunmasız bırakmanın amaçlandığına dikkat çekilmiş; dinin son yurdundan kaybolmaması ve ulusun köle olmaması için din ve uluslarının şerefi için kan döken kardeşlerini arkadan vurdurmak isteyen alçakları dinlememeleri istenmiştir.

Din üzerinden izlenen siyaseti, Büyük Millet Meclisi gibi padişah da kullanmıştır. Saltanat ve hilafet makamı, 1920 Nisan'ında bir fetva yayınlayarak, Büyük Millet Meclisi çevresinde toplananların "gerekirse kitle halinde öldürülmelerini meşru ve farz"¹⁰⁸ ilan etmiştir. Büyük Millet Meclisi çevresi ise fetvaya fetva ile karşılık vermiş, Ankara müftüsünün ağzından "düşman devletlerinin zorlamaları ve kandırmaları ile olaylara ve gerçeklere aykırı olarak çıkarılmış bulunan fetvalar(ın) İslam halkı için şeriatça muteber olmadığı"¹⁰⁹ açıklamıştır.

Büyük Millet Meclisi adına Mustafa Kemal'in İslami duygulara dayanan bu söylemleri, hiç kuşkusuz "mümkün olan en geniş siyasi tabanı yaratabilmek ve çeşitli kesimleri erken antagonize etmemek için"¹¹⁰ uygulanan bir taktikti. Ancak bu taktikle hedeflenen öncelikli amaç, Osmanlı hanedanını mücadeleye katmak değil, padişahlık ve halifelik makamlarına bağlı kesimleri yanlarına çekebilme idi. Ayrıca Büyük Millet Meclisi'nin güç dengelerini korumak da bir o kadar önemliydi. Dolayısıyla laiklik anlayışından hiç söz edilmemiş¹¹¹, yukarıda da görüldüğü gibi İslam düşüncesi toplumu bir araya getirecek bir harç olarak kullanılmıştır¹¹². Laiklikle ilgili düzenlemelerin gündeme gelmesi için ülkenin işgalden kurtarılması, BMM seçimlerinin yenilenmesi ve cumhuriyetin ilanı beklenecektir.

İslam diniyle kurulan bağ, laiklik düşüncesinin dile getirilmesini belki olanaksız kılmıştır; ancak emperyalist devletlerin işgali altındaki ülkede bu koşullar, emperyalizm ve kapitalizm karşıtı bir söylem kullanılmasını ise bir o kadar mümkün (hatta gerekli) kılmıştır. Emperyalizm ve kapitalizm karşıtlığı, 1920-1921 yıllarının milliyetçi söylemine ve Batı imgesine de kısmi etkilerde bulunmuştur.

¹⁰⁸ Aktaran Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, s. 32.

¹⁰⁹ Aktaran Taner Timur, **age**, s. 32-33.

¹¹⁰ Taha Parla, **Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u**, s. 272.

¹¹¹ Egemenliğin kaynağının ulusa ait olduğu vurgusu, elbette laiklikle ilgili bir gelişmedir. Ancak dönemin metinleri bir bütün halinde incelendiğinde, ulusal egemenliğin söylemdeki kuruluşu saltanat ve halifelik makamından ayrıca, ona alternatif olarak dile getirilmemiştir. Tam tersine, İslam ögesi temel argüman olarak ortaya çıkmaktadır.

¹¹² Halide Edip Adıvar'ın izlenen din siyasetiyle ilgili ifadeleri şöyledir: "Taktiklerden biri, din tarihi bilgisiyle, din adamlarını şaşırtmak ve etkilemektir". (Aktaran Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, s. 32).

2.3-Mazlum Osmanlı İslam Ulusu

Milliyetçilik söylemi, TBMM öncesi söylemle hem aynıdır hem de farklıdır. Daha önceden olduğu gibi milliyetçilik yine Osmanlılık temelinde tanımlanmıştır. Bunun en net ifadesini, Mustafa Kemal'in 1 Mayıs 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin bileşenleri üzerine yaptığı konuşmada¹¹³ görmek mümkündür. Bu konuşmada Mustafa Kemal, meclisi oluşturan kişilerin *yalnız Türk, Çerkez, Kürt, Laz değil; hepsinin birleşmesinden oluşmuş İslami unsurlar* olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden meclisin emelleri, yalnız bir İslami unsura özgü değildir; İslami unsurlardan birleşmiş bir kütleye aittir ve bu birlikteliği oluşturan her bir İslam unsur, kardeştir ve çıkarları bütünüyle ortak olan vatandaşlardır. Dolayısıyla vatandaşlar, birbirine karşılıklı saygı ile yükümlüdür ve bir diğerinin ırkı, sosyal, coğrafi her türlü hukukuna daima saygılıdır; çıkarlar ortaktır.¹¹⁴

Milliyetçilik anlayışındaki kısmi değişim ise (dönemin Sovyetler Birliği ile kurulan ilişkisinin de etkisiyle) emperyalizm ve kapitalizme karşı bağımsızlık mücadelesi veren bir söyleme de dayanmaya başlamasıdır. Bu anlayış, mazlum milletlerin emperyalist ve kapitalist devletlere karşı bağımsızlık mücadelesi söylemine dönüşmüştür. Bütün vatan topraklarının kurtuluşu için girişilen ulusal hareket¹¹⁵, yalnızca Batı emperyalistlerine karşı kurtuluş ve bağımsızlığı değil; aynı zamanda emperyalizme araç yapılma çabasına karşı mücadeleyi de içermektedir.¹¹⁶

2.4-Emperyalist Batı

Dolayısıyla Sovyetler Birliği ile kurulan ilişkilerin belirleyici olduğu ve Büyük Millet Meclisi'nin açılışından Londra Konferansı'na kadar geçen süreyi kapsayan bu dönemde Batı imgesi de daha belirgin hale gelmiştir. Bu belirginlik, Batılı devletlerin emperyalist-kapitalist olduğu bir tanımlama içinde şekillenmiştir. Büyük Millet Meclisi'nin açılışından önce Batı, bir Hıristiyan topluluğu olarak nitelenirken, bu dönemde emperyalist-kapitalist olarak değerlendirilmiştir.

Ancak bu tanımlama, kısa bir zaman sonra (Londra Konferansı öncesi) ortadan kalmış; yerini uzlaşma arayışlarının yer aldığı bir Batı anlayışı almıştır. Yeni dönem, mücadele edilen değil, içinde yer alınması istenen bir Batı imgesi biçimine bürünecektir.

¹¹³ ASD-1, s. 74-75.

¹¹⁴ Mustafa Kemal'in ulus eksenine yaptığı 'çıklarların ortaklığı' vurgusu, ilerleyen yıllarda sınıf temelinde de yapılacak ve solidarist-korparatist anlayışın temel argümanı haline getirilecektir. Bu konuya ilerleyen kısımlarda değinilecektir.

¹¹⁵ Nutuk, s. 402.

¹¹⁶ Rasih Nuri İleri, **Atatürk ve Komünizm**, s. 113-114.

3-İKİ İHTİYAÇ: ROUSSEAU ve DURKHEIM (1921–1923)

Ulusal Egemenlik ve İrade

Birinci İnönü Savaşı sonrası, Batıyla ilişkilerin yeni bir aşamaya geldiği, dolayısıyla da Büyük Millet Meclisi'nin söylemlerinde önemli değişikliklerin yaşandığı ve ülkenin işgalden kurtarıldığı bir evre olmuştur.

Birinci İnönü Savaşı'ndan cumhuriyetin ilan edildiği 1923 Ekim'ine kadar olan süreyi kapsayan bu dönemde, meclis içinde yer yer kavga düzeyine ulaşan egemenlik ve iradenin kaynağı ve kullanımıyla ilgili tartışmalar, dönemin söylemine de yansımıştır.

3.1-Ulusal Egemenlik-Dayanışmacı Toplum

Birinci İnönü Savaşı ertesinde Türkiye, Sevr Banlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi amacıyla Londra Konferansı'na çağrılmıştır. Bu çağrı, Anadolu'daki sol örgütlerin ezilmesini de beraberinde getirmiştir¹¹⁷. Londra Konferansı'nda bir barış anlaşması sağlanamamış olsa da TBMM'nin Batılı devletler tarafından tanınması, önemli bir engelin aşılması anlamına gelmektedir. Ayrıca bu görüşmeler öncesinde sol örgütlenmeler ezilerek, Batılı devletlere yeni Türkiye'nin nasıl olması düşünüldüğü konusunda da önemli bir mesaj verilmiştir.¹¹⁸

Sovyetler Birliği'nin yardımına bu kadar ihtiyaç duyulurken solun ezilmesi cesaret isteyen bir girişimdir. Bunun en önemli nedeni, Kominternin *emperyalist devletlere karşı*

¹¹⁷ Anadolu'da gelişen sol örgütlerin ezilmesinin sağlayan en önemli fırsat, Çerkes Ethem ayaklanmasıdır. Ayaklanmayı bahane eden Ankara Hükümeti, Ethem'in içinde yer aldığı *Yeşilordu* örgütüyle beraber diğer sol örgütlenmeleri de sindirmiştir.

¹¹⁸ Kurtuluş Savaşı'nın siyasal rejim sorununu tartıştığı eserinde Ömür Sezgin, 1920 Anadolu'sunda Bolşevikliğin abartıldığı ölçüde gelişmediği, meclis içinde Bolşevik bir gruptan söz edilemeyeceği, ne Yeşil Ordu Cemiyeti'nin ne de Halk Zümresi'nin Bolşevik olmadığı, Mustafa Kemal ve Büyük Millet Meclisi'nin Bolşeviklik cereyanını ciddi bir tehlike olarak görmediği tespitlerinin ardından solun bastırılmasının temel nedenin Londra Konferansıyla değil, muhafazakârlarla süregiden çatışmayla ilgili olduğu iddiasını ortaya atmaktadır. (bkz: Ömür Sezgin, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu**, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s. 39). Ancak Sezgin'in tespitlerinin bir kısmı doğru olsa da ortaya attığı iddia, muhafazakâr kesim içinde yer almayan sosyalist akımların tasfiyesine yanıt verememektedir. Ayrıca eserinde aktardığı ve İngiliz Gizli Haber Alma Örgütü'nün kendi hükümetine gönderdiği raporda yer alan Anadolu'daki en önemli gelişmenin, kuşkuya yer vermeyecek şekilde Bolşeviklik davasına yönelmiş hareket olduğu, Bolşeviklik davasına kazanılmış aşağı yukarı yüz milletvekili bulunduğu ve bu partinin durmadan güçlendiği bilgileri (bkz: Ömür Sezgin, **age**, s. 42), Sezgin'in iddiasını destekleyen değil, çürüten kanıtlardır. Çünkü önemli olan bu "Bolşevikliğe yönelen hareket" in sosyalist olup olmadığı değil, İngilizlerin bunu nasıl algıladığıdır. Dolayısıyla gizli belgelerinde de görüldüğü gibi İngilizleri en çok tedirgin eden şey, Bolşeviklik kaygısı duydukları kesim olduğuna göre bunların ezilmesi, galiba Batıya 'biz Bolşevikliğe izin vermiyoruz' demenin en etkili yoludur. Bu yüzden Sezgin'in iddiaları pek doğru bir çıkarsama gibi görünmüyor.

verdiği ulusal kurtuluş savaşlarının desteklenmesi kararında yatmaktadır.¹¹⁹ Taner Timur, bu kararın gelişimini şöyle açıklamaktadır:

“Üçüncü Komünist Enternasyonal’in ikinci kongresi 1920 Temmuz ayında Moskova’da toplandı. Milli kurtuluş hareketleri ile ilgili görüşmelerde başlıca iki tez vardı. Bunlardan birincisi Lenin’in görüşü idi. Lenin’e göre milletlerarası komünizm, burjuva demokratik nitelikteki milli kurtuluş savaşlarını da desteklemeliydi. Diğer görüşü temsil eden Hintli delege M.N.Roy’a göre ise, komünistler ancak proletarya öncülüğündeki milli kurtuluş savaşlarını desteklemeliydiler. Tartışma sonunda Lenin ‘burjuva demokratik’ terimini ‘devrimci’ terimiyle değiştirdi; buna karşılık Roy da ‘milli burjuvazi’ ile anlaşma yapılabileceğini kabul etti. Kongrede her iki tezin de kabul edilmesine rağmen uygulamada başvurulan daha çok Lenin’in tezi oldu.”¹²⁰

Komintern’in bu kararını bilen Mustafa Kemal, 3 Ocak 1921’de Büyük Millet Meclisi’nde konuşurken sosyalizmin ülke içinde gelişimine karşı önlem almak gerektiğini ve buna Sovyetler Birliği’nin müdahale edemeyeceğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Ruslarla olan ilişkimizde esas olarak kapitalizm aleyhine, yani komünizm esasına temas dahi edilmemiştir. Görüşebilmek için ‘komünist olunuz veya olmaya mecbursunuz’ diye kimse bize bir şey demediği gibi ‘sizinle dost olabilmek için komünist olmaya karar verdik’ dememiştir. Böyle bir esas mevcut değildir. Yalnız Rus Bolşevik hükümeti komünisttir ve asıl amacı budur. Bütün uluslara bu fikri (yayarak) temel sosyal kurallarını yerine getirmek isterler. Şunu belirtmek isterim ki ‘biz buna engel olacağız veya bunu yapmayacaksınız’ demek, Rusya Bolşevik Hükümeti’nin varlığını tanımamak ve onu reddetmek demektir ki bunu da yapamayız. Yalnız memleketimize ve milletimize zarar verebilecek tarzda gelişmesine karşı mutlak önlemler almaya zorunluyuz ve bu tedbirleri almamızda onlar elbette bize karşı olamazlar.”¹²¹

Mustafa Kemal kısa bir süre sonra da 22 Ocak 1921’de yaptığı bir konuşmayla bu önlemlerle neyi kastettiğini açıklamaktadır:

“İki türlü önlem olabilir. Birisi, doğrudan doğruya komünizm diyenin kafasını kırmak; diğeri Rusya’dan gelen her adamı derhal denizden gelmiş ise vapurdan çıkarmamak, karadan gelmiş ise sınırların dışına kovmak gibi zorlayıcı, şiddete dayalı, kırıcı önlem kullanmak. Bu önlemleri uygulamada iki fikirden dolayı faydasızlık görülmüştür. Birincisi, siyaseten iyi ilişkilerde bulunmayı gerekli

¹¹⁹ Komintern ve Türkiye ilişkileri hakkında daha detaylı bir bilgi için bkz: Ragıp Zarakolu, “Komintern ve Türkiye”, **STMA**, 6.Cilt, (Yayın Yönetmeni: Ertuğrul Kürkçü), İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 1854-1855.

¹²⁰ Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, s. 40.

¹²¹ **ASD-1**, s. 138.

gördüğünüz Rusya Cumhuriyeti bütünüyle komünisttir. Eğer böyle bir zorlayıcı önlem uygulayacak olursak o halde kayıtsız şartsız Ruslarla ilgi ve ilişkide bulunmamak gerekir. Oysa biz birçok siyasi düşünceden ve sebepten dolayı Ruslarla temasta, ilişkide, anlaşmada bulunmak istedik, istiyoruz ve isteyeceğiz. O halde uygulayacağımız önlemlerde dostluğunu istediğimiz bir ulusun, bir hükümetin ilkelerini aşağılamamak zorundayız. İşte bu bakış açısından zorlayıcı önlemler kullanmak istemedik. İkinci bir bakış açısından dolayı da zorlayıcı önlem kullanmayı yararlı saymadık. Bildiğiniz gibi düşünce akımlarına karşı düşünceye dayanmayan güçle karşılık vermek, o akımı yok etmediği gibi, herhangi bir muhatabınızla, herhangi bir insanla konuşulduğu zaman onun herhangi bir düşüncesini güç zoru ile reddederseniz, o ısrar eder. Israr ettikçe kendi kendini aldatmakta daha çok ileri gidebilir. Bu yüzden düşünce akımları zor, şiddet ve güçle reddedilmez. Tersine desteklenir. Buna karşı en etkili çare, gelen düşünce akımına uygun düşünce akımı vermek, düşünceye düşünceyle karşılık vermektir.”¹²²

Mustafa Kemal’in 6 Şubat 1921’de *Hâkimiyeti Milliye* gazetesine verdiği demeçlerde Rusya ile Türkiye’nin ilişkisinin hangi temelde olduğunu ortaya koymaktadır:

“Komünizm sosyal bir sorundur. Memleketimizin durumu, memleketimizin sosyal şartları, dini ve ulusal geleneklerinin gücü, Rusya’daki komünizmin bizce uygulanışına uygun olmadığı görüşürünü doğrular bir içeriktedir. Son zamanlarda memleketimizde komünizm esasları üzerine kurulan partiler de bu gerçeği deneyle kavrayarak faaliyetlerini durdurma gereğine inanmışlardır. Hatta bizzat Rusların düşünce adamları bile bizim için bu gerçeğin gerçekleşmesine inanmış bulunuyorlar. Böylece bizim Ruslarla olan ilişki ve dostluğumuz ancak iki bağımsız devletin birlik ve ittifak esaslarıyla ilgilidir.”¹²³

Türkiye’de 1921 başlarında girilen solu bastırma politikası, Mete Tunçay’ın¹²⁴ da ifade ettiği gibi Sovyetlerin Ankara hükümetiyle anlaşmalarına engel olmamıştır. Ancak solun bastırılması ve Batıyla uzlaşma çabaları, dönemin halkçılık anlayışında önemli

¹²² TPT, 1.Dönem, 1.Cilt, s. 313.

Mustafa Kemal her ne kadar düşünce akımlarına karşı bir şiddet kullanılmamasını ve “Rusya’dan gelen her adamı derhal denizden gelmiş ise vapurdan çıkarmamak” taktiğinin yanlış olduğunu belirtse de Kurtuluş Savaşına destek olmak için gelen Mustafa Suphi ve arkadaşlarının ülkeden çıkarılması ve Karadeniz’de bir vapurda boğdurularak öldürülmesi konusunda ortada bir soru işareti durmaktadır. Yeri gelmişken, Mustafa Kemal’in Mustafa Suphi hakkındaki görüşlerine de yer vermek uygun olacaktır: “İşte bu serseriler bir iş yapmak hayaline kapılarak, görünüşte memleketimize ve ulusumuza yararlı olmak için Türkiye Komünist Fırkası diye bir fırka oluşturmuşlardır ve bu fırkayı oluşturanların başında da Mustafa Suphi ve benzeri bulunmaktadır. Bunlar doğrudan doğruya yurtseverce bir duygu ile ve gerçek bir ulusal duygu ile değil, benim görüşüme göre belki kendilerine para veren, kendilerini koruyan ve bunlara önem yükleyen Moskova’daki prensip sahiplerine yaranmak için birtakım serserice girişimlerde bulunmuşlardır. Bunların yaptıkları girişim, Rus Bolşevizm’ini çeşitli kanallardan memleket içine sokmak olmuştur. Bu şekilde memleketimize, milletimize dışarıdan komünizm akımı sokulmaya başlanmıştır.” (TPT, 1.Dönem, 1.Cilt, s. 312)

¹²³ Rasih Nuri İleri, *Atatürk ve Komünizm*, s. 231.

¹²⁴ Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)*, s. 127.

değişikliklere yol açmıştır. Bu değişikliklerin yansıdığı en önemli belgelerden biri, 20 Ocak 1921’de kabul edilen anayasadır.¹²⁵ 1921 Anayasası ile önceki tasarı arasında halkçılık anlayışı açısından önemli bir fark vardır. Daha önce yer alan emperyalizm ve kapitalizm karşıtlığı, emperyalizm karşıtlığı bağımsızlıkçılık şeklinde yeniden formüle edilerek kapitalizm karşıtı söylem terk edilmiş; halkçılık fikri *irade ve egemenliğin ulusta olduğu* fikriyle sınırlandırılmıştır.

Her ne kadar bir önceki dönemin halkçılık söylemiyle karşılaştırıldığında bir geri adım olsa da egemenlik ve iradenin ulusta olduğu fikri, dünya ve Türkiye koşulları ile Osmanlı Devletinin niteliği göz önüne alındığında ilerici bir değişimdir. Çünkü Cem Eroğul’un¹²⁶ da belirttiği gibi egemenliğin meşruiyet temeli, tanrısal kaynaklı herhangi bir saltanat egemenliğine değil, ulus istencine dayandırılmıştır. Ancak bundan daha önemlisi, emperyalist devletler tarafından sömürgeleştirmeye çalışılan ve eski iktidarın (padişah, saltanat ve İstanbul hükümeti) sömürgecilerle işbirliği yaptığı bir ülkede; yeni iktidar odağının (Büyük Millet Meclisi) egemenlik ve iradenin sahibinin ulus olduğunu belirtmesi, emperyalizm karşıtı bir bağımsızlığı da ihtiva etmektedir.

1 Mart 1921 tarihli Birinci Meclis İkinci Toplanma Yılı açılış konuşmasında Mustafa Kemal, bu yeni halkçılık anlayışının anayasadaki içeriğini işaret etmektedir: “İç siyasetimizde şiarımız olan halkçılık, yani ulusu bizzat kendi yazgısına egemen kılmak esası, Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzla tespit edilmiştir.”¹²⁷

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’na yapılan bu referans, aslında Büyük Millet Meclisi’nde yaşanan ve karşılıklı grupların oluşturulmasına yol açan bir dizi tartışmayla ilgilidir.¹²⁸ Bu tartışmaların temelinde, ulusal egemenlik sorunu vardır. “Mustafa Kemal ve taraftarları

¹²⁵ 1921 Anayasası için bkz: **Teşkilatı Esasiye’den Günümüze Anayasalar**, (Derleyen: Emine Aydoğdu), Palme Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 1-4.

¹²⁶ Cem Eroğul, **Anatüzye Giriş**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2005, s. 245.

Cem Eroğul’dan yapılan bu alıntıya dair kısa bir açıklama yapmak gerekiyor. Eroğul’un 1921 Anayasasını yorumladığı ilgili bölümde geçen ifadeler aslında şöyledir: “Daha ilk hükmünde, *egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur* diyerek, yeni devletin meşruiyet temelini, artık tanrısal kaynaklı herhangi bir saltanat egemenliğine değil, yalnızca ulus istencine dayandırmaktadır. Bu istencin, *tek ve gerçek temsilcisi, TBMM’dir*”. Bu ifade iki açıdan sorunludur. Birincisi, bu anayasanın kabul edildiği dönemde, saltanat ve halifeliğin karşısında bir TBMM varlığı ifade edilmemiş; tam tersine TBMM’nin varlığı, bu makamların korunması ve kurtarılması amacı çerçevesinde dile getirilmiştir. Genel kabul gören bir yaklaşımla bunun bir taktik olması, nesnel durumu değiştirmemektedir. İkinci, sözü edilen 1921 Anayasası’nın yedinci maddesinde, şeriat hükümlerinin uygulanması hala tanınmakta; ancak bu yetki TBMM’ye verilmektedir. Dolayısıyla meşruiyet temelinin *ulus istencine* dayandırılıyor olması doğru olmakla birlikte, *yalnızca ulus istencine* dayandığını iddia etmek yanlış bir yorum olacaktır. Tevfik Çavdar’ın ifadeleriyle “1921 Anayasası, şeriat ve onun uzantısı olan fıkıh hükümleriyle günün koşullarının getirdiği icaplar arasında bir denge kurma çabasıdır.” (Tevfik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, s. 218).

¹²⁷ ASD-1, s. 179.

¹²⁸ Bu gruplar ve yaşanan tartışmalarla ilgili daha detaylı bir bilgi için bkz: Ahmet Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003. Rıdvan Akın, **TBMM Devleti (1920-1923): Birinci Meclis Döneminde Devlet Erklere ve İdare**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001. Ömür Sezgin, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu**.

nazarında ulusal egemenlik, öngördükleri “yeni” iktidarın hukuksal dayanağı iken, “muhafazakârlar” için hilafet ve saltanat makamının korunmasının garantisidir.”¹²⁹ Ancak Mustafa Kemal, nesnel koşulların zorladığı bir durumda olduğundan henüz kurulmaya çalışılan yeni devlet için taşıdığı cumhuriyet fikrini açıkça dile getirememekte; hatta Doğu Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir’e gönderdiği ve Anayasada yer alan halkçılık esasına dair açıklamaların bulunduğu bir telgrafta bu ithamı reddetme zorunluluğu duymaktadır: “Bu kanunda cumhuriyet anlamını ifade eden hiçbir şey mevcut olmadığı gibi Müdafaa-i Hukuk Grubunun¹³⁰ esas amaçlarında da kesinlikle böyle bir netice mevcut değildir.”¹³¹

Benzer bir örnek, yine Kazım Karabekir’e gönderilen ve aynı konuya dair açıklamaların devamını içeren bir diğer telgrafta yer almaktadır:

“Hilafet ve saltanat, esas mesele olarak mevcut değildir. Türkiye’nin başında İslam halifeliği olacak ve bir hükümdar sultan bulunacaktır. Bahis konusu olan mesele, hükümdarın hukuku olup bunun tayini ve sınırı için son birkaç asrın deneyimi ve devlet kavramındaki ulus hukukunun gerçek anlamı etken olmalıdır. Bu esas üzerinde henüz tespit edilmiş kesin bir genel kuralımız yoktur.”¹³²

Koşulların daha elverişli hale gelmesini bekleyen Mustafa Kemal, “cumhuriyet yerine ideal hükümetin esası olarak ‘meşveret’¹³³ kavramını kullanmış”¹³⁴ ve bir süre daha meclis çoğunluğunu oluşturan grubun başında olmayı bir siyasi fırkaya tercih etmiştir.¹³⁵

Yoğun tartışmalar ve savaşlarla geçen bir dönemin sonuna gelinmiş, “Londra Konferansı’ndan sonra yeniden canlanan sol hareketler, 30 Ağustos zaferinden Lozan görüşmelerinin başlamasına kadar geçen iki ay içinde sona erdirilmiş”¹³⁶, askeri zaferlerin ardından başlayacak barış görüşmeleri öncesinde (1 Kasım 1922) saltanat kaldırılmıştır. İşgalden kurtulduktan sonra sıra ülkenin yeniden kurulmasına ve yeni devletin inşasına gelmiştir; bunun da yolu bir siyasi partidir¹³⁷. Mustafa Kemal, 6 Aralık 1922’de *Hâkimiyeti*

¹²⁹ Ömür Sezgin, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*, s. 23.

¹³⁰ Müdafaa-i Hukuk Grubunun tanıtımı için bkz: *ATTB*, s. 403-405.

¹³¹ *ATTB*, s. 406.

¹³² *ATTB*, s. 408-409.

¹³³ Meşveret kavramının anlamı, danışmadır.

¹³⁴ Ömür Sezgin, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*, s. 92.

¹³⁵ *ATTB*, s. 410.

¹³⁶ Aktaran Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, s. 43.

¹³⁷ Seçimlerin yenilenmesinden önce mecliste Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından oluşturulan; seçimlerden sonra da Halk Fırkası’na katılan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun tüzüğü için bkz: *TPT, 1.Dönem, 1.Cilt*, s. 292-293. Mete Tunçay, *Türkiye’de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, s. 347-348.

Meclis içinde muhalefette bulunan ve İkinci Grup olarak anılan grubun programı ve tüzüğü için sırasıyla bkz: *TPT, 1.Dönem, 1.Cilt*, s. 305-307. Mete Tunçay, *Türkiye’de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, s. 351-353.

Milliye, Yenigün ve Öğüt gazetelerine bir açıklama¹³⁸ göndererek halkçılık esasına dayanan ve Halk Fırkası adıyla siyasi bir fırka oluşturmak niyetinde olduğunu bildirmiştir. Başka ülkelerde kurulmuş olan bu gibi fırkaların programlarını gözden geçirdiğini, fakat bunların hiçbirinin ülkenin ve ulusun gerçek ihtiyaçlarına karşılamaya tamamiyle yetmediğini belirten¹³⁹ Mustafa Kemal, kafasındaki oluşumun özelliklerini 14 Ocak 1923'te şöyle ifade etmiştir: “Ben öyle bir parti kurulmasını düşünüyorum ki, bu parti milletin bütün sınıflarının refah ve mutluluğunu sağlamaya yönelik bir programa sahip olsun”¹⁴⁰.

Kurulması planlanan yeni partinin nasıl olacağı, Mustafa Kemal'in çıktığı yurt gezisinde verdiği demeçlerden rahatlıkla izlenebilir. Bu demeçlerde ortaya çıkan söylemin temelinde ulusal egemenlik ve irade çerçevesinde değerlendirilen ve sınıf savaşımını reddeden bir halkçılık, pozitivist eksende yeniden yorumlanmış bir din, ulus devlet esasında tanımlanmış bir milliyetçilik ve yeni dünyada içinde yer alınması istenen bir batı anlayışı egemendir.

Mustafa Kemal, “artık süngü zaferleri değil iktisat, bilim ve irfan zaferleri”¹⁴¹ olarak adlandırdığı yeni dönemin halkçılık anlayışını, ulusal egemenlik temelinde şekillendirmiştir. Mustafa Kemal'e göre memleketin karşı karşıya kaldığı acıların tek önemli nedeni, mülkiyetin ve ulusun sınırlı bazı kişilerin elinde oyuncak olmasından ve ulusal egemenliğin etkisiz bırakılmasından ileri gelmiştir¹⁴². Bu sorunları ve acıları yaşamamak için halk, ulusal egemenliği benimsemeli, memlekette tek egemenin kendisinden oluştuğunu unutmamalıdır¹⁴³. Bu bilinçtedir ki ulus, kendi egemenliğini kayıtsız şartsız elinde tutan bir hükümet kurarak zaferlere ulaşmıştır¹⁴⁴.

Geçmişten farklı olarak bugün kurulan Türkiye devletinde idare, Mustafa Kemal'in ifadeleriyle bir *halk hükümeti* niteliğinde olan Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti eliyle yürütülmektedir¹⁴⁵. Bu halk hükümetinin içinde çıktığı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bütün programlarının ilkesi ise iki esasa dayalıdır: Tam bağımsızlık, kayıtsız şartsız egemenlik. Birinci ilkenin ifadesi, Misak-ı Milli; ikinci ilkenin ifadesi Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'dur¹⁴⁶.

¹³⁸ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 2.Cilt**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 50-52.

¹³⁹ ASD-2, s. 51.

¹⁴⁰ ASD-2, s. 54.

¹⁴¹ ASD-2, s. 76.

¹⁴² ASD-2, s. 57.

¹⁴³ ASD-2, s. 57.

¹⁴⁴ ASD-2, s. 75.

¹⁴⁵ ASD-2, s. 125.

¹⁴⁶ ASD-2, s. 61.

Türkiye Büyük Millet Meclisi programlarına ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na içkin olan ulusal egemenlik ve iradenin “bölünmesi ve dağıtılması”¹⁴⁷, “bir zerresinin bile sıfatı, ismi ne olursa olsun hiçbir makama verilmesi”¹⁴⁸ mümkün değildir. Yeni Türk devletinde yaratılan bu güçlü egemenlik, dünya üzerindeki diğer devletlerde bile yoktur; dolayısıyla “ağdaş, uygar idare tarzları bu şekilde gelebilmek için, mutlaka inkılâplar yapmaya mecburdur.”¹⁴⁹

Ulusun sosyal ihtiyaçları ve geçmişteki zararların giderilmesi için en makul programın tespit edilmesi gerektiğini¹⁵⁰ belirten Mustafa Kemal, kişisel çıkarlar esasına dayalı girişimlerden uzak, çıkarları birbirinden aykırılık taşımayan bütün sınıfları kapsayan ve ulusu, genel ve ortak çıkarları etrafında birleştiren bir fırka oluşturmak amacındadır¹⁵¹.

Herhangi bir sınıfı değil ulusu kapsama söylemi, gerçekliğı yansıtmadığı gibi çelişkilerle de doludur. Bu çelişkilerin en çok karşılaşılan yönü, Türkiye’de sınıfların olmadığı savı ile sınıfların varlığının birlikte dile getirilmesidir. Mustafa Kemal, kurmaya çalıştığı fırkanın ulusun bütün sınıflarının refah ve mutluluğunu sağlamaya dönük bir programa sahip olmasını isterken¹⁵², milleti oluşturan halk sınıflarından bahsederken¹⁵³, mevcut sınıfların birbirinin gereğı ve ayrılmaz olduğunu iddia ederken¹⁵⁴, bütün sınıfların hukukunu, ilerlemesini, mutluluğunu sağlamaya dönük sebeplerle uğraşılacağından dem vururken¹⁵⁵ ve halkın çıkarlarının birbirinden ayrılır sınıflardan değil, tersine birbirine gerekli olan sınıflardan oluştuğunu belirtirken¹⁵⁶ sınıfların varlığını tanımaktadır. Buna karşılık ulusun farklı çıkarlar izleyen ve birbiriyle mücadele halinde bulunan çeşitli sınıflara sahip olmadığını söylerken¹⁵⁷, Türkiye’de ayrı ayrı sınıflar varmış gibi kurulan siyasi fırkalar yüzünden tanık olunan sonucun varlığını hatırlatırken¹⁵⁸, çıkarları birbirine bağılı meslek dallarından oluşmuş ulusun sınıflara ayrılma olanağı bulunmadığını iddia ederken¹⁵⁹ Mustafa Kemal, sınıfların varlığını reddetmektedir.

İkinci çelişki, halkı oluşturan unsurların sıralanmasında ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar sınıfların varlığını reddeden bir söylem kullanılsa da halkın bileşenleri üzerine

¹⁴⁷ ASD-2, s. 62.

¹⁴⁸ ASD-2, s. 84.

¹⁴⁹ ASD-2, s. 84.

¹⁵⁰ ASD-2, s. 64.

¹⁵¹ ASD-2, s. 64.

¹⁵² ASD-2, s. 54.

¹⁵³ ASD-2, s. 104.

¹⁵⁴ ASD-2, s. 86.

¹⁵⁵ ASD-2, s. 86.

¹⁵⁶ ASD-2, s. 116.

¹⁵⁷ ASD-2, s. 86.

¹⁵⁸ ASD-2, s. 101.

¹⁵⁹ ASD-2, s. 102.

yapılan açıklamalar gayet sınıfsaldır. Balıkesir’de halkla yaptığı konuşmada¹⁶⁰ Mustafa Kemal, Türkiye’nin bir çiftçi memleketi olduğunu, dolayısıyla da ulusun çoğunluğunun çiftçi ve çoban olduğunu vurgulamaktadır. Bunların yanında sanat sahipleri, küçük tüccarlar ve amelenin varlığından söz eden Mustafa Kemal; çiftçi ve çobanın karşısında büyük arazi sahiplerinin, ticaret erbabının karşısında ise büyük sermaye sahiplerinin olmadığını belirtmektedir. Bu bileşenlerin tümünün korunması gerekliliği de ayrıca ifade edilmektedir. Mustafa Kemal’e göre bunların hiçbiri birbirinin karşısında değil, tersine hepsi birbirinin gereğidir.¹⁶¹

Bu bakış açısının bir diğer açmazı da bir yandan sınıfların varlığının inkâr edilmesi, öte yandan sermaye sınıfının gelişimi için büyük bir istek duyulmasıdır. Mustafa Kemal, bu isteği şu tümcelerle dile getirmektedir: “Kaç Milyonerimiz var? Hiç. Dolayısıyla biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Tam tersine memleketimizde birçok milyonerin hatta milyarderin yetişmesine çalışacağız”¹⁶².

Birinci TBMM’nin 1 Nisan 1923’te seçimleri yenileme kararı alması üzerine 8 Nisan 1923’te Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal imzalı yayınlanan seçim beyannamesi¹⁶³ (Dokuz Umde), CHP’nin ilk programı olarak kabul edilir¹⁶⁴. Beyannamenin girişinde TBMM’de ulusal egemenlik esasına dayanan bir halk devleti hükümeti oluşturulduğu, bir Halk Fırkası’nın kurulacağı, mecliste bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun bu fırkaya katılacağı, memleketin acil ihtiyaçlarından yola çıkılarak belli ilkeler oluşturulduğu ve bu ilkelerin oluşturulmasında uzman kişilerin görüşleri ile İzmir İktisat Kongresi’nin kararlarının¹⁶⁵ göz önüne alındığı ifade edilmektedir.

¹⁶⁰ ASD-2, s. 101-102.

¹⁶¹ İzmir İktisat Kongresi’nin açılışındaki söylevinde Mustafa Kemal, Türkiye’deki sınıfları şöyle tekrarlamaktadır: Çiftçiler, sanatkârlar, tüccarlar ve amele. (ASD-2, s. 116)

¹⁶² ASD-2, s. 102.

¹⁶³ Metnin tamamı için bkz: Mete Tunçay, **Türkiye’de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, s. 354-356.

¹⁶⁴ Nutuk, s. 648-649.

¹⁶⁵ 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisat Kongresi, bilindiği gibi Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı bir dönemde yapılmıştır. Kongrenin her ne kadar mesleki temsil esasına göre toplandığı belirtilse de izlenen yöntem aslında sınıfsal temsil esasına daha yakındır: “Kongreye her kazadan sekiz delegenin katılması öngörülüyordu. Delegeler “mesleki temsil” veya sınıf esasına göre seçileceklerdi. Sekiz delegenin üçü çiftçi, biri tüccar, biri sanayici (veya “san’atkar”), biri amele, biri “şirket”, biri banka temsilcisi olacaktı. Ancak, kongre çalışmaları sırasında bu altılı gruplaşma çiftçi, tüccar, sanayici ve amele olmak üzere dörde indirilmişti.” (Korkut Boratav, **Türkiye’de Devletçilik**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 39).

İzmir İktisat Kongresi’nin niteliğini ve sonuçlarını şöyle özetlemek mümkündür: “Genel olarak kalkınmacı, yerli ve yabancı sermayeyi ve piyasaya dönük çiftçiyi özendirici, ekonomik hayatın denetiminin “millî” unsurlara geçmesini kolaylaştırıcı ve ılımlı bir korumacılığı öngören tezlerin ön plana çıktığı kongrenin toprak unsurlarının ve özellikle İstanbul tüccarının sürüklediği ticaret burjuvazisinin hakimiyeti altında geçtiği söylenebilir. Genç Türkiye devletinin izlemesi istenen iktisadi yol konusunda, hakim ekonomik güçler

Birinci umdede egemenliğin kayıtsız şartsız ulusa ait olduğu ve TBMM dışında hiçbir kişi, güç veya makamın ulusun yazgısına egemen olamayacağı; ikinci umdede ise saltanatın egemenlik hukukunun Türkiye halkının gerçek temsilcisi olan TBMM'nin manevi şahsında içkin bulunduğu belirtilmiştir.

Özetle; yeni Türkiye devletinin Osmanlı devletinden en önemli farkı, inşa bekleyen bir ulus devlet olmasıdır. İnşa bekleyen bu ulus (Türk) devletin esasını, irade ve egemenliğin bir kişinin veya sınırlı sayıda birkaç kişinin elinde değil halkın tümünün elinde toplanması oluşturmaktadır. Halk, bir sınıfa özgü olmadığı gibi Türkiye toplumu da sınıflardan değil, çıkarları birbirine bağlı meslek dallarından oluşmuştur. Hiçbir gruba ayrıcalık kabul edilemez, herkes kanun karşısında eşittir ve yurttaşlardan¹⁶⁶ oluşan halkın çıkarları birbiriyle ortaktır¹⁶⁷. TBMM ve onun hükümeti aracılığıyla halkın elinde toplanan egemenlik ve iradenin bölünmesi, dağıtılması veya bir başkasına devredilmesi mümkün değildir.

Bu söylemlerin ulusal egemenlik ve iradeye dair olan kısımları, her ne kadar Mustafa Kemal kendisi için çok olumsuz nitelendirmelerde¹⁶⁸ bulunsa da, Jean Jacques Rousseau'nun *egemenlik ve irade* kuramıyla yakından ilişkilidir. Siyasal toplumu insan vücuduna benzeten ve egemen iktidarın bu vücudun başı olduğunu belirten Jean-Jacques Rousseau'ya¹⁶⁹ göre “kendisini kurmuş olan kişilerden oluştuğu için egemen varlığın bu

birbiriyle ciddi ihtilaflara düşmeden, ortak mesajlarını siyasi kadrolara etkili bir biçimde iletiler. Kongre'de oluşan genel çizginin, az sayıda istisnalar dışında, 1931 yılına kadar Cumhuriyetin iktisat politikasına hakim olacağı gözlenecektir.” (Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, s. 43. Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 46).

Sonuç olarak Dokuz Umde'de kararlarının referans alındığı belirtilen bu kongrenin, Ankara hükümetinin izleyeceği iktisadi politika için sınıfsal tercihlerini ortaya koyduğu söylenebilir.

¹⁶⁶ Yurttaşlık kavramı, partiye üyeliği düzenleyen maddeden yola çıkılarak kullanılmıştır. Halk Fırkası'nın 1923'te kabul edilen tüzüğüne göre fırkaya üyelik koşullarını düzenleyen üçüncü maddesinde tek ölçüt etkin köken şeklinde belirlenmemiş, “Türk doğası ve kültürünü kabul etmek” de üyelik için yeterli görülmüştür. Dolayısıyla yurttaşlık temelli bir özne anlayışının egemen olduğu söylenebilir.

¹⁶⁷ Mustafa Kemal, Türkiye halkının sınıflardan oluşmadığı ve çıkarlarının ortak olduğu vurgusunu, daha önce de ifade etmiştir. 1 Mart 1922 tarihinde meclisin üçüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşmada Türkiye halkını “ırk, din ve kültür yönünden birleşik, birbirine karşılıklı saygı ve özveri duygusuyla dolu, yazgısı, çıkarları ortak olan bir siyasi topluluk” olarak tanımlamış ve toplumsal farklılıkların önünü almaya çalışmıştır. (ASD-1, s. 236)

¹⁶⁸ Mustafa Kemal'in Rousseau ve onun eserleri ile ilgili değerlendirmesi şöyledir: “Efendiler! Bu nazariyat-ı meşrutiyeti bulan en büyük filozofların nazariyatı kurmak için çalıştıkları esasları tettebbu ettim. Bunlara nüfuz ettim. Benim gördüğüm şudur: düşünmüşler ve nasıl yapalım da bu kuvve-i müstebide o irade-i içtimaiye ve millîyenin dununda kalabilsin. Yahut sıfıra müncer olabilsin, diyorlar. Ve buna muvafık olmamak yüzünden büyük ve derin bir ıstırap duyuyorlar. Jean Jasques Rousseau'yu baştan nihayete kadar okuyunuz. Ben bunu okuduğum vakit hakikat olduğuna kâil olduğum, bu kitap sahibinde iki esas gördüm. Birisi bu ıstırap, diğeri bir cinnettir. Merak ettim. Ahvâli husûsiyesini tetkik ettim anladım ki: hakikaten bu adam mecnun idi. Ve hali cinnette bu eserisi yazmıştır. Binaenaleyh; çok ve çok istinâdettiğimiz bu nazariye böyle bir dimağın mahsulüdür” (Aktaran: Ömür Sezgin, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu**, s. 91 (45 numaralı dipnot).

¹⁶⁹ Rousseau devamına şu benzetmeleri yapmaktadır: “Yasa ve görenekler beyindir, yani sınırların başı ve anlama yetisinin, istemin ve duyuların mekânı; yargıçlar ve yüksek idareciler bu vücudun organlarıdır; ticaret, sanayi ve tarım ortak geçinme olanaklarını hazırlayan ağız ve midedir; kamusal gelir kandir; akıllı bir

kişilerin çıkarlarına aykırı çıkarı yoktur; olamaz”¹⁷⁰ ve “amacı halkın iyiliği olan meşru ya da halkçı bir yönetimin birinci ve en önemli ilkesi, genel iradeyi izlemektir”¹⁷¹.

Devletin bütün üyelerinin değişmez iradelerini genel irade olarak gören Jean-Jacques Rousseau, üyelerin bu irade dolayısıyla hem yurttaş hem de özgür olduğunu belirtmektedir.¹⁷² Mehmet Ali Ağaoğulları’nın¹⁷³ da tespit ettiği gibi buradan ortaya çıkan ilk sonuç, genel iradenin siyasal bütünü (yani devletin, dolayısıyla da onunla özdeşleşen halkın) iradesi olduğu ve ortak iyiliği gözettiğidir.

Bireysel iradenin özel tercihlere, genel iradenin ise eşitliğe yöneldiğini¹⁷⁴ belirten Jean-Jacques Rousseau, özel bir şeye yönelmiş genel irade olamayacağını¹⁷⁵, iradeyi genel yapan şeyin oyların sayısından çok onları birleştiren ortak yarar olduğunu¹⁷⁶ ifade etmektedir. “Toplumsal bağı kuran şey, birbirinden ayrı çıkarlar arasındaki ortak çıkar olduğuna göre toplum, bu ortak çıkar temel alınarak yönetilmelidir.”¹⁷⁷ Zaten toplumda “birbirine karışmış, çelişkili çıkarlar yoktur; ortak yarar her yerde apaçık biçimde kendini gösterir.”¹⁷⁸

Egemenliğin genel iradenin uygulanmasından, yürürlüğe konmasından öte bir şey olmadığını belirten Jean-Jacques Rousseau, bunun hiçbir zaman devredilemeyeceğinin ve ancak kendisi tarafından temsil edilebileceğinin altını çizmiştir. İktidar başkasına geçebilir, ancak irade geçemez.¹⁷⁹ Aynı sebeplerle egemenlik de bölünemez; çünkü irade ya halkın tümünün iradesi olarak geneldir ya da yalnız bir bölümünün iradesi olarak (genel) değildir.¹⁸⁰

ekonomi, yüreğin işlevini üstlenmek suretiyle, bunu vücudun her tarafına göndererek besin ve yaşam dağıtır; yurttaşlar, makineyi harekete geçiren, yaşatan, çalıştıran ve hiçbir yerinden yararlanmaması gereken gövde, kollar ve bacaklardır; canlının sağlığı yerindeyse, yaralanma izlenimi acı olarak hemen beyne ulaşır.” (Jean-Jacques Rousseau, **Ekonomi Politik**, (Çeviren: İsmet Birkan), İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s. 12).

¹⁷⁰ Jean-Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi ya da Siyasi Hukuk İlkeleri**, (Çeviren: M. Tahsin Yalım), Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2006, s. 33.

¹⁷¹ Jean-Jacques Rousseau, **Ekonomi Politik**, s. 16.

¹⁷² Aktaran Mehmet Ali Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 88.

¹⁷³ Mehmet Ali Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, s. 88.

¹⁷⁴ Jean-Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi ya da Siyasi Hukuk İlkeleri**, s. 43.

¹⁷⁵ Jean-Jacques Rousseau, **age**, s. 58.

¹⁷⁶ Jean-Jacques Rousseau, **age**, s. 52.

¹⁷⁷ Jean-Jacques Rousseau, **age**, s. 43.

¹⁷⁸ Jean-Jacques Rousseau, **age**, s. 140.

¹⁷⁹ Jean-Jacques Rousseau, **age**, s. 43.

¹⁸⁰ Jean-Jacques Rousseau, **age**, s. 45.

Politikacıların egemenliği ilkesinde parçalara bölemedikleri için konularında böldüklerini de belirten Rousseau; güç ve irade, yasama gücü ve yürütme gücü, vergi, adalet ve savaş hakları gibi birtakım parçalara bölünmeyi; iç yönetim ve dış ilişkilerde bulunma yetkisi gibi bölümlere ayrılmayı eleştirmektedir. (Bkz: Jean-Jacques Rousseau, **age**, s. 45).

Rousseau’nun egemenliğin bütünlüğüne dair yaptığı bu vurgunun, dönemin TBMM’sinin güçler birliğine dayanmasında vücut bulması oldukça anlamlıdır.

Halkçılık konusunda ikinci etken ise Ziya Gökalp'ın katkıları ve dolayısıyla Emile Durkheim'in *toplumsal işbölümü* kuramıdır. Emile Durkheim ve Ziya Gökalp, kuramlarının temelini ahlaki ve sınıf çatışmasının engellenmesini koymuşlardır.

Emile Durkheim, ekonomi dünyasında yaşanan düzensizliğin nedenini kuralsızlıkta bulmaktadır. Emile Durkheim'e göre karşı karşıya duran güçlerin ölçsüz biçimde gelişmesinin ve çarpışarak birbirini itelemesinin önlenmesi, insanlar arasındaki savaşın önlenmesi ya da en azından hafifletilmesi gerekmektedir.¹⁸¹ Bu koşulları yerine getirebilecek tek küme, aynı mesleği yerine getirenlerin bir vücut haline gelecek biçimde birleşerek oluşturacakları kümedir; buna meslek kümesi ya da korporasyon denilmektedir.¹⁸²

Taha Parla'nın¹⁸³ da belirttiği gibi korporatizm, özel mülkiyet ve girişimin önceliği ilkesine dayanan kapitalist üretim tarzının egemen olduğu bir toplumu varsayan bir düşünce sistemi ve bir dizi kuruma işaret eder. Sosyalizm karşıtı olan korporatizm, felsefi, siyasi ve iktisadi anlayışı bakımından liberalizme de karşıdır; ancak anti-kapitalist değildir. Korporatist kuram ve pratiklerin doğuşu veya ağırlık kazanması, kapitalizmin bunalımlarının bir sonucudur. Bu bunalımlardan ikisi önemlidir: Birikim bunalımı ve bölüşüm bunalımı. Birikim bunalımı, özellikle gecikmiş kapitalizmde izlenebilir. Burada korporatizm formülü, bir devlet kapitalizminin neo-merkantilist politikalarının koruması altında, emek gücünün sıkı bir şekilde denetlenmesini sağlayarak, özel sermaye birikiminin hızlanmasına yardımcı olmaktadır. Bölüşüm bunalımını ise gelişmiş sanayi kapitalizminde izlemek mümkündür. Buradaki korporatizm formülü, sayıca ve örgütlenme bakımından gelişmiş işçi sınıfı ile kendini tehdit altında hisseden tekelci sermaye arasındaki sınıfsal kutuplaşmanın kontrol altına alınmasını sağlamaktadır. Her iki bağlamda da korporatizm, bunalımın kendine özgül niteliği ve yoğunluğu ile bir ülkedeki toplumsal örgütlenme, sınıflar dengesi, siyasal kültür ve kurumsal gelenekler gibi ikincil, ara değişkenlere bağlı olarak solidarist ya da faşist boyutlar kazanabilir.

Genç Türkiye'de korporatizm kuramının en önemli temsilcisi, kuşkusuz Ziya Gökalp'tir. Ziya Gökalp'e¹⁸⁴ göre ekonomik yaşamın temeli işbölümüdür; modern toplumlardaki dinsel, siyasal, bilimsel, estetik ve ekonomik gruplar artan işbölümünün

¹⁸¹ J.J.Roussau ve E.Durkheim, yeni Türkiye'nin iki önemli ihtiyacını karşılamıştır. Roussau sayesinde egemenlik ve iradenin ulusa geçmesi (bir başka ifadeyle özgürlük), Durkheim sayesinde ise ulusun uyum içinde bir arada kalması (bir başka ifadeyle sınıf çatışmasının önlenmesi) sağlanmaya çalışılmıştır.

¹⁸² Emile Durkheim, **Toplumsal İşbölümü**, (Çeviren: Özer Ozankaya), Cem Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 22, 23, 26.

¹⁸³ Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 90-91.

¹⁸⁴ Taha Parla, **age**, s. 108.

ortaya çıkardığı uzmanlaşmış meslek gruplarıdır. Ziya Gökalp¹⁸⁵, her ulusun sosyal emellerin bölüşümü sonucu bir takım meslek ve uzmanlık gruplarına ayrıldığını belirtir ve bu grupları şöyle sıralar: Mühendisler, tabipler, musikişinaslar, ressamalar, muallimler, muharrirler, askerler, avukatlar, tüccarlar, çiftçiler, fabrikatörler, demirciler, marangozlar, çulhalar, terziler, değirmenciler, fırıncılar, kasaplar, bakkallar... Bu gruplar, birbirinin gereği ve muhtacıdır; dolayısıyla bu bir dayanışmadır¹⁸⁶.

Taha Parla'nın¹⁸⁷ da belirttiği gibi Ziya Gökalp'in sınıflandırmasındaki esnaf bolluğu, 1920'ler Türkiye'sindeki düşük sanayileşme düzeyini yansıtmaktadır. Ayrıca işçilere ilişkin herhangi bir kategorinin bulunmayışı da ilgi çekicidir. Ancak Mustafa Kemal'in İzmir İktisat Kongresi'ndeki açılış söylevinde yer alan meslek grupları sıralamasına göre bu gruplandırmalar çok daha tutarlıdır. Çünkü Mustafa Kemal, Türkiye toplumunun çiftçiler, sanatkârlar, tüccarlar ve amelelerden oluştuğunu söylerken daha sınıfsal bir ayırım yapmakta; oysa Ziya Gökalp, doğrudan meslek gruplarını temel almaktadır¹⁸⁸.

Ziya Gökalp, ulusal dayanışmanın da öneminden söz ederek; ulusal dayanışmanın güçlendirilmesinin sosyal düzen ve ilerlemenin, ulusal özgürlük ve bağımsızlığın temeli

¹⁸⁵ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s. 110-111.

¹⁸⁶ Gökalp, ulusal dayanışmanın güçlenmesi için vatani, medeni ve mesleki ahlakın yükseltilmesi gerektiğini belirtir ve ortak vicdan ile meslek gruplarının ulusal düzeyde örgütlenmesine dikkat çeker. (Bkz: Ziya Gökalp, **age**, s. 110-111)

¹⁸⁷ Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, s. 124.

¹⁸⁸ Aslında Gökalp, sınıfların varlığını reddetmemekte, sadece Batılı ülkelerdeki gibi gelişmiş sınıflar olmadığını söylemektedir. Taha Parla'nın aktardıklarına göre Gökalp, Türkiye'de sınıfların ikiye indirilemeyeceğini ve dört sınıfın varlığını ileri sürmektedir: Feodal reisler, küçük burjuvalar, teşkilatsız ameleler, fellahlar-serfler. (Aktatan Taha Parla, **age**, s. 160). Gökalp, sınıf mücadelesinin olamayacağını, sınıfların güçsüzlüğüyle açıklamaktadır: "Diğer sınıflara gelince, bugün bizde ne şuurlu bir burjuva sınıfı ne de şuurlu bir amele sınıfı mevcut değildir. Binaenaleyh, Türkiye'de amele sınıfının burjuva sınıfı aleyhine kıyam etmesi zamanı henüz gelmemiştir. Burjuva sınıfının tarihî bir rolü vardır ki, bunlar henüz memleketimizde icra olunmamıştır. Bunların birincisi feodalizm'e nihayet vermek, ikincisi millî bir sanâyî yaratmaktır. Burjuva sınıfı muzır bir unsur olmadan evvel, faydalı bir âmil olarak ortaya çıkar. Bunun ilk işi, köylerdeki feodalizm'i yıkmaktır. Binaenaleyh bizim için burjuva'nın zararlarından evvel feodalizm'in daha vehâmetli olan zararlarına nihayet vermek lâzımdır. Bütün Avrupa milletlerinde, senyörlere karşı kıyâm ederek feodalizm'i kökünden yıkan burjuva'lardır. Bizde de, tavsif ettiğim feodalizm'e nihayet verecek sınıf ancak burjuva'lar olabilir. Filvaki, cenub vilâyetlerinde hükümet tarafdarı ve halk tarafdarı olanlar, yalnız şehirde ticaret veyahut san'atla yaşayan kimselerdir. Maamâfi, teessüfe şâyân olan bir cihet vardır ki, o da memleketimizde bu sınıfın henüz çok zâif bulunmasıdır. Bundan dolayıdır ki feodalizm'e karşı yapmakla mükellef olduğu inkılâbî hâlâ yapamamıştır. Millî bir sanâyî ve iktisad teşkilâtı yapmak hususundaki vazifesine gelince, bunu da henüz iyfa edememiştir. (Aktaran Taha Parla, **age**, s. 161)

Görüldüğü gibi Gökalp, burjuva sınıfının tarihteki devrimci niteliğine vurgu yapmış, ancak Türkiye'deki bu rolü üstlenememesinin sebebini, burjuva sınıfının cılızlığına bağlamıştır. Gökalp' göre Türkiye'de sınıflar vardır; ancak yeterince gelişmediği ve bilinçten yoksun olduğu için bir sınıf çatışmasının zemini yoktur. Gökalp için ileride oluşabilecek sınıf çatışmasının önüne geçmenin yolu ise açıktır: İşbölümünün derinleşmesi. Taha Parla'nın aktarımıyla Gökalp'e göre işbölümünün derinleşmesi, yani sanayi kapitalizminin gelişmesi, zorunlu bir biçimde sınıf kutuplaşmasına ve sınıf savaşımına yol açmaz; yeter ki kamu vicdanında mesleki ahlak ve korporatif örgütlenme yoluyla bir ulusal dayanışma ve birlik ruhu yerleşsin. (Aktaran Taha Parla, **age**, s. 151)

olduğunu belirtir. Ulusal dayanışmanın ise vatani, medeni ve mesleki ahlakların güçlendirilmesi ve yükseltilmesiyle sağlanabileceğini ifade eder.¹⁸⁹

Ziya Gökalp'in halk tanımı da Halk Fırkası'nın bu kavrama yüklediği anlama çok yakındır. Ziya Gökalp'e göre halk unvanı, bir sınıfın tekelinde olamaz; zengin veya fakir herkes halktandır. Halkın içinde sınıf ayrıcalıkları yoktur. Eski hukuk kuralları, eşitlik ilkesine uygun değildir. Bunları hak ve adalete uygun bir şekilde getirebilmek için Büyük Millet Meclisinin birkaç celsesi yeterlidir.¹⁹⁰

Görüldüğü üzere Halk Fırkası gibi Ziya Gökalp de halkın bir sınıfa özgü olmadığını belirtmekte, halka kanunlar karşısında eşitliğe dayalı bir anlam yüklemekte; dolayısıyla yurttaşlık temelinde bir halk tanımı benimsemektedir.

Bir diğer benzerlik de halk ve aydınlar arasındaki farka ve bu iki kesimin ilişkisine dair yapılan tespitlerdir. Mustafa Kemal, Halk Fırkası'nın kuruluşundan önce çıktığı yurt gezisindeki bir konuşmada¹⁹¹, İslam âleminin geri kalmasının ana nedenini, çoğunluğu oluşturan avam ile azınlığı oluşturan aydınlar arasındaki kopukluğa bağlamaktadır. Mustafa Kemal'e göre bozuk zihniyetli uluslarda büyük çoğunluk başka hedefe, aydınlar başka zihniyete sahiptir. Bu iki sınıf arasında tam bir karşıtlık ve muhalefet vardır. Aydınlar, esas kitleyi kendi hedefine sevk etmek ister; halk kitlesi ve avam ise bu aydın sınıfına tabi olmak istemez; başka bir yön tayinine çalışır. Aydın sınıfı telkinle, uyarıyla çoğunluk kitlesini kendi amaçları doğrultusunda ikna etmede başarılı olamayınca, başka araçlar kullanmaya başlar ve halkı baskı altına alır. Mustafa Kemal, halkın telkinle veya baskıyla hedefe sürüklenememesinin nedenini, aydınlar ile halkın zihniyet ve hedefi arasında uyum olmamasına dayandırmaktadır. Çözüm, aydın sınıfının halka telkin edeceği ülkülerin, halkın ruh ve vicdanından almasındadır. Oysa bugüne kadar aydınların telkinleri, ulusun ruhunun derinliğinden alınmış ülküler olmamıştır. Araştırmalar ve incelemelerde zemin olarak çoğu zaman bu ülkenin kendi tarihi, gelenekleri, özellikleri ve ihtiyaçları alınmamıştır. Dolayısıyla aydınlar, belki bütün dünyayı bilir, diğer bütün ulusları tanır; ancak kendi tarihini bilmez. Mustafa Kemal'e göre aydınlar, başka ulusların yaptıklarını taklit etmeye çalışmaktadır. Ancak böyle bir kuram, hiçbir devirde başarılı olamamıştır. Bir ulus için mutluluk olan bir şey, diğer ulusu mutsuz edebilir. Bu yüzden ulusa gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü biliminden, keşiflerinden, ilerlemelerinden yararlanılmalı; ancak asıl temel in ulusun içinden çıkmak zorunda olduğu unutulmamalıdır.

¹⁸⁹ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s. 112.

¹⁹⁰ Aktaran Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, s. 150-151.

¹⁹¹ **ASD-2**, s. 144-145.

Bu tespitler, Ziya Gökalp'in halka doğru ilkesi konusunda yaptığı açıklamalarla paralellik taşımaktadır. Ziya Gökalp¹⁹², seçkinlerin halka doğru gitmesi gerektiğini söylerken, bunun nedenini, kültürün sadece halkta olmasına dayandırmıştır. Ulusal kültürü temel alan Ziya Gökalp, halka doğru gitmenin iki amacı olduğunu belirtmiştir: Halktan kültürel bir eğitim almak ve halka uygarlık götürmek.

Aydınlar ve halk arasındaki ilişkiyi açıklayan her iki görüşün de temelinde ulusal benliğe verilen önem vardır. Ulusal benlik anlayışının ise milliyetçilik çerçevesinde incelenmesi daha uygundur.

3.2-Ulusal Benlik

Dönemin milliyetçilik anlayışında egemen söylem, Osmanlı devletinin asli unsuru olan Türk ulusunun yeteneklerine ve benliğine dönüktür. Osmanlı devleti ile Türkiye devleti arasındaki temel ayırım ise yine ulusal egemenlik esasına dayalıdır.

Mustafa Kemal, Batılı devletlerin Doğu sorunu ismiyle bir şey ortaya attıklarını, buna göre Osmanlı Devleti'ni yıkarken onu vücuda getiren asli unsuru da ortadan kaldırmayı planladıklarını; fakat bunu başaramadıklarını ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun hükümeti tarafından idare olunan bir Türk devleti kurulduğunu belirtmektedir.¹⁹³ Asırlardan beri Osmanlı adı altında yaşayan ve çeşitli devletler kuran ulus, ilk kez (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun birinci maddesinde ifadesini bulan) bu kadar çağdaş, parlak ve dini bir başarı elde etmiştir.¹⁹⁴ Bu ülke "tarihte Türk'tü, bugün Türk'tür, gelecekte de Türk olacaktır"¹⁹⁵.

Bütün Türklük karakterini, yani onun dinç, azimkâr ve erdemli ayaklarını kendisinde bir araya getiren¹⁹⁶ yeni Türkiye devleti bu başarıyı, kendi hukukuna ve benliğine sahip olmasıyla, hukuku ve ulusal çıkarları dışındaki emellerden kaçınarak yürümesiyle meydana getirmiştir.¹⁹⁷ Nasıl ki Osmanlı imparatorluğu içindeki çeşitli kavimler hep ulusal inançlara sarılarak, milliyet ülküsünün gücüyle kendini kurtardılar¹⁹⁸ ise Türkler de ulusal benliklerine sahip çıkmalı ve ulusal varlıklarına düşman olanlarla dost olmamalı, ulusal

¹⁹² Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s. 74-75.

¹⁹³ ASD-2, s. 93.

¹⁹⁴ ASD-2, s. 53.

¹⁹⁵ ASD-2, s. 130.

¹⁹⁶ ASD-2, s. 137.

¹⁹⁷ ASD-2, s. 167.

¹⁹⁸ ASD-2, s. 147.

benliğe uzanacak eller kırılmalıdır¹⁹⁹, çünkü ulusal benliğini bulamayanlar, başka uluslara av olurlar²⁰⁰.

Bu tespitlerin benzerleri, Ziya Gökalp'in yazılarında da mevcuttur. Ziya Gökalp²⁰¹, Osmanlıcılar, Osmanlı imparatorluğu sınırları içindeki yabancı ulusların mutlaka ayrılmaya çalışacağını, çünkü artık yüzlerce ulustan oluşmuş bulunan yapay camiaların devamına olanak kalmadığı göremedikleri için eleştirmiştir. Çünkü artık her ulusun ayrı bir devlet olması ve bağdaşık, samimi, doğal bir toplum hayatı yaşaması kaçınılmazdı.

Görüldüğü gibi bir önceki dönemin Osmanlılık söyleminden Türklük söylemine geçilmiş; Türk milliyetçiliği ve ulusal benlik, toplumu bir arada tutan temel harç niteliği kazanmaya başlamıştır. Öyle ki ulusal benlikle ilgili söylemler, zaman zaman "bilinç, azim ve yiğitlikle Türk milleti, çok cevherli, çok yetenekli ve diğer uluslara göre çok üstün"²⁰² şeklini alarak Türk ırkının yüceliğine kadar ulaşmıştır. Ancak bir bütün olarak bakıldığında, Türk milliyetçiliğinin ırkçı bir eksende değil, yurttaşlık temelinde biçim kazandığı görülmektedir. Bu durum, Halk Fırkası'nın 1923 yılında kabul edilen tüzüğünde yurttaşlık anlayışı çerçevesinde yer almıştır. Tüzüğün, üyeliğin ölçütlerinin düzenlendiği üçüncü maddesinde²⁰³, her Türk'ün ve dışarıdan gelip Türk doğasını, Türk kültürünü kabul eden herkesin Halk Fırka'sına katılabileceği belirtilmiştir.

3.3-Gerçek Din

Halkçılıkta bulunan ve milliyetçilikte de yer edinen ulusal egemenlik ve iradeye dayalı söylem, dönemin din anlayışında da belirgindir. Mustafa Kemal, dini ulusal egemenlik ve irade çerçevesinde değerlendirirken; dini tarihselleştirme ve pozitivist eksende yeniden tanımlama çabasındadır.

Mustafa Kemal, halife ile TBMM'nin ilişkisini açıklarken²⁰⁴, TBMM'nin halifeye değil ulusa ait olduğunu, dolayısıyla yalnızca ulusun emrine boyun eğmek zorunda bulunduğunu, ismi ve makamı ne olursa olsun ulusun bu hakkını kimseye teslim edemeyeceğini vurgulamaktadır. Mustafa Kemal'e göre bütün İslam âleminin kurtuluşuna kadar korunması üstlenilen hilafet makamının varlığı Türkiye devletinin bağımsızlığı, idaresi ve egemenliği ile çatışma oluşturmaz, ancak herhangi bir makam ve kişi tarafından sakınca doğduğu gün orada teori biter, uygulama başlar.

¹⁹⁹ ASD-2, s. 147.

²⁰⁰ ASD-2, s. 147.

²⁰¹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 76.

²⁰² ASD-2, s. 135.

²⁰³ Mete Tunçay, *Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, s. 362.

²⁰⁴ ASD-2, s. 67-68.

Mustafa Kemal, ulusun egemenliğini bir veya sınırlı sayıda birkaç kişinin elinde bulundurmakla çıkarı olan cahil ve aymaz insanların din görünümüne bürünerek halkı aldatmaya çalıştıklarını, ulusu irticaya sevk etmek isteyen bu mürtecilerin yerinin zindan olacağını ifade ederek²⁰⁵ irtica uyarısında bulunmaktadır. Bununla birlikte irtica ile gerçek din ayrımı yaparak, dini pozitivist bir ekseninde yeniden tanımlamakta ve dini gerekleri tarihselleştirme yöntemi izlemektedir. Mustafa Kemal'e göre İslam dini akla, fenne, bilime ve mantığa uygun olduğu için doğal bir dindir. Ayrıca İslami sosyal hayatta hiç kimsenin özel bir sınıf halinde varlığını korumaya hakkı olmadığı için kendinde bu hakkı görenler, dini hükümlere uygun hareket etmemektedirler. Çünkü İslam dininde ruhbanlık yoktur, herkes eşittir.²⁰⁶

Mustafa Kemal, insanların dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için ihtiyaç duyduğu yeri okullar olarak işaret ederken²⁰⁷, aynı zamanda camilerin, hutbelerin, minberlerin, Cuma namazlarının işlevlerini de yeniden tanımlamaktadır.

Camiler, insanların birbirinin yüzüne bakması için değil, itaat ve ibadetle beraber din ve dünya işleri için neler yapılması gerektiğini düşünmek; yani fikir alışverişi yapmak için yapılmıştır²⁰⁸.

Hutbe, insanlara hitap etmek; söz söylemek demektir. Bundan bir takım kavramlar ve anlamlar çıkarılmamalıdır. Hutbeyi söyleyen hatiptir, yani söz söyleyen demektir. Peygamber sağlığında hutbeyi kendisi söylerdi, ancak Müslümanların sayısı artmaya ve İslam devletleri genişlemeye başlayınca bu olanak ortadan kalkmış; halka söylenmesi gereken şeyler için bir takım kişiler memur olarak tayin edilmiştir. Bunlar camilerde ve meydanlarda halkın aydınlanması ve halka doğru yolun gösterilmesi için söylenmesi gerekenleri ifade etmişlerdir²⁰⁹.

Minberleri, halkın bilinçleri ve vicdanları için bir çoğalma ve nur kaynağı²¹⁰ olarak açıklayan Mustafa Kemal, Cuma günü tatilini ise hem din hem de sağlık için gerekli²¹¹ bulmaktadır. Cuma namazının amacı, işyerlerini kapatarak insanların bir araya toplanmaları ve İslam'ın genel sorunları hakkında dertleşmeleridir²¹², dolayısıyla Cuma gününü tatil yapmak şeriatın da emri gereğidir.²¹³

²⁰⁵ ASD-2, s. 92.

²⁰⁶ ASD-2, s. 94.

²⁰⁷ ASD-2, s. 94.

²⁰⁸ ASD-2, s. 98-99.

²⁰⁹ ASD-2, s. 99.

²¹⁰ ASD-2, s. 100.

²¹¹ ASD-2, s. 131.

²¹² ASD-2, s. 131.

²¹³ ASD-2, s. 131.

Yeni Türk devletinin İran ve Afganistan gibi bağımsız ve Müslüman²¹⁴ olduğunu vurgulayan Mustafa Kemal, gerçek din ve şariat ifadelerini sık sık kullanmakta, böylece yapılacak yeniliklerin dine uygunluğunu ispata çalışmaktadır. Mustafa Kemal'e göre ulusu mahveden, esir eden, yıkıma uğratan fenalıklar hep din görünümü altındaki sövgü ve melanetten gelmiştir²¹⁵, oysa herkes Müslüman'dır, herkes dindardır²¹⁶; dolayısıyla dinin gereğini öğrenmek için derse ve akıl hocalığına ihtiyaç yoktur; anaların ve babaların kucaklarında verilen dersler yeterlidir.²¹⁷

Gerçek ulema ile dine muzır ulema²¹⁸ arasında bir ayrım yapan Mustafa Kemal, Allah'ın ve dinin emri gereği neyi öğrenmek gerekiyorsa onun öğrenilmesini, çağdaşlığın kâfirlik olmadığını, hocalığın sarıkla değil bilinçle mümkün olduğunu²¹⁹ salık vermektedir.

Peygamberin ve Halife Raşid'in döneminde verilen hutbelerde söylenen şeylerin o günün askeri, idari, mal, siyasi, sosyal meseleleri²²⁰ olduğunu belirterek Mustafa Kemal, dini tarihselleştirmeye çalışmakta ve hutbelerin tamamen Türkçe ve çağın gereklerine uygun olmasını²²¹, dinin gereği olan tesettürün kadını hayatından ve varlığından yalıtacak şekilde olmamasını²²², dinin emrettiği ile erdem gerektirdiğinin uyumunu²²³ ifade ederken de dini, zamanın gereklerine göre tanımlamaktadır. Aynı zamanda hangi şeyin akla, mantığa ve kamu yararına uygunsa, o şeyin dine de uygun olduğunu²²⁴ söyleyerek dine pozitivist bir içerik yüklemektedir.

Londra Konferansı'ndan ikinci meclisin göreve başlamasına kadar geçen bu dönemde laik devlet anlayışı açıkça dile getirilmemiştir; dolayısıyla üst yapı düzenlemeleri de yapılmamıştır. En büyük dinsel otorite olan halifelik sorununun çözümü geleceğe bırakılmış, halifelik makamının dayanağının -dolayısıyla dini otorite konusunda tek yetkili organın- Büyük Millet Meclisi olduğu belirtilmiştir.²²⁵ Bunun yanında 1921 Anayasası'nın ikinci maddesinde Türkiye Devleti'nin dininin İslam olduğu, yedinci maddesinde de şariat hükümlerini uygulama görevinin Büyük Millet Meclisi'ne ait bulunduğu hükümleri yer almıştır.

²¹⁴ ASD-2, s. 100.

²¹⁵ ASD-2, s. 131.

²¹⁶ ASD-2, s. 131.

²¹⁷ ASD-2, s. 131.

²¹⁸ ASD-2, s. 148.

²¹⁹ ASD-2, s. 132.

²²⁰ ASD-2, s. 99.

²²¹ ASD-2, s. 100.

²²² ASD-2, s. 91.

²²³ ASD-2, s. 154.

²²⁴ ASD-2, s. 131.

²²⁵ Bkz. 1923 tarihli Seçim Beyannamesi (Dokuz Umde)-Umde 2. (Mete Tunçay, **Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, s. 355)

Ancak bu dönemin din ile ilgili söylemi, gelecekte yapılacak düzenlemelerin habercisi niteliğindedir. Mustafa Kemal bir yandan gerçek din-irtica ayrımı yapmakta diğer yandan da dini tarihselleştirmeye ve pozitivist bir çerçevede yeniden yorumlamaya çalışmaktadır. Bu durum, Birinci Meclis içindeki iktidar olan grup ile muhalefet olan grup arasındaki tartışmayla da ilgilidir. Mustafa Kemal'in dine dair bu yeni söylemi, aynı zamanda saltanat ve halifeliğe bağlı muhalefet kesimini etkisizleştirmeyi de hedeflemektedir.

3.4-İmtiyazlar ve Uzlaşma Arayışı

Önceki bölümlerde görüldüğü gibi 1921-1923 döneminin halkçılık, din ve milliyetçilik söylemlerinin temelinde ulusal egemenlik ve irade bulunmaktadır. Mustafa Kemal'in Akhisar'da yaptığı konuşma, bu üç temel parametrenin iç içeliğini gözler önüne sermektedir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti en meşru ve en uygun şekilde oluşmuştur. Dinimizin talep ettiği çalışmak sayesinde ki, üç buçuk senelik az bir süre içinde pek çok önemli sonuç elde edilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, sizin de bildiğiniz gibi eski Babıâli hükümeti değildir, eski Osmanlı devleti değildir. Onlar artık tarihe karışmıştır. Düşmanlarımız Osmanlı devletini yıkararak (onun) asli unsuru olan Türk ulusunu da yok etmek istiyorlardı. Oysa Türk ulusu yeni bir iman ve kesin bir ulusal kararlılıkla yeni bir devlet kurmuştur. Bu devletin dayandığı temeller ‘tam bağımsızlık’ ve ‘kayıtsız şartsız ulusal egemenlik’ten ibarettir. Ulus bu egemenliğin bir zerresini bile feda edemeyecektir; gözünü açmıştır. Bizim dinimiz ulusumuza değersiz, uyuşuk ve hor görülmeyi önermez. Tersine Allah da Peygamber de insanların ve ulusların büyüklüğünü ve şerefini korumayı emrediyor. Her yerde olduğu gibi buradaki temastan da anladım ki, ulus, egemenliğini koruma konusunda büyük bir kararlılık ve güç göstermektedir. Gerçeği gören ve anlayan ulusumuz elbette bundan sonra candan ve gönülden çalışacak, refaha kavuşacak ve mutlu olacaktır.”²²⁶

Bu söylemsel çerçevenin dışındaki diğer parametre olan Batı imgesi ise bir hedef niteliğindedir. Bir yandan ulusal benliğini korumak, diğer yandan da çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak. Bu bakış açısı, Ziya Gökalp'in fikirlerinin izlerini taşımaktadır. Ziya Gökalp, Türkçüleri²²⁷, “tamamen Türk ve Müslüman kalmak şartıyla Batı uygarlığına tam

²²⁶ ASD-2, s. 96.

²²⁷ Gökalp'in Türkçülükten kastının, Turancılık olmadığını altını çizmek gerekir. Gökalp, Türkçülük ülküsünü büyüklüklerini esas alarak üç kısma ayırmaktadır: Türkiyecilik, Oğuzculuk veyahut Türkmencilik, Turancılık. Gökalp, gerçeklik sahasında yalnız Türkiyeciliğin bulunduğunu, ruhların büyük bir özlemle aradığı Kızıl Elma'nın ise gerçeklik sahasında değil, hayal sahasında olduğunu belirtmektedir. (Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s. 60)

ve kesin bir şekilde girmek isteyenler”²²⁸ olarak tanımlamakta ve bunun koşullarını sağlayacak şeyin “ulusal kültürün meydana çıkarılması”²²⁹ olduğunu belirtmektedir.

“Milletini tanı, ümmetini tanı, medeniyetini tanı”²³⁰ dedikten sonra kendini “Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garp medeniyetindenim”²³¹ şeklinde tanımlayan Ziya Gökalp’e göre “Türkleşmek ve İslamlaşmak ülküleri arasında bir çatışma olmadığı gibi, bunlarla çağdaşlaşmak ihtiyacı arasında da bir çekişme mevcut değildir.”²³²

Ulusal benliği koruyarak çağdaşlaşmak fikri, her ne kadar Batı imgesinde bir söylem oluştursa da bundan daha önemlisi, Türkiye’de solun ezilmesinin ardından girilen Batıyla uzlaşma çabalarının yarattığı yeni imgedir.

30 Ağustos zaferinden Lozan konferansına kadar geçen iki ay içinde, Mete Tunçay’ın²³³ da belirttiği gibi Anadolu solculuğu kesinlikle sona erdirilmiştir. Ankara hükümeti, İzmir kurtarıldıktan sonra dış politikasını barışçı yollarla yürütmeye karar vermiştir. Artık Sovyet askeri yardımına ihtiyaç kalmamış; Sovyetlerin nüfuzu altına girmek için Batılılara yanaşmıştır. Böyle yaparak hem bağımsız kalılabileceği hem de Lozan konferansında hasımların daha kolay yumuşatılabileceği umulmuştur. Bu yüzden de Dumlupınar’dan sonra Türkiye’deki sol hareket bastırılmıştır²³⁴.

²²⁸ Ziya Gökalp, *age*, s. 74.

²²⁹ Ziya Gökalp, *age*, s. 74.

²³⁰ Ziya Gökalp, *age*, s. 78.

²³¹ Ziya Gökalp, *age*, s. 92.

²³² Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları: 4, Devlet Kitapları, Ankara, 1976, s. 12

²³³ Mete Tunçay, **Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 139-140.

²³⁴ Sovyetler ihtiyacına artık yardım duyulmamasının yanında, Komintern’in izlediği siyaset de bu sindirme harekâtını kolaylaştırmıştır: “Sovyet hükümeti ve Komintern çevresi ise Anadolu’nun dış politikadaki yeni tutumu karşısında eski tavrını çabuk değiştirmemiş; iç politika bakımından da solcuların ezilmesini protesto etmekle birlikte, yine milli burjuvazinin desteklenmesi gerektiği görüşünü muhafaza etmiştir. Komintern İcra Komitesi, Mudanya mütarekesinden iki hafta önce yayınladığı bir bildiriye, komünist olmadığı özellikle belirtilen Türk hükümetinin Boğazlar sorununu barışçı yollarla çözmek isteyişini ve dünyayı yeni bir savaşa sürüklemekten geri duruşunu takdirle karşılamakta ve İtilaf devletlerin proletaryasını, kendi hükümetlerinin emperyalist politikalarına karşı baskı yapmaya kışkırtmaktadır. Moskova’da 5 Kasım-5 Aralık 1922 tarihleri arasında toplanan Dördüncü Komintern Kongresinde ise Türk delegelerinin ısrarı üzerine, sola karşı girilen hareket hakkında ‘Türkiye’nin Komünistlerine ve Çalışan Halkına’ hitaben, milliyetçi burjuva hükümetini takbih eden bir ‘Açık Mektup’ yazılması kararlaştırılmıştır. Ancak dış görünüşüne rağmen Türk solcuları aslında kendileri bakımından, İkinci Kongrede tespit edilen parti çizgisinin değişmediğini öğrenmişlerdir: Onlara düşen ödev, milli kurtuluş hareketini desteklemek, yani burjuva devrimine yardımcı olmaktır. İcra Komitesine yöneltilen tenkitlere cevap veren Radek, Türk hükümetini kendisine hiç değilse düşman etmek istemeyen Sovyet politikasını solcu gelişme teorisinin gerekleriyle parlak bir şekilde öterek, İkinci Kongrede kabul edilen tezlerin Doğu’daki hareketler için sınıf mücadelesinden bahsetmediğini hatırlatmış, Marx’ın da -devrimci olduğu sürece- burjuvaziyi desteklemeyi savunduğunu söylemiştir. Kongre, son günlerde Türkiye’de halifenin dünyevi iktidarından mahrum edilmiş olmasını (saltanatın lağvı: 1 Kasım 1922) memnunlukla karşılamakta ve milli kurtuluş hareketlerinin gelişip yayıldıkça, pan-İslamist dini sloganlardan somut siyasi taleplere geçilmesinin bir örneği olarak görmektedir. Türk delegasyonunun reisi, Ankara hükümetinin Anadolu solunu yok edişini büyük bir kızgınlıkla protesto ededursun, Radek Kongrede şöyle konuşmuştur: ‘Türk komünistlerine, partiyi kurduktan sonra ilk ödevlerinin milli kurtuluş hareketini desteklemek olduğunu söylediğimizden ötürü bir an pişman olmadık. Şimdi bile, baskılara rağmen, Türk yoldaşlarımıza diyoruz ki, içinde bulunduğunuz zaman, sizi yakın geleceğe karşı kör etmesin. Kendinizi, size

Batıyla uzlaşma çabalarının başlangıcı, aslında bu döneme özgü değildir. Kurtuluş Savaşı boyunca, her ne kadar zaman zaman kapitalizm ve emperyalizm karşıtı söyleme baş vurulduysa da savaş boyunca Batıyla uzlaşma çabaları sürdürülmüştür. Bu uzlaşma çabaları, hem siyasi hem de ekonomik alanda uygulanmıştır.

Siyasi alanda bunun en önemli örneği Londra Konferansında uzlaşma için harcanan çabalardır ki bunları önemli ödünler olarak değerlendirmemek mümkün değildir. Londra Konferansı öncesinde Anadolu solunun ezilmesi bunun bir ayağı ise diğer ayağı dönemin dışişleri bakanı Bekir Sami Bey'in bazı Batı ülkeleriyle imzaladığı -ancak TBMM tarafından reddedilen- antlaşmalardır. Her ne kadar hukuki bir geçerliliği olmasa da Batıyla uzlaşmak için böyle çabalar harcanması, dönemin Batı imgesini işaret etmesi açısından önemlidir.

Siyasi alanda bu yaşananlardan belki de daha önemlisi iktisadi alanda Batıyla kurulan ilişkilerdir. Bu örneklerden ikisi Terni Şirketi ve Chester Projesidir.

Meclis İkinci Başkanı ve Adalet Bakanı Celalettin Arif Bey, Taner Timur'un²³⁵ da aktardığı gibi Ereğli bölgesinde sahip olduğu önemli bir maden imtiyazını İtalyan Terni Şirketi'ne satmıştır. Bu satış sözleşmesinin tarihi 14 Ağustos 1920'dir. Yani Kurtuluş Savaşı sürmekte ve Antalya bölgesi hala İtalyan işgali altındadır. Bu konuyla ilgili TBMM'de yapılan görüşmelerde Celalettin Arif Bey'e yöneltilen telkinlere rağmen Meclisin bütün bunlara tepkisi, Celalettin Arif Bey'in korunması şeklinde olmuştur. Korkut Boratav'ın²³⁶ da belirttiği gibi burada önemli olan, Milli Mücadele'nin henüz başında iken, Türkiye ile açıkça muhasım olan bir ülkeye ait şirketlerle pervasızca işbirliğine ve ortaklığa girişmiş bir şahsın en yüksek siyasi mevkilerden bazılarını işgal etmekte bulunmasıdır.

Bir başka imtiyaz örneği ise Chester Projesi'dir. Taner Timur²³⁷ ve Korkut Boratav'ın²³⁸ aktarımlarına göre daha önce askıya alınan ve 1920'de yeniden görüşülmeye başlanan Chester Projesi²³⁹ ile ilgili uzun pazarlıklardan sonra Osmanlı Amerikan Kalkınma Şirketi ile Türk hükümeti arasında bir sözleşme imzalanmıştır. Büyük Millet

baskı yapanlara karşı koruyun... Fakat unutmayın ki, kesin savaşa başlayacağımız tarihi an gelmemiştir; daha çok yolunuz var.' Bu sözler, uzun yıllar için, Anadolu solculuğunun mezar taşı kitabesi sayılabilir". (Mete Tunçay, **age**, s. 140-142)

²³⁵ Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, s. 51-52.

²³⁶ Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, s. 53.

²³⁷ Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, s. 52-53.

²³⁸ Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, s. 54-55.

²³⁹ "Chester imtiyazının kaynağı, 1908'e kadar gider. Konu, aslında, Musul petroleri üzerindeki emperyalistler arası çekişmelerle yakından ilgilidir. Musul petroleri üzerindeki imtiyaz, 1914'te İngilizlere verilmek üzere iken savaş patlamıştı. Aynı yıllarda Amerikan sermayesi Chester grubu vasıtasıyla Irak petrollerinin imtiyazını ele geçirmeye çabalıyordu." (Korkut Boratav, **age**, s. 54)

Meclisi de 9 Nisan 1923 tarih ve 327 sayılı kanunla sözleşmeyi kabul eder. Bu anlaşmaya göre Amerikalı şirkete Ankara'dan Kerkük'e, ayrıca Samsun ve Doğu Beyazıt'a kadar uzanan 4.400 kilometre uzunluğunda üç demiryolu hattı için 99 senelik bir imtiyaz verilmektedir. Önemli maden bölgelerinden geçen (Diyarbakır, Ergani, Sivas, Musul, Kerkük) bu demiryollarının her iki yanında 20'şer kilometrelik (toplam 40 kilometrelik şeritler halinde) sahada maden arama imtiyazı olarak şirkete devredilecektir. Ayrıca devlet, demiryollarının geçeceği arazi devlet arazisi ise bunu şirkete bedava verecektir. Hatta demiryolu tek hat olduğu halde, devlet çift hat imiş gibi arazi devredecektir. Özel mülkiyet konusu araziler ise devletçe istimlak edilerek şirkete verilecektir. Şirket istimlak bedelini ödeyecektir. Demiryolu güzergahındaki kum ve taş ocakları için de aynı yönde hükümler vardır.

Korkut Boratav'ın²⁴⁰ da ifade ettiği gibi Chester grubu ile sözleşmenin imzalandığı ve Meclisçe onaylandığı günlerde hükümet çevreleri, bu imtiyaz anlaşmasının dış kamuoyuna yeni Türkiye'nin yabancı sermayeye karşı hasmane bir tavır alınmayacağıının delili; iç kamuoyunda ise Türkiye'nin iktisadi kurtuluşunun sihirli anahtarı olarak sunulmuştur. Dönemin iktisat bakanını Mahmut Esat Bozkurt'un 1923 Şubat'ında yaptığı konuşma, bunun tipik bir örneğidir: "Yeni Türkiye'nin garp...sermayesinden istifadeye ne derece hahişkar olduğunu(n)...en bariz bir delil(i)...Chester projesidir... Memleketimizin kavaninine riayetkar herhangi bir ecnebi sermayesine kat'iyen düşman olmadığımızıza bundan daha kuvvetli burhan olabilir mi?"²⁴¹.

İktisat bakanı Esat Bozkurt'un Hakimiyeti Milliye gazetesine verdiği beyanat aynı ifadeleri taşımaktadır: "Bazı ecnebi ve ezcümle Yunan gazeteleri ve ajansları Kongre aleyhine propaganda yapıyor ve bizim ecnebi sermayesine düşman olduğumuzu iddia ediyorlar. Bunlar külliyen yalan ve iftiradır. Chester projesiyle memlekete 400 milyon liralık bir ecnebi sermayesi girecektir."²⁴²

Chester projesinin Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmesi sırasında dönemin başbakanı Rauf Bey, projeyi şu ifadelerle savunmaktadır: "Eğer Cenab-ı Hak (Chester imtiyazı ile öngörülen) hututun inşasına ref ifâsını Meclis-i Alimize mukadder kıldıysa... Meclisten alınınız açık vicdanınız sakın olarak gidebiliriz"²⁴³. Nafia Encümeni başkanı ise Chester

²⁴⁰ Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, age, s. 55.

²⁴¹ Aktaran Korkut Boratav, **age**, s. 55.

²⁴² Aktaran Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, s. 55.

²⁴³ Aktaran Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, s. 55.

sözleşmesini, “Meclisin tarihi şan ve şerefine ilave etmiş olduğu muvaffakiyetine iktisat sahasında da bir zamime”²⁴⁴ olarak sunmaktadır.

Batılı devletlerle kurulan ilişkiler, yalnızca ayrıcalıklı şirketlerle sınırlı değildir. 1920-1930 yılları arasında kurulan şirketler içinde yalnızca Türk Anonim Şirketlerini kapsayan bir araştırma, işin boyutlarını gözler önüne sermektedir. Bu tarihler aralığında kurulan 201 Türk Anonim Şirketinden 66’sında yabancı sermaye yer almıştır. Bütün anonim şirketlerin ödenen sermayelerinin toplamı 73 milyondur; bu toplamın 31,3 milyonu, yani %43’ü yabancı sermayeli Türk Anonim Şirketlerine aittir²⁴⁵.

Görüldüğü gibi kurtuluş savaşçıları, sömürgeciliğin bağımsızlığı kısıtlayan ilişkileriyle savaşırken, emperyalizmin sermaye ihracına hayır dememişlerdir²⁴⁶. İktisadi bağımsızlık sorununu, sadece yabancı sermayenin denetiminde görmüştür. Bunun en önemli göstergelerinden birisi, Mustafa Kemal’in yabancı sermaye ile ilgili yaptığı yorumlardır:

“İktisat sahasında düşünür ve konuşurken sanılmasın ki ecnebi sermayesine karşıyız; hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok say ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız. Ecnebi sermayesi bizim emeğimize katılsın ve bizim ile onlar için faydalı neticeler versin.”²⁴⁷

Özet olarak, Mustafa Kemal’in ve diğer yetkili kişilerin söylemlerinden de izlenebileceği gibi Ankara hükümeti, Batılı devletlerle uzlaşma ve işbirliği arayışı içindedir. Yeni Türkiye için yer alınması istenen, beklenen, çabalanan yer Batı blokudur; bu da dönemin söyleminde uzlaşmacı ifadelerin oluşmasına yol açmıştır.

²⁴⁴ Aktaran Korkut Boratav, *age*, s. 55-56.

²⁴⁵ Aktaran Korkut Boratav, *age*, s. 57-58.

²⁴⁶ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, s. 55.

²⁴⁷ Aktaran Taner Timur, *age*, s. 55-56.

4-POZİTİVİST İKTİDAR PEKİŞİRKEN (1923–1931)

Muasır Medeniyete Doğru

Cumhuriyetin ilanından itibaren geçen bu sekiz yıl, bütün taşların yerine oturduğu dönemdir. Seçimlerin yenilenmesiyle meclisteki muhaliflerin devre dışı bırakılması, planlanan düzenlemelerin hayata geçirilmesi için önemli bir zemin sağlamıştır. Ancak bu süreç sıkıntısız bir gelişimle değil, önemli sorunlarla birlikte yaşanmıştır.

İlk birleşimini 11 Ağustos 1923'te gerçekleştiren yeni meclis, saltanatın kaldırılması üzerine yemin şeklini değiştirmiş ve yeminin esasını “vatan ve milletin esenliğinden ve mutluluğundan başka bir amaç gütmeyeceğime ve milletin kayıtsız şartsız egemenliği esasına bağlı kalacağıma” şeklinde düzenlemiştir²⁴⁸. Ulusal egemenlik ve iradeye verilen önem, yeminin yeni şeklinden de fark edilmektedir. Ancak daha önce var olan ulusal egemenlik ve iradenin halkta olduğu söylemiyle Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan bazı kurumlara -saltanat kaldırıldığı için halifelige- olan bağlılık söylemi, -kısa bir süreliğine de olsa- devam etmiştir. Lozan Antlaşması'nın onaylanmasının ardından İstanbul'un başkent olması konusundaki isteklere yanıt verirken İsmet İnönü, “İstanbul’umuz, İslam halifeliğinin merkezi olma durumunu, İslam âlemi içinde sadece Türk milletinin savunma araçlarına emanet ederek sonsuzluğa kadar muhafaza edecektir”²⁴⁹ demektedir.

Seçimleri kazanan Mustafa Kemal ve arkadaşları, yeni kurulan Halk Fırkası'nın tüzüğünü²⁵⁰ 9 Eylül 1923'te kabul etmişlerdir. Fırka bu tüzüğü, *umumi esaslar ve fırka teşkilatı* başlıklı iki bölümden oluşmaktadır. Genel esasların düzenlendiği kısımda Halk Fırkası'nın amacı, *ulusal egemenliğin halk tarafından ve halk için yürütülmesine rehberlik etmek, Türkiye'yi çağdaş bir devlet haline yükseltmek ve Türkiye'de bütün güçlerin üstünde kanunun yetkesini egemen kılmaya çalışmak* olarak açıklanmıştır.

Tüzüğün ikinci maddesinde halk ifadesine açıklık getirilmektedir. Halk kavramının *herhangi bir sınıfa özgü olmadığı* vurgulanarak; *hiçbir ayrıcalık savında bulunmayan ve kanun karşısında mutlak bir eşitliği kabul eden* her kişinin halktan olduğu belirtilmektedir. Halkçılar ise *hiçbir ailenin, sınıfın, topluluğun ve kişinin ayrıcalıklarını kabul etmeyen kişiler* olarak tanımlanmakta ve kanunlar karşısındaki eşitliğe öncelik verilmektedir.

²⁴⁸ Tefvik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, s. 277.

²⁴⁹ Aktaran Tefvik Çavdar, *age*, s. 279.

²⁵⁰ Tüzüğün tamamı için bkz: Mete Tunçay, *Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, s. 362-369.

Mustafa Kemal'in oybirliğiyle cumhurbaşkanlığına seçilmesinin ardından anayasanın birkaç maddesinde değişiklik yapılmış, Türkiye devletinin hükümet şeklinin cumhuriyet ve başkentini ise Ankara olduğu anayasaya girmiştir. Türkiye devletinin dininin İslam, resmi dilinin Türkçe olduğu hükmü de ikinci maddeye eklenmiştir.

1924'te yeni anayasa kabul edilmiş ve bu anayasada 1927'de önemli değişiklikler yapılmış, 1925 çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu sonrasında iktidar bloku içindeki ve dışındaki Mustafa Kemal karşıtları temizlenmiş, Batı tarzı bir yaşamı ve uluslararası standartları esas alan bir takım yenilikler hayata geçirilmiş, bu esnada Halk Fırkası'nın yeni tüzüğü hazırlanmış ve 1927 yılında kabul edilmiş, ikinci çok partili düzene geçiş denemesinin de başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından bu dönem bitmiştir.

4.1-Medeniyetin Coşkunu Seli

1923-1931 döneminin temel söylemi, Batıcı bir içeriğe dayalıdır. Cumhuriyetin kuruluşunun tamamlandığı bu dönemde yapılmaya çalışılan yenilikler, Mustafa Kemal'in söylemine medeniyet imgesi içinde taşınmıştır. "Bugüne kadar elde edilen başarılar, ilerlemeye ve medeniyete doğru bir yol açmıştır; ancak henüz buraya ulaştırmamıştır"²⁵¹ tespitini dile getiren Mustafa Kemal, şu benzetmeyi yapmaktadır: "Ayağımızı denize sokuyoruz, soğuk var. Dalsak da yüzmeye bilmediğimiz için batacak, boğulacağız. Demek, amaç özgür olmaktan ibaret değilmiş. İş, yüzmeyi öğrenmekte ve kurtulmanın çaresine bakmaktaymış"²⁵².

İşgale karşı başarılı savaşı gerekli, ama yeterli görmeyen Mustafa Kemal; Türk toplumunun geriliğinin sorumluluğunu esas olarak geçmiş yönetimlerde bulmakta ve eklemektedir: "İmparatorluk zamanında sultanın hükümetleri, Türk ulusunun Avrupa ile temasını engellemek için elinden geleni yapmışlar, ulusun arzu ve iradesinden uzak ve ayrı bir hükümet icra etmişler ve Türk ulusunu ilerlemenin dışında bırakmışlardır."²⁵³ Nasıl ki Türk ve Müslüman âlemi, medeniyetin emirlerine uymayarak büyük felaketler ve acılar çektiyse²⁵⁴ Türk toplumunun geri kalması ve son felaket çamuruna batışı²⁵⁵ da aynı nedenden kaynaklanmıştır. Buna karşın beş-altı sene içinde Türkiye kendini kurtarmışsa, bu, zihniyetteki değişimden ileri gelmiştir. Artık durulamaz ve her ne olursa olsun geriye gidilemez; ileriye gitmek mecburidir²⁵⁶. Zaten Osmanlı İmparatorluğu'nun düşüşünün

²⁵¹ ASD-1, s. 336.

²⁵² ASD-2, s. 169.

²⁵³ ASD-3, s. 88.

²⁵⁴ ASD-2, s. 216.

²⁵⁵ ASD-2, s. 216.

²⁵⁶ ASD-2, s. 216.

nedeni de Batıya karşı elde ettiği zaferlerden değil, kibirli bir şekilde kendisini Avrupa uluslarına bağlayan bağları kesmesinden başlamıştır²⁵⁷. Böyle bir hata tekrar edilemez çünkü “medeniyet öyle güçlü bir ateştir ki ona kayıtsız kalanı yakar ve mahveder”²⁵⁸.

Mustafa Kemal’e göre Türklere düşman olanların telkinleri de geri kalmanın nedenlerindedir:

“Asırlardan beri düşmanlarımız Avrupa kavimleri (akvamı) arasında Türklere karşı kin ve husumet fikirleri telkin etmişlerdir. Batı zihinlerine yerleşmiş olan bu fikirler, özel bir zihniyet vücuda getirmişlerdir. Bu zihniyet, hala her şeye ve her olaya rağmen mevcuttur. Ve Avrupa’da hala Türk’ün her türlü ilerlemeye hasım bir adam olduğu, manen ve fikren gelişime uygun olmayan bir adam olduğu zannedilmektedir. Bu büyük bir hatadır”²⁵⁹.

Mustafa Kemal’e göre bu yanlış algıyı düzeltmek için Türkiye halkı, kendisi hakkında dünyayı aydınlatmalı, reddedilmesi ve çürütülmesi mümkün olmayan delillerle bunu göstermeli²⁶⁰; fikriyle, zihniyetiyle medeni olduğunu ispat ve izhar etmeli; aile hayatıyla, yaşayış tarzıyla medeni olduğunu belli etmelidir.²⁶¹ Bunun için memleket çağdaştırılmalı ve çağdaş, dolayısıyla da Batıya benzer bir hükümet oluşturulmalı ve bu hükümet, çağdaş ve medeni idarenin bütün gereklerini basit ve seri bir şekilde memlekette uygulayıp geliştirmelidir.²⁶² Cumhuriyetin ayrılmaz gereği olan medeniyet ve yenilik yolunda²⁶³ ilerlemesi gereken Türk ulusunun rehberi olan Büyük Millet Meclisi de halkın medeniyet ve ilerlemeye olan şiddetli özlemi ve ihtiyacı zemininde isabetle yol gösterme gibi önemli bir görevle yükümlü olduğunu bilmelidir.²⁶⁴

Aslında Türk ulusu bugün medeni olduğu gibi geçmişte de medeni idi.²⁶⁵ Yenilik yolları üzerinde yürümeye çalışmış, sosyal inkılâplar için girişimlerde bulunmuştu. Buna rağmen gerçek ürünler elde edememesinin nedeni, işe temelinden başlamamasındandı.²⁶⁶ Yeni Türkiye devletindeki yenilikler temelden yapılmalı, ulusun hedefi ve ülküsü, bütün dünyada tam anlamıyla medeni bir sosyal topluluk olma amacı taşınmalıdır.²⁶⁷ Çünkü;

²⁵⁷ ASD-3, s. 91.

²⁵⁸ ASD-2, s. 216.

²⁵⁹ ASD-3, s. 87.

²⁶⁰ ASD-2, s. 171.

²⁶¹ ASD-2, s. 220.

²⁶² ASD-3, s. 91.

²⁶³ ASD-2, s. 193.

²⁶⁴ ASD-1, s. 355.

²⁶⁵ ASD-2, s. 220.

²⁶⁶ ASD-2, s. 226.

²⁶⁷ ASD-2, s. 187.

“Dünyada her kavmin varlığı, değeri, hakkı, özgürlük ve bağımsızlığı, sahip olduğu ve yapacağı medeni eserlerle orantılıdır. Medeni eser vücuda getirmek yeteneğinden yoksun olan kavimler, özgürlük ve bağımsızlıklarından da yoksun kalmaya mahkûmdurlar. İnsanlık tarihi baştan başa bunu teyit etmektedir. Medeniyet yolunda yürümek ve başarılı olmak, hayatın şartıdır. Bu yol üzerinde duraklayanlar veya bu yol üzerinde ileri değil geriye bakmak cahilliğinde ve aymazlığında bulunanlar, genel medeniyetin coşkun seli altında boğulmaya mahkûmdurlar.”²⁶⁸

Medeniyet yolunda başarının, yeniliklere bağlı bulunduğunu; sosyal hayatta, bilim ve fen alanında başarılı olmak için tek yolun bu olduğunu²⁶⁹ söyleyen ve ulusun en kısa yoldan medeniyetin nimetlere kavuşturmaya çalışılacağını²⁷⁰ belirten Mustafa Kemal, yabacılara dair olumlu duygular beslendiğini ve kendilerine zarar vermedikleri sürece yabancıların iyi karşılanacaklarını²⁷¹ şu şekilde ifade etmektedir:

“Bundan sonra memleketimize gelecek yabancılar, samimiyetle bizi esaretleri altına almaktan feragat ederlerse, iyi karşılanacaklardır. Kaldırılan eski anlaşmalar, Türk ulusunun bir yenilgi sonucu değildi. Bu, Türkiye’ye zorla kabul ettirilmiş bir boyunduruk değil, padişahlarımızın birkaç yabancı devlete cömertlikle takdim ettikleri bir hediye idi. Devletler bu hediyeden aleyhimize yararlandılar. Eski anlaşmalar, memleketimizi fakirleştirdi, harap etti. Eğer yabancı düşmanlığından, o kadar pahalı elde edilen bir bağımsızlığa hanel verecek her şeyden nefret manası çıkarılırsa, evet, bizim yabancı düşmanı olduğumuz söylenebilir. Eğer bazen ihtiyatkâr hareket ediyorsak, aşırı derecede şüpheli davranıyorsak; bize çok pahalıya mal olan özgürlüğümüzü kaybetmek hususundaki korkumuzdandır. Bu özgürlüğün küçük bir kısmını sakat etmektense hepsini birden feda etmeyi tercih ederiz.”²⁷²

Mustafa Kemal, inkılâbın temellerini her gün derinleştirmek ve ilerletmek gerektiğini tespit ederek²⁷³; medeni dünyanın çok ileride olduğunu ve buna yetişerek o daireye dâhil olmak mecburiyetinde bulunduğunu belirtmektedir.²⁷⁴ Bunun için adli görüşün, kanunların, teşkilatın çağın gereklerine uygun hale getirileceğini²⁷⁵, medeni hukukta ve aile hukukunda takip edilecek yolun medeniyet yolu olacağını²⁷⁶, ulusu uyanmaktan alıkoyan

²⁶⁸ ASD-2, s. 187.

²⁶⁹ ASD-2, s. 187.

²⁷⁰ ASD-2, s. 217.

²⁷¹ ASD-3, s. 90.

²⁷² ASD-3, s. 91-92.

²⁷³ ASD-2, s. 234.

²⁷⁴ ASD-2, s. 234.

²⁷⁵ ASD-1, s. 347.

²⁷⁶ ASD-1, s. 347.

hurafelere bağılıktan kurtulunacağını²⁷⁷, safsataların bertaraf edileceğini²⁷⁸, kılık kıyafetin medeni ve uluslararası olacağını²⁷⁹ ve devlet memurlarının ulusun kıyafetlerini düzeltereğini²⁸⁰, kadınların da erkekler gibi medeni kıyafetler giyeceğini²⁸¹, ceza kanunu, medeni kanun ve ticaret kanununda yenilikler yapılacağını²⁸², Latin alfabesinin kullanılacağını²⁸³ ifade eden Mustafa Kemal için medeniyetin anlamı açıktır: “Memleketler muhtelifdir, fakat medeniyet birdir ve ulusun ilerlemesi için de bu biricik medeniyete katılması gereklidir. Osmanlı İmparatorluğu’nun yaptığı hataya düşmemek ve Avrupa ulusları ile bağı kesmemek zorunludur.”²⁸⁴

Medeniyet imgesinin resmi metinler içinde en belirgin ifadesi, 1927 yılında kabul edilen program beyannamelerinin²⁸⁵ adli siyaset kısmında vücut bulmuştur. Bu kısımda adli kanunlara ve örgüte dayanak olacak şeyin, çağdaş demokratik uygarlığın zihniyet ve düzeni olduğu vurgulanmıştır.

Yapılan ve yapılmakta olan inkılâpların amacını “Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağdaş ve bütün anlam ve şekliyle medeni bir sosyal topluluk haline ulaştırmak”²⁸⁶ olarak tanımlayan Mustafa Kemal, bu gerçeği kabul etmeyen, ulusun beynini paslandırarak, uyuşturan zihniyetlerin tarumar edilmesinin zorunluluk olduğunu²⁸⁷; bunun yapılmaması durumunda beyinlere gerçeğin ışığını infaz etmenin mümkün bulunmadığını²⁸⁸ belirtmiştir.

4.2-Ulusal Egemenlik İçin Cumhuriyet

Halkçılık söyleminin temel unsuru, 1921-1923 döneminde olduğu gibi 1923-1931 aralığında da ulusal egemenlik ve iradedir. Ancak dönemin başat söylemi olan batıcılık, halkçılık ilkesini de kısmen şekillendirmiştir.

Bir ulus için, bir ulusun varlığı, şerefi, haysiyeti ve büyüklüğü için egemenliğin bir başkasına bırakılması kadar büyük bir hata olamayacağını²⁸⁹ ifade eden Mustafa Kemal,

²⁷⁷ ASD-1, s. 348.

²⁷⁸ ASD-2, s. 234.

²⁷⁹ ASD-2, s. 220.

²⁸⁰ ASD-2, s. 226.

²⁸¹ ASD-2, s. 229.

²⁸² ASD-1, s. 359.

²⁸³ ASD-1, s. 377.

²⁸⁴ ASD-3, s. 90-91.

²⁸⁵ Metnin tamamı için bkz: Mete Tunçay, *Türkiye’de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, s. 395-397. İlgili madde için bkz: Mete Tunçay, *Türkiye’de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, s. 395.

²⁸⁶ ASD-2, s. 224.

²⁸⁷ ASD-2, s. 224.

²⁸⁸ ASD-2, s. 224.

²⁸⁹ ASD-2, s. 203.

kazanılan zaferlerin içinde en önemli ve yüce şeyin, Türk ulusunun kayıtsız şartsız egemenliğini kendi eline almış olması²⁹⁰ olduğunu belirterek; bunu bir inkılâp şeklinde nitelendirmektedir:

“Bu olayın tarihimizde ve bütün dünyada ne büyük, ne feyizli bir inkılâp olduğunu açıklamaya gerek görmem. Ulusumuzun uzun asırlardan beri hanlar, hakanlar, sultanlar, halifeler elinde; onların baskı ve despotluğu altında ne kadar ezildiğini, onların hırslarını temin yolunda ne kadar büyük felaketselere ve zararlara uğradığını düşünürsek, ulusumuzun egemenliğini eline almış olması olayın bütün büyüklüğünü ve önemini nazarlarımızda ortaya koyar.”²⁹¹

Ulusal egemenliğin önündeki en büyük engeli halifelik olarak gören ve “halife ve sultan ismindeki kişi ile onun işgal ettiği hilafet ve saltanat unvanındaki makam da zaferden sonra ulus tarafından layık olduğu sonuca ulaştırılmıştır”²⁹² diyen Mustafa Kemal, bundan bir yıl sonra da benzer bir yorumda bulunmaktadır:

“İstanbul’da saltanat ve sefahatlerinin, çıkarlarının devam ettirilmesini düşmanların anavatanımızı istila etmek emellerine uydurmakta, onlarla işbirliği yapmakta, düşman devletlerin her isteğine boyun eğmekte asla tereddüt göstermeyen, vicdanları sızlamayan, ulusumuzun özgür ve bağımsız yaşama kararlılığını kırma için haince girişimlerden çekinmeyen sultan ve halifelerin artık bu vatanında asla yeri yoktur ve olamaz.”²⁹³ “Egemenliğine sahip olan bu ulusun başında, bir dakika bile olsun bir sultan bırakmak, uygun olamaz.”²⁹⁴

Mustafa Kemal’e göre geçmişin kurumları ise bir kişi devleti idi, birkaç kişinin devleti idi; bu engellerin kaldırılmasıyla vücut bulan yeni Türkiye devleti ise bir halk devletidir, halkın devletidir²⁹⁵. Böylece, hükümetle ulus arasında geçmişteki ayrılık kalmamış; artık hükümet ve hükümet üyeleri kendilerinin ulustan ayrı olmadıklarını ve ulusun efendi olduğunu tamamen anlamışlardır.²⁹⁶

Mustafa Kemal, bu anlayış içindeki Halk Fırkası’nı ise şöyle değerlendirmektedir:

“Halk Fırkası, memleketin ve ulusun her türlü dayanaktan yoksun bırakılarak felakete atıldığı uğursuz hengâmede, bütün ulusu kadrosu içine alarak, güç ve kudret yapan, dış düşmanlarını kovan, iç düşmanlarını yok eden, halka özgürlük ve egemenlik sağlayan kutsal cemiyettir. Halk Fırkası, hiçbir safsataya iltifat

²⁹⁰ ASD-2, s. 185.

²⁹¹ ASD-2, s. 185.

²⁹² ASD-2, s. 185.

²⁹³ ASD-2, s. 217.

²⁹⁴ ASD-2, s. 219.

²⁹⁵ ASD-1, s. 338.

²⁹⁶ ASD-2, s. 241.

etmeyerek Türk Cumhuriyetini kuran inkılâpçı bir ruhun, bütün memlekette tecelli ve taazzuvudur. Halk Fırkası Türkiye’yi medeni dünyaya sokan ve orada yükseltmeyi taahhüt eden kararlı bir firkadır.”²⁹⁷ (...) “Bugün memleket idaresi sorumluluğunu taşıyan heyet, bence ülkü ve amaç itibariyle, bütün ulusu kapsayan ve ismi Halk Fırkası olan Cumhuriyet fırkasıdır. Bu fırkanın esas ilkesi, memleketin ve ulusun gerçek esenliği ve saadetini sağlamaya çalışmaktır ve (bu) amaca ulaştırın yol bellidir. O da cumhuriyeti destek ve sağlamlaştırma ile beraber, düşünsel ve sosyal inkılâpta ve medeniyet ile yenilik yolunda, ulusun kararlılıkla ve başarıyla yürütmesini temine delalettir.”²⁹⁸

Ulusal egemenlik ve iradeye dayalı bu halkçılık söylemi, resmi metinlerde de ifadesini bulmuştur. 20 Nisan 1924’te kabul edilen yeni anayasanın üçüncü maddesine göre egemenlik kayıtsız şartsız milletindir; dördüncü maddeye göre de Türkiye Büyük Millet Meclisi, ulusun tek ve gerçek temsilcisi olarak ulus adına egemenlik hakkını kullanır²⁹⁹.

Ulusal egemenlik ve iradeye dayalı halkçılık anlayışı, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın 15 Ekim 1927’de toplanıp 22 Ekim 1927’de kabul ettiği tüzükte³⁰⁰ de yer almıştır. Bu tüzük, genç cumhuriyetin temellerini ortaya koymada 1923 yılında kabul edilen tüzüğe göre daha detaylıdır ve 1931, 1935 kongrelerinde kabul edilen parti programlarının taslağı görünümündedir. Tüzüğün genel esaslarının düzenlendiği kısmın ilk maddesinde Cumhuriyet Halk Fırkası; *cumhuriyetçi, halkçı ve milliyetçi bir siyasi topluluk* olarak nitelenmiştir. Yeni tüzükte halkçılık ilkesi, 1923 tüzüğüne benzer bir şekilde ulusal egemenlik ile irade çerçevesinde; halk ise kanunlar karşısında eşitliğe dayalı bir anlayış içinde tanımlanmıştır. Cumhuriyete yüklenen anlamda da dönemin halkçılığının izleri vardır. Bu izler, tüzüğün cumhuriyetin tanımlandığı kısımda *her türlü baskı ve zorbalık idaresi olanağını kapatan ve ulusal egemenliğin olgunlaşmasının son aşaması olan biricik devlet şekli* olarak yerini bulmuştur.

²⁹⁷ ASD-2, s. 195.

²⁹⁸ ASD-2, s. 199.

²⁹⁹ Ulusal egemenlik ve irade söylemi, hem milletvekili hem de cumhurbaşkanı yeminlerinde de ifadesini bulmuştur. Milletvekili yemininin 1924’teki düzenlemesi şöyledir. : “Vatan ve milletin saadet ve selametine ve milletin bilâ kayduşart hâkimiyetine mugayir bir gaye takip etmeyeceğime ve cumhuriyet esaslarına sadakattan ayrılmıyacağıma <<vallahi>>”. Cumhurbaşkanının yemini de benzer söylemleri içermektedir: “Reisicumhur sıfatı ile Cumhuriyetin kanunlarına ve hâkimiyeti milliye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfı mesai, Türk Devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle meni, Türkiye’nin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhde ettiğim vazifenin icabatına hasırnefs etmekten ayrılmıyacağıma <<vallahi>>”. (Bkz: **Teşkilatı Esasiye’den Günümüze Anayasalar**, s. 7, 10. 1924 Anayasası üzerine yapılan tartışmalar ve değişiklik önerileri için bkz: **Türk Parlamento Tarihi, TBMM, 2.Dönem (1923-1927), 1.Cilt**, (Yayına Hazırlayan: Kazım Öztürk), Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 1, Ankara, 1993, s. 405-492.

³⁰⁰ Metnin tamamı için bkz: Mete Tunçay, **Türkiye’de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, s. 382-394.

Halkçılık, aynı kongrede kabul edilen program beyannamelerinde³⁰¹ de dile getirilmiştir. Ancak burada kavramlarla ilgili bir açıklama yapılmamış, sadece ileride altı ok olarak isimlendirecek ilkelerin dördüne (cumhuriyetçi, laik, halkçı, milliyetçi) yer verilmiştir.

Halkçılık anlayışında egemen olan söylem, ulusal egemenlik ve irade olmakla birlikte; Mustafa Kemal'in İzmir'de gazetecilerle yaptığı konuşmada korporatist düşüncenin de izlerini bulmak mümkündür: "Ulusal işlerde çeşitli çalışma uzmanlıklarının birbirine yardım etmesi, çalışmanın ortak hedefte toplanacak şekilde uzlaştırılması gerekir"³⁰².

4.3-Teritoryal Uluslaşma

Dönemin milliyetçi söylemi, tek mil millet anlayışından etnik kökene vurgu yapan bir milliyetçilik anlayışına kaymaya başlamıştır. Ulusal benlik vurgusunun önemli bir etken olduğu bu anlayışta, batıcılık da belirli bir yer edinmiştir.

Mustafa Kemal'in söylemlerindeki milliyetçilik ekseninin, artık ortak tarihe ve ulusal benliğe göndermede bulunmaya başladığını şu ifadelerde açıkça görmek mümkündür:

"Gerek Osmanlı ve Selçuklu Türklüğünde gerekse daha önce kurulan devletlerde Türk, kendi ruhunu, benliğini hayatını unutmuş; nereden geldiği belirsiz bir takım liderlerin bilinçsiz araçları olmak mevkiine düşmüştür. Türk ulusu kendi benliğini, bilincini, ruhunu unutmuş gibi olmuş ve varlığıyla herhangi bir amaca, sonucu alçalma ve esaret olan, hiçbir karşılık beklemeden köle olmaya varan hakir bir hedefe sürüklenmiştir. Ulus, ne yazık ki bu aymazlık halini çok sürdürmüş, bu yüzden türlü sefaletlere ve mahkûmiyetlere uğramaktan kendini kurtaramamıştır."³⁰³

Mustafa Kemal için saraylarının içinde Türk'ten başka unsurlara dayanarak, düşmanlarla ittifak ederek Anadolu'nun, Türklüğün aleyhine yürüyen çürümüş gölge adamlarının Türk vatanından kovulması, düşmanların denize dökülmesinden daha kurtarıcı bir harekettir.³⁰⁴ Ulusal egemenliğin sağlanması ise Türk ulusunun kutsal atalarından emanet olan bu topraklarda tam anlamıyla efendi olarak yaşaması, bu makamların bertaraf edilmesiyle mümkün olmuştur.³⁰⁵

³⁰¹ Metnin tamamı için bkz: Mete Tunçay, **Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, 1981, s. 395-397.

³⁰² ASD-2, s. 171.

³⁰³ ASD-2, s. 204.

³⁰⁴ ASD-2, s. 185-186.

³⁰⁵ ASD-2, s. 185-186.

Mustafa Kemal, Türk ulusunun egemenliği ve Türkiye devletinin varlığının sağlam temellerde sürekli olabilmesinin yolunu ulusal eğitimde bulmaktadır. “En önemli ve esaslı nokta eğitim meselesidir”³⁰⁶ diyen Mustafa Kemal, eğitimin bir ulusu özgür, bağımsız, şanlı, yüce bir sosyal topluluk halinde yaşatabileceği gibi esaret ve sefaletle de terk edebileceğini tespit etmektedir.³⁰⁷

Mustafa Kemal için din ve ahlak eğitimi yeterli değildir; ulusal bir bilinç oluşturulmalıdır. Bunun da yolu ulusal eğitimidir:

“Eğitim kelimesi yalnız olarak kullanıldığı zaman kullanan kişinin niyetine göre farklı anlamlara gelir. Ayrıntıya girilirse eğitimin hedefleri, anaçları çeşitlilik gösterir. Örneğin dini eğitim, ulusal eğitim, uluslararası eğitim gibi. Bütün bu eğitimlerin hedef ve amaçları başka başkadır. Ben burada yalnız yeni Türk Cumhuriyeti'nin yeni nesle vereceği eğitimin ulusal eğitim olduğunu kesinlikle ifade ettikten sonra diğerleri üzerinde durmayacağım. Yalnız işaret ettiğim anlamını kısa bir örnek ile açıklayayım. Yeryüzünde üç yüz milyondan çok Müslüman vardır. Bunlar ana, baba, hoca terbiyesiyle eğitim ve ahlak almaktadırlar. Fakat maalesef gerçek olay şudur ki, bütün bu milyonlarca insan kütleleri, şunun veya bunun esaret ve zillet zincirleri altındadır. Aldıkları manevi eğitim ve ahlak, onlara bu esaret zincirlerini kırabilecek insani üstün nitelikleri vermemiştir, veremiyor. Çünkü eğitim hedefleri ulusal değildir.”³⁰⁸

Daha önce ifade edilen ve dönemin milliyetçi söyleminde yer alan Batıcı anlayış ise şu ifadelerde kendini göstermektedir: “Hep beraber bütün dünyaya açıkça ifade edelim ki bunca inkılâbın bilinçli kahramanı olan bu ulus, medeniyet güneşinin bütün hararetini almıştır.”³⁰⁹

Batıcılığın açıklıkla vücut bulduğu bu söylemde, Türk Ocakları'nın işlevi de yeniden tanımlanarak “ulusun hayatını daima hassas ve yüksek bir halde bulundurmak, zihinlerdeki eski pasları atmak için en güçlü dayanak yerleri”³¹⁰ olarak nitelenmiştir. Mustafa Kemal, bu gibi sosyal ocakların hep Batı memleketlerinde toplandığını ve Doğunun, bu boşluğun cezasını çektiğini belirtmekte³¹¹ ve eklemektedir: “Türk cumhuriyetinin inkılâbı, ocaklara dayanmaktadır. Doğudaki harekât, çok mutlu bir sonuç vererek bitmiştir. Bu seferki cidal, bir ülkü savaşı olarak tanınacaktır.”³¹²

³⁰⁶ ASD-2, s. 206.

³⁰⁷ ASD-2, s. 206.

³⁰⁸ ASD-2, s. 206.

³⁰⁹ ASD-2, s. 219.

³¹⁰ ASD-2, s. 229.

³¹¹ ASD-2, s. 215.

³¹² ASD-2, s. 215.

Milliyetçi söylem, 1927 tüzüğünde³¹³ ve program beyannamelerinde³¹⁴ de ifadesini bulmuştur. 1927 tüzüğünde milliyetçilik, vatandaşlar arasında en sağlam bağın *dil, duygu ve düşünce birliği* olduğundan hareketle *Türk dilini ve kültürünü genelleştirme ve ilerletme* amacı içinde tanımlanmıştır.

Ancak 1927 tüzüğünün fırkaya üyelik koşullarında, bir önceki tüzüğe göre önemli bir değişiklik yapılmıştır. 1923 tüzüğünün³¹⁵ genel esaslar bölümünde yer alan üyelik koşulları, 1927 tüzüğünde birinci kısım içinde ele alınmış; eski tüzükte Türk olan ve dışarıdan gelip Türk doğasını ve kültürünü kabul eden herkesin üye olabileceği belirtilirken; artık üyelik için başka şartlara da sahip olma gerekliliği şart koşulmuştur. Yeni düzenlemeye göre üyelik koşulları şu özelliklere sahip kişiler için vardır:

- ✓ On sekiz yaşını tamamlamış olmak,
- ✓ Kötü şöhretle tanınmamış olmak,
- ✓ Şeref ve haysiyeti bozucu, hapis veya ağır hapis veya bu derecede cezayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymemiş olmak,
- ✓ Ulusal hareket karşıtı bir durum almamış ve bu gibi girişimlere dâhil olmamış olmak,
- ✓ Siyasi seciyeleri itibariyle olumsuz bir ruh taşımamış oldukları belli olmak,
- ✓ Türk vatandaşı olmak,
- ✓ Türk kültürünü benimsemiş olmak,
- ✓ Fırkanın bütün ilkelerini kabul etmiş olmak.

Görüldüğü gibi milliyetçilik anlayışında etnik temelli bir milliyetçiliğe yönelinmiş; bu durum 1924 anayasasında da yer bulmuştur. Anayasanın seçme ve seçilme koşullarını düzenleyen onuncu ve on birinci maddelerinde -diğer koşulların yanında- *Türk olmak* ibaresi de yer almıştır.

1927 yılına ait program beyannamelerinde ise izlenecek iç siyaset *güvenlik ve huzurun sağlanması* olarak ifade edilmiştir. Bu ifade, Şeyh Sait İsyanı sebebiyle ciddi çatışmaların yaşandığı Kürt sorununa Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bakış açısını ortaya koymaktadır. CHF, meseleyi bir asayiş sorunu şeklinde ele almaktadır. Dış siyaset ise -daha önce de olduğu gibi barış içinde ve eşitlik temelinde- *devletin kazanılan itibarının barış içinde savunulması ve korunması* şeklinde açıklanmıştır.

³¹³ Metnin tamamı için bkz: Mete Tunçay, **Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, s. 382-394.

³¹⁴ Metnin tamamı için bkz: Mete Tunçay, **age**, s. 395-397.

³¹⁵ Metnin tamamı için bkz: Mete Tunçay, **age**, s. 362-369.

Özetle dönemin milliyetçilik anlayışını (Anthony D. Smith'ten³¹⁶ alıntı bir kavramla) *teritoryal uluslaşma* şeklinde değerlendirmek mümkündür. Aslında Smith, teritoryal milliyetçiliği Batı toplumları için kullanmakta; Doğu tipi milliyetçilik için *etnik* kavramını tercih etmektedir. Ancak teritoryal uluslaşmanın çerçevesini çizerken kullandığı ölçütler³¹⁷, genç Türkiye'nin ulus inşası süreciyle örtüşür nitelikte olduğu için bu kavramın kullanılması uygun düşmektedir.

4.4-Teokrasiden Cumhuriyete

Cumhuriyetin ilanını izleyen bu sekiz yıllık dönem, hiç kuşkusuz laiklik hususunda önemli gelişmelerin yaşandığı yapıldığı bir zaman aralığıdır. Bu dönemde halifelikle birlikte Şeriye ve Evkaf Vekâleti de kaldırılarak, eğitim ve öğretimde birlik sağlanmış (1924), devletin dininin İslam olduğu hükmü anayasadan çıkarılmıştır (1927). Laiklikle ilgili düzenlemelerde bir yandan gerçek din anlayışı geliştirilmeye çalışılırken diğer yandan medeniyetin gerekleri üzerinde durulmuştur.

Mustafa Kemal, dönemi, geçmişin hatalarından yola çıkarak açıklamaya çalışırken, tarihin en mesut dönemlerinin, hükümdarların halife olmadıkları zamana ait olduğunu belirterek din ve devlet işlerini birbirinden ayırmanın gereğini ifade etmektedir:

“Peygamberimiz, öğrencilerine dünya uluslarına İslamiyet’i kabul ettirmelerini emretti, bu ulusların hükümeti başına geçmelerini emretmedi. Peygamberin zihninden asla böyle bir fikir geçmemiştir. Hilafet demek, idare, hükümet demektir. Gerçekten görevini yapmak, bütün Müslüman ulusları idare etmek isteyen bir halife, bunu nasıl başarır? İtiraf ederim ki bu koşullar içinde beni halife atasalar, derhal istifamı verirdim. (...) Biz halifeyi eski ve muhterem bir geleneğe saygı gereği devamlı kıldık. Halifeye saygımız vardır, gerek kendi gerek ailesinin ihtiyaçlarını sağlıyoruz. İlave edeyim ki İslam âleminde Türkler halifenin maddi ihtiyaçlarını fiilen sağlayan tek ulustur. Dünya çapında bir hilafeti destekleyen şimdiye kadar her türlü katılımdan sakınmışlardır. O halde ne iddia ediyorlar? Yalnız Türkler bu kurumun yüküne tahammül etsinler ve yine yalnız onlar halifenin egemenlik nüfuzuna uysunlar. Bu iddia müfrittir”³¹⁸

³¹⁶ Kavramın kullanım alanıyla ilgili daha geniş bir tarama için bkz: Anthony D. Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, (Çevirenler: Sonay Bayramoğlu & Hülya Kendir), Dost Kitabevi, Ankara, 2002, s. 171-198.

Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, s.13-38, 129-136.

³¹⁷ Smith, teritoryal uluslaşmanın çerçevesini çizerken şu unsurlardan söz etmektedir: Kesin coğrafi sınırlar, yasalar ve yasal kurumlar, vatandaşlık, ortak kültür. (Anthony D. Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s. 171-179).

³¹⁸ ASD-3, s. 92-93.

Halifeliğin kaldırılmasından iki gün önce yaptığı bir başka konuşmada ise bağlılık ile inanılan ve mesut bulunulan İslam dininin, asırlardan beri devam eden siyasi araç mevkiinden ayrılması gerektiğini belirtmektedir.³¹⁹

Mustafa Kemal, kaldırılan halifeliğin “geçmişin bir rüyası”³²⁰ olduğunu ifade ederek şu açıklamaları dile getirmektedir:

“Fikir ve idrak sahibi olduğunu büyük hadisat ile kanıtlamış olan bu ulus, Allahın gölgesi, peygamberin vekili olduğunu iddia küstahlığında bulunan halife unvanındaki aymazlara, cahillere, ikiyüzlülere vatanında, vicdanında yer verebilir miydi? Büyük ulus, dünya medeniyet ailesinde saygı mevki sahibi olmaya layık Türk ulusu, evlatlarına vereceği terbiyeyi mektep ve medrese namında birbirinden büsbütün başka iki çeşit kuruma taksim etmeye halen katlanabilir miydi? Terbiye ve tedrisatı birleştirmedikçe aynı fikirde, aynı zihniyette kişilerden oluşmuş bir ulus yapmaya olanak aramak abesle iştilal olmaz mıydı?”³²¹

Dini yönetimin devlet yönetiminden ayrılması gerektiğini bu tümcelerle dile getiren Mustafa Kemal, aslında din hakkında olumlu fikirleri de ifade etmektedir; ancak gerçek din ile irtica ayrımı yaparak:

“Siyasetimizi dine aykırı olmak şöyle dursun, din nokta-i nazarından eksik bile hissediyoruz. (...) Türk ulusu daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır demek istiyorum. Dinime, bizzat gerçeğe nasıl inanıyorsam buna da öyle inanıyorum. (Din), bilince muhalif, ilerlemeye engel hiçbir şey içermiyor. Oysa Türkiye’ye bağımsızlığını veren bu Asya ulusunun içinde daha karışık, yapay, batıl inançlardan ibaret bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu acizler sırası gelince aydınlanacaklardır. Onlar aydınlığa yaklaşamazlarsa, kendilerini mahv ve mahkûm etmişler demektir. Onları kurtaracağız.”³²²

Düşünceye ve dini inanışa saygılı olmanın, öteden beri doğal ve genel bir anlayış olduğunu ve bunun aksini düşünmek için sebep bulunmadığını³²³ belirten Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti’nin şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olmayacağını ifade etmiş ve eklemiştir: “En doğru, en gerçek tarikat, medeni tarikattır. Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak insan olmak için yeterlidir. Tarikat liderleri, bu dediğim gerçeği

³¹⁹ ASD-1, s. 348.

³²⁰ ASD-3, s. 105.

³²¹ ASD-2, s. 219-220.

³²² ASD-3, s. 93.

³²³ ASD-3, s. 110.

bütün açıklıkla idrak edecek ve kendiliklerinden derhal tekkelerini kapatacak, müritlerinin artık vasılı rüşd olduklarını elbette kabul edeceklerdir.”³²⁴

1927 yılında kabul edilen tüzükte³²⁵ Cumhuriyet Halk Fırkası, her ne kadar yalnızca *cumhuriyetçi, halkçı ve milliyetçi bir siyasi topluluk* olarak tanımlanarak, laiklik ilkesinden söz edilmemiştir. Ancak genel esasların düzenlendiği üçüncü maddede, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın *devlet ve ulus işlerinde din ile dünyayı birbirinde tamamen ayırmayı en önemli esaslardan saydığı*mın belirtilmesi, laikliğin benimsendiğini kuşkuya yer vermeyecek bir şekilde ortaya koymaktadır.

Aynı yıl kabul edilen program beyannamelerinin³²⁶ eğitim siyaseti kısmında laiklik ilkesi açıkça dile getirilmiş ve eğitimin ulusal, laik ve birlik esasına dayanması gerekliliği belirtilmiştir.

Laiklik konusunda üzerinde durulması gereken bir diğer gelişme de anayasada yapılan düzenlemelerdir. 1928 yılında yapılan bir dizi değişiklikle anayasasının ikinci maddesinde yer alan ve *Türkiye devletinin dininin İslam olduğu* hükmü çıkarılmış, milletvekili ve cumhurbaşkanı yeminlerinde yer alan *vallahi* sözcüğü yerine *namusum üzerine söz veririm* eklenmiş, anayasanın 26.maddesinde yer alan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görevleri arasında sayılan *şariat hükümlerini uygulamak* hükmü de kaldırılmıştır.

³²⁴ ASD-2, s. 225.

³²⁵ Metnin tamamı için bkz: Mete Tunçay, **Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, s. 382-394.

³²⁶ Metnin tamamı için bkz: Mete Tunçay, **age**, s. 395-397.

5-RESMİ DOKTRİN KEMALİZM (1931–1938)

Milliyetçi, İmtiyazsız, Kaynaşmış Kütle

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın tüzükten ayrı kabul edilen ilk resmi programı, 1931 Mayısında gerçekleştirilen üçüncü kurultayla mümkün olmuştur. Bu tarihten önceki dönemlerde bir resmi program olmadığı gibi zaman zaman nesnel koşulların zorladığı ittifaklar ve pragmatik siyaset gereği retorik egemen olabilmıştır. Ancak 1927'de tamamlandığı söylenebilecek Türk Devrimi sonrası (ve son çok partili siyasi hayat girişiminin de sona erdirilmesinin ardından) söylem, artık resmi metinlerden rahatlıkla izlenebilmektedir. Ancak bundan önceki bölümlerde ilkin konuşmalar üzerinden bir analiz yapıp resmi metinler sonraya bırakıldığı için, burada da bu yöntemi izlemek daha uygun olacaktır.

1923-1921 döneminde başat olan söylem batıcılık iken, bu dönemde etnik milliyetçilik ile korporatist halkçılığın iç içe geçtiği bir söylem egemen olmuştur.

5.1-Devlet-Millet-Halk

Mustafa Kemal, 1931 Ocağının son günlerinde yeni dönemin halkçılığının ipuçlarını vermektedir: “Memleketi imar edeceğiz derken vatandaşları en hafif yükümlülükler altında bırakacak değiliz. Tersine bütün vatandaşlar gerektiğinde ağır yükümlülüklerle ve her türlü özveriye tahammül edeceklerdir. Hep beraber yapacağız. Vatandaşların ‘şunu isterim, bunu isterim’ demesi şunu bunu yapmaya mecburum demektir.”³²⁷ İzmir’de Cumhuriyet Halk Fırkası’nda yaptığı bu konuşmanın devamında fırkanın izlediği programı *bir yönden demokratik ve halkçı, iktisadi açıdan da devletçi* olarak nitelendiren Mustafa Kemal, halkın milliyetçi olduğunu ve ulusla fırka programında tamamıyla bir uzlaşa bulunduğunu belirtmektedir.

Mustafa Kemal’e göre herhangi esen bir hava ile değişebilecek bir kamuoyu içinde yaşanırsa yarına itimat etmek mümkün olmaz; Türk ulusunun sağlam bir fikre sahip olmasını sağlamak, şuradan ve buradan gelecek günlük fikirlere ve sahtekâr ve iğfalkar telkinlere asla önem vermeyecek bir olgunluk yaratmak gerekmektedir.³²⁸ Bunun için diğer ülkelerdeki gibi sınırlı amaçlarla kurulmuş herhangi bir politik fırka değil, her sınıftan halkın çıkarlarını eşit şekilde gözeten ve bir diğerini zarara uğratmadan sağlamayı

³²⁷ ASD-2, s. 294-295.

³²⁸ ASD-2, s. 296.

amaçlayan bir kuruluş gereklidir³²⁹ ki bunun da Türkiye'deki ismi Cumhuriyet Halk Fırkası'dır.

Halkın tümünün çıkarlarını eşit derecede temsil edecek olan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kültür alanındaki örgütü ise Türk Ocakları'dır³³⁰. Mustafa Kemal'in görevlerini "bilim, iktisat, siyaset ve güzel sanatlar gibi bütün kültür alanlarında vatandaşları yetiştirmek için önderlik yapmak ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programını vatandaşlara açıklamak"³³¹ olarak belirttiği Türk Ocakları³³²; yerini kısa bir süre sonra Halkevleri'ne bırakacaktır.

Devletçi iktisadi politikaların uygulandığı yeni dönemin halkçılığının içeriği, Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından, önce Nisan 1931'de yayınlanan seçim beyannamesiyle, ardından Mayıs 1931'de yapılan üçüncü kurultayda kabul edilen programla dile getirilmiştir. Bu belgelere göre halkçılık, korporatist bir temelde açıklanmıştır.

20 Nisan 1931 tarihinde yayınlanan Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Reisi Gazi M.Kemal imzasını taşıyan seçim beyannamesinin³³³ birinci maddesinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın temel nitelikleri sayılmakta; 1927'de kabul edilen program beyannamelerinde yer alan dört ilkeye (cumhuriyetçilik, laiklik, halkçılık, milliyetçilik) iki yeni ilke (devletçilik, inkılâpçılık) eklenmekte ve ileride Cumhuriyet Halk Partisi'nin bayrağına girecek altı ok tamamlanmaktadır. Bu ilkelerin içeriklerini Mustafa Kemal üç noktada açıklamaktadır:

- ✓ Ulusal ülkeye sadık kalmak.
- ✓ Ulusan irade ve egemenliğini, devletin vatandaşa vatandaşın devlete karşılıklı görevlerinin hakkıyla yerine getirilmesini düzenleme yolunda kullanmak.
- ✓ Kişisel çalışma ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde ulusu refaha ve memleketi bayındırlığa erdirmek için ulusun genel ve yüksek çıkarlarının gerektirdiği işlerle özellikle iktisadi alanda devleti fiilen ilgili ve faal kılmak.

³²⁹ ASD-2, s. 296-297.

³³⁰ ASD-2, s. 300.

³³¹ ASD-2, s. 300.

³³² Kurulduğu 1912 yılından başlayarak kapatıldığı 1931 yılında kadar geçen dönem boyunca Türk Ocakları'nı inceleyen kapsamlı bir çalışma için bkz: Füsün Üstel, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

³³³ Beyanname için bkz: : **Türk Parlamento Tarihi, TBMM 4.Dönem (1931-1935), 1.Cilt**, (Yayına Hazırlayan: Fahri Çoker) Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 11, Ankara, 1996, s. 9-12. **MTSD, 2.Cilt**, s. 648. **ATTB**, s. 606-609.

Beyannamenin ikinci maddesinde Türkiye Cumhuriyeti halkının ayrı ayrı sınıfların birleşmesinden oluşmuş bir topluluk değil, kişisel ve sosyal hayat için işbölümü itibarıyla çeşitli çalışma uzmanlıklarına ayrılmış bir topluluk olarak kabul edildiği belirtilmekte ve meslek grupları şu şekilde sıralanmaktadır.

- ✓ Çiftçiler
- ✓ Küçük sanat erbabı ve esnaf
- ✓ Amele ve işçi
- ✓ Serbest meslek erbabı
- ✓ Sanayi erbabı
- ✓ Tüccar
- ✓ Memurlar

Beyannameye göre bunların her birinin çalışması diğerinin ve toplumun genelinin hayat ve mutluluğu için zorunludur. Fırkanın bu ilkeyle hedeflediği amaç, sınıf mücadelesi yerine sosyal düzen ve dayanışmayı sağlamak ve birbirini bozmayacak şekilde çıkarlarda uyum sağlamaktır. Çıkarlar de yetenek, hüner ve çalışma derecesiyle orantılıdır.

İçeriği korporatist bir temelde doldurulan halkçılık, Mayıs 1931’de kabul edilen Cumhuriyet Halk Fırkası programında³³⁴ da benzer bir şekilde ele alınmıştır. Programda fırka; cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik, inkılâpçı olarak nitelenmiştir.

Halkçılıkla ilgili tanımlamada irade ve egemenliğin kaynağının ulusta olduğu belirtilmiş; bu irade ve egemenliğin, devletin vatandaşa vatandaşın devlete karşılıklı görevlerinin hakkıyla yerine getirilmesini düzenlemenin fırkaca büyük esas olarak benimsendiği ifade edilmiştir. İlerleyen bölümde halk ve halkçı kavramlarına açıklık getirilerek; kanunlar önünde mutlak bir eşitlik kabul eden ve hiçbir kişiye, aileye, sınıfa, topluluğa ayrıcalık tanımayan kişiler halktan ve halkçı olarak kabul nitelenmiştir.

1931 tarihli programın Türkiye toplumunun sınıflardan değil meslek gruplarından oluştuğuna dair tespitleri, aynı yıl yayınlanan beyanname yazılanlarla aynıdır. Ancak çalışma grupları yeniden düzenlenmiştir:

- ✓ Küçük çiftçiler
- ✓ Küçük sanayi erbabı ve esnaf
- ✓ Amele ve işçi
- ✓ Serbest meslek erbabı
- ✓ Sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri

³³⁴ Metnin tamamı için bkz: Mete Tunçay, **Türkiye’de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, s. 447-454.

✓ Tüccar

Sınıf mücadelesine karşı sosyal düzen ve dayanışma vurgusu tekrarlandıktan sonra çıkarların yetenek ve çalışma derecesiyle orantılı olduğu (1931 beyannamesinde yetenek ve çalışma derecesinin yanında hüner de bulunmaktaydı) düzenlemesi yapılmıştır.

Görüldüğü gibi halkçılık, sınıf mücadelesini engellemenin bir aracı olarak kullanılmakta, devletin vatandaşa vatandaşın da devlete olan karşılıklı yükümlülüklerinin altı çizilmekte, ulusal egemenlik ve iradenin önemi belirtilmektedir. Recep Peker, 16 Ekim 1931'de İstanbul Üniversitesi'nde verdiği konferansta³³⁵, beyannamede ve programda yer alan ilkeleri açıklarken benzer yorumlar yapmaktadır: “Bu niteliğin fırkamızın isminde yeri olduğuna göre halkçılığa verdiğimiz önemin büyük olduğu meydandadır. Biz, memleketin mutluluğunu, vatandaşların birinin çıkarını ötekini yok eden sınıf zihniyetinin egemenliği altında yaşamamasında görüyoruz”³³⁶

Millet ve milliyet kavramlarını anlamış vatandaşların kütleleşmesinin, ancak bu kavramların halkçılık zihniyeti ile incelenmesi ve saflaşması sayesinde mümkün olacağını belirten Peker, bir sosyal topluluğun yalnız kendisini ulus olarak görmesinin zararlı akımlara direnmek için yeterli olmayacağını vurgulamakta ve bir vatan içinde çıkarların mutlaka bazı niteliklerin benzeyişi ve ortaklaşması iddiasından giderek sınıflaşma yoluyla sağlanamayacağını iddia etmektedir.³³⁷ Peker'e göre sınıf mücadelesinin yarattığı sonuçlar, bir devletin yaşamasında ve tehlikelerden korunmasında en büyük güç olan ulusal birliği ve milliyet fikirlerini yavaş yavaş tahrip etmekte ve bu sürtüşme, ulusal güçlerin boş yere israfına neden olmaktadır.³³⁸ Bunun önlemi ise açıktır: “Sınıflaşmayı reddetmek, bunun yerine ulusça kütleleşme fikrini savunmak”³³⁹.

1931 programında yer alan *kanunlar önündeki eşitlik ve hiç kimseye ayrıcalık tanınamayacağı* hükümlerini açıklarken, Peker, bununla sınıf mücadelesinin gelişmesinin engellenme çabasının güdüldüğünü itiraf etmektedir:

“Bu tarifte sayılan fert, aile ve cemaat ayrıcalıkları bugün fiilen kalmamıştır. Memleketin bugünkü genel yapısı da kimsenin böyle bir iddia ortaya atmasına uygun değildir. Fakat memlekette bir sınıf bilinci uyandıracak kıskırtma hissediliyor. Bu kıskırtma, şimdilik siyasi, sosyal ve iktisadi şartları büsbütün

³³⁵ Konferansın metninin tamamı için bkz: **TPT, 4.Dönem, 1.Cilt**, s. 29-42.

³³⁶ **age**, s. 35.

³³⁷ **age**, s. 35.

³³⁸ **age**, s. 35.

³³⁹ **age**, s. 35.

başka memleketlerden gelen serpintiler halinde olmakla beraber, biz bu zeminde uyanık olmak gerektiğine inanıyoruz.”³⁴⁰

Programın kamu hukukunu düzenleyen maddesinde yer alan *vatandaşlara Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun verdiği kişisel ve sosyal özgürlük, eşitlik, dokunulmazlık ve mülkiyet haklarını korumak firkamızca önemli esaslardandır* hükmünü ise Peker, *halkçılık niteliğinin demokratik anlamı*³⁴¹ olarak yorumlamaktadır. “Vicdan, düşünmek, söylemek, yazmak, seyahat, akit, çalışmak, ticaret yapmak, mülkiyet, tasarruf, içtima, cemiyet, şirket hak ve hürriyetleri ve şahız masuniyetleri can, mal, ırz, mesken dokunulmazlığı”³⁴² gibi özgürlük alanlarını sıraladıktan sonra da özgürlüğün kullanımının sınırını da çizmektedir: “Devlet otoritesinin saklı kalması ve başkalarının özgürlük sınırlarının aşılması.”³⁴³

Vatandaşların devlet kurumlarına saygı göstermeleri gereğinin ve devlet otoritesinin öneminin altını çizen Peker, bunun inkılâpların korunması için gerekli olduğunu belirterek *hiçbir olay veya etki karşısına sarsılmayan bir hükümet otoritesini kurmak ve işletmek* hükmüne referans yapmaktadır.³⁴⁴

Halkçılık söyleminin içeriği, 1935 kurultayında kabul edilen programda da birkaç küçük yenilik dışında aynen korunmuştur. Cumhuriyet Halk Fırkası isminin Cumhuriyet Halk Partisi ismine dönüştürüldüğü bu kurultay, Mustafa Kemal'in katıldığı son kurultaydır. Partinin dördüncü büyük kurultayının onayladığı 1935 programı³⁴⁵, daha önce de belirtildiği gibi Kemalizm ve Kemalist prensipler kavramının kullanıldığı ilk resmi belgedir. Programın girişinde partinin güttüğü esasların, Kemalizm'in ilkeleri olduğu belirtilmektedir.

Esaslar kısmında yine vatan, millet, devletin esas kuramı ve kamu hukuku kavramlarına açıklık getirilmiş; bunlardan ilk ikisi aynen tekrarlanırken, diğer iki kavramlara bazı eklemeler yapılmıştır. Devletin esas kuramında Türkiye ulusçu, halkçı, devletçi, laik ve devrimci bir cumhuriyet olarak nitelenmiş; diğer kısımlar aynen korunmuştur.

Kamu hukuku bölümünde yapılan temel farklılık ise 1931 programında *fırka, vatandaşların siyasi hakları konusunda cinsiyet farkı gözetmez* denilirken; 1935 programında bu maddenin *yurttaşlara hak ve ödev vermekte kadın erkek ayırmaz* şeklinde düzenlenmesidir.

³⁴⁰ **age**, s. 35.

³⁴¹ **age**, s. 36.

³⁴² **age**, s. 36.

³⁴³ **age**, s. 36.

³⁴⁴ **age**, s. 36.

³⁴⁵ Cumhuriyet Halk Partisi, **CHP Programı**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

1935 programında Cumhuriyet Halk Partisi'nin ana vasıfları tek bölüm halinde düzenlenmiş ve önceki programda yer alan tanımlar korunmuş, ancak bazı eklemeler yapılmıştır. 1931 programında Türkiye toplumunun sınıflardan oluşmadığı yönündeki tespitler ayrı bir maddede yer alırken, 1935 programında halkçılık ilkesinin altına toplanmıştır.

Ekonomiyle ilgili görüşlerin açıklandığı üçüncü kısımda grev ve lokavtın yasak olduğu, iş anlaşmazlıklarının uzlaşma ile çözüleceği, çözülemediği durumlarda ise devletin kuracağı uzlaşma araçlarının yargıçlığının yetkili bulunduğu gibi çalışma hayatına dair kimi ek düzenlemelere yer verilmiştir.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın esas düşünce ve dileğini “vatandaşları her türlü ayrılıktan korumak; onları kendileri ve büyük Türk ulusu için faydalı kılmak”³⁴⁶ olarak açıklayan Mustafa Kemal; programda yer alan “işbölümlerinin her birinde yurttaşların özel ve genel çıkarlarının ve refahlarının istisnasız göz önünde bulundurulduğunu ifade etmiştir.³⁴⁷ Mustafa Kemal'e göre bu sayede vatandaşlar ve bu yurttan oturanlar, cumhuriyet kanunlarının eşit şartları altında kendileri için hazırlanan özgürlük, refah ve mutluluk olanaklarından azami ölçüde yararlanmaktadırlar.³⁴⁸

Burada bir karşılaştırma yapmak için, Türkiye toplumunun sınıflardan oluşmadığı iddiasının gelişimine göz atmak yararlı olacaktır. Aşağıdaki tablo bu karşılaştırmayı özetlemek için düzenlenmiştir.

Tablonun başlangıcı olan ve birinci sütunda ifade edilen 1923 senesindeki sınıflar, Mustafa Kemal'in İzmir İktisat Kongresi söylevindeki tespitlerinden oluşmaktadır. 1931 yılında yayınlanan seçim beyannamesi ikinci sütunda, yine aynı yıl kabul edilen Cumhuriyet Halk Fırkası programı ise üçüncü sütunda ifade edilmiştir. Tablonun dördüncü sütunu ise 1935 yılında kabul edilen programa dayanmaktadır.

³⁴⁶ ASD-1, s. 401.

³⁴⁷ ASD-1, s. 401.

³⁴⁸ ASD-1, s. 410.

Tablo: 1
CHP'nin Yıllara Göre Meslek Grupları Sınıflandırması (1923-1935)

1923 (İzmir İktisat Kongresi) ³⁴⁹	1931 (HF Seçim Beyannamesi) ³⁵⁰	1931 (CHF Programı) ³⁵¹	1935 (CHP Programı) ³⁵²
Çiftçiler	Çiftçiler	Küçük çiftçiler	Çiftçiler
Sanatkârlar	Küçük sanat erbabı ve esnaf	Küçük sanayi erbabı ve esnaf	Küçük zanaat sahipleri
Tüccarlar	Amele ve işçi	Amele ve işçi	Esnaf ve işçiler
Amele	Serbest meslek erbabı	Serbest meslek erbabı	Serbest Meslek Sahipleri
	Sanayi erbabı	Sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccar	Endüstrieller
	Tüccar		Tecimerler
	Memurlar		İşyarlar

Her ne kadar bu sınıflandırmada yer alan unsurların meslek gruplarından oluştuğu iddia edilse de tabloda ilk dikkat çeken nokta, bu iddianın temelsiz olduğudur. Çünkü sınıflandırmada esas alınan şey, görüldüğü gibi meslek dalları değil, sermayenin büyüklüğü ve sermayeye sahip olma durumudur. Dolayısıyla sınıfların olmadığı iddiasının altını doldurabilecek bir dayanak ortaya konamamıştır. Bunun temel nedeni, sınıfların olmadığı iddiasıyla aslında sınıf farklılıklarının, daha doğru bir ifadeyle sınıf ayrıcalıklarının, olmadığı ifade edilmeye çalışılmasıdır. Sınıf farklılıklarının olmaması gibi bir durum mümkün olmadığına göre bu iddianın arkasında yatan şey, sınıf mücadelesi yaşanacağı kaygısıdır. Bu kaygı, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker'in 1935'te kabul edilen Cumhuriyet Halk Partisi programına açıklık getirdiği söylevlerinde açıklıkla görülmektedir:

“Türkiyede sınıf yoktur, cins yoktur, imtiyaz yoktur. Mıntika menfaati, derebeylik, ağalık, aile, cemaat imtiyazı fikirleri yoktur. Türkiyede değer ancak bilgi üstünlüğü, kapasite ve çalışma ile yükselebilir. Bir taraftan işçilerin çokluğa ve parti kuvvetine dayanan kuvvetle ulusal çalışmanın ahengini bozacak zorlu hareketlerine ve öte taraftan sermaye sahiplerinin, büyük iş sahiplerinin para ve varlık gücüne dayanarak işçilerinin haklarını çiğnemesine yol bırakmıyoruz. Binaenaleyh sınıf kavgası, tahakküm, imtiyaz zihniyetlerini kökünden silen bir zihniyet, bu memleketin zihniyetini tamamlayacaktır. Ancak bizim istediğimiz ve anladığımız manada halkçı olmaktır ki milliyetçiliği en temiz ve saf bir değere

³⁴⁹ ASD-2, s. 116.

³⁵⁰ TPT, 1.Dönem, 1.Cilt, s. 10.

³⁵¹ Mete Tunçay, *Türkiye’de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, s. 449.

³⁵² Cumhuriyet Halk Partisi, *CHP Programı*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 6

çıkartır. Sade milliyetçilik Türk vatanının sınırı içinde dil birliği, kültür birliği ile mazi hatıralarına ve gelecek zamanın emellerine bağlılıkta birleşme yapar. Fakat bu anlayışta birleşmemiş olsa da; içinde, sınıf, imtiyaz çarpışmaları kopmayan yani halkçı bir duygu ile birleşmemiş olan bir ulus yığını hak ve şerefte müsavi teklerden kurulmuş bir ulusal birlik kitle vücuda getiremez. Ulus yığını bu saf duygularla halkçı olmalıdır ki halk yığınları ulusçuluğun yaptığı büyük kuvvetle birbirini seven birbirine bağlanan büyük bir varlık teşkil edebilsin.”³⁵³

Görüldüğü gibi halkçılık, milliyetçilikle kopmaz bir bağ içinde ele alınmış; *milliyetçiliği en temiz ve saf değere çıkaracak unsur* olarak değerlendirilmiştir. Tersten bir bağ kurularak da ulusal birliğin yolunun, ulus fikrinin temelinin sınıf ve imtiyaz çarpışmaları olmayan bir halkçılıkla doldurmaktan geçtiği ifade edilmiştir.

Katı bir devletçi ve otoriter yönetim yanlısı olan Recep Peker, uygulanan iktisadi politikalarla gelişen işçi sınıfının durumundan kaygılanmakta ve gidişatın bir sınıflar çatışmasına ulaşmaması için devlete arabuluculuk görevi yüklemektedir:

“Arkadaşlar; Türkiyede ulusal endüstri ilerlemektedir. Devlet kendi yapıcılık kuvvetini her alanda göz kamaştırarak bir muvaffakiyetle tebarüz ettirmekte iken hususî teşebbüslere açık bulunan sahada da birçok işler her gün ileri gitmektedir. Bütün bunların neticesinde memlekette geniş bir işçi sınıfı türemektedir. Endüstri açılmamız neticesinde mevcut işçilerimizin sayısı artacaktır. Gerekir ki, bu ileri gidişin tabî neticesi artacak olan işçi sınıfları; klasik sınıf mücadelesi, liberal devletin her fena cereyana açık ruhunda doğup onun içinde beslenmiş olan ve ona karşı cephe alıp çalışmış bulunan ve gaye olarak onun yerine bir sınıf tahakkümü devleti kurmayı güden noktai nazarı takib eden cereyanlar, ulusal Türk devletinin değerli evlâtlarından ve yurddaşlarından ibaret olan bu yeni genç Türkiye işçi sınıfını zehirlemesine ön vermesin. Ve bu genç tabaka yurd için olduğu kadar kendileri için de felâket getiren yanlış duygularla zehirlenmesin. Onun için yeni doğan bu işçi sınıfının patronlarla münasebatı noktasını bütün parti programının baştan aşağıya yazılışında ve anlaşılışında ruh olan ahenk, anlaşma, uyuşma haline irca ediyor. Aralarında uyuşma yolu yetmezse devletin koyacağı hakem yolu çatışmaları önliyecektir.”³⁵⁴

Grevin ve lokavtın yasaklanmasını savunduktan³⁵⁵ sonra Peker, klasik işçi örgütlerini dışlayarak Türkiye’deki işçi örgütlenmelerinin ulusal fikirlerle donatılacağını ifade etmektedir:

³⁵³ Aktaran Taha Parla, **Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u**, s. 126-127.

³⁵⁴ Aktaran Taha Parla, **age**, s. 129-130.

³⁵⁵ Aktaran Taha Parla, **age**, s. 130-131.

“Türk işçisini ve esnafını da teşkilâtlandırmak programımızda yer almıştır. Bu teşkilâtlandırış bildiğimiz klasik işçi teşkilâtlanmasından başka üstün ve ulusal fikirlerle olacaktır. Biz onları devrini yaşamış, hükümleri geçmiş ve ihtiyarlamış olan sosyalist cereyanların verdiği yurd içinde yurddaşa karşı mücadele yollarile değil, kendi ulusal anlayış ve zihniyetleriyle kuruma bağlayacağız. Türk işçileri bir kavga, bir ayrılık unsuru olmayacaklar, onlar ulusal Türk devletinin babasına, varlığına içten inanarak yardımcı bir destek olacaklardır.”³⁵⁶

Peker, korporatizm konusuna ise üreticiler ve tüketiciler arasındaki ilişkiden ve tekelleşmeden yola çıkarak açıklamalar getirmektedir:

“Şu halde acaba korporatif bir devlet düşüncesi mi hâkimdir fikri hatıra gelebilir. Bunu da karşılamak için programımızda bir önemli madde vardır. Onu hatırlatayım: Türkiyede istismarcı yolda çalışacak tröstler ve karteller de yasak olacaktır. Bilirsiniz, nasıl marksist sosyalist fikir bir ulusu içinde sınıf duygusu ile besliyerek parça parça çatışma saflarına ayırır, bir sınıfı öteki sınıf aleyhine uğraşa sürükleyici telkinler yaparsa, müstahsillerin aralarında birleşmeleri ve elele vermeleri ve bu suretle müstehlikler aleyhine ilk bakışta bariz görünmeyen hakat hakikatte zararlı olan bir başka çeşit sınıf mücadelesine yol açar. Halbuki bir Türk varlığında bu müstahsiller-müstehlikler çatışmasına da yer vermeyeceğiz. Her gün kendisine maliyet fiyatından kat kat fazla bir fiyat empoze edilmek vaziyetinde bulunan ve istismar edenlere karşı yüreği nefretle dolu bir müstehlik kitlesi meydana çıkmasının da önüne geçmeyi esas bir prensip tutmuş oluyoruz.”³⁵⁷

Kısacası Peker, sınıfların gelişmesiyle yaşanabilecek çatışmanın önünü işçilerin klasik örgütlenmelerden yoksun bırakılmasıyla, grev ve lokavtın yasaklanmasıyla, devletin otoritesinin korunmasıyla ve arabuluculuk işlevi görmesiyle çözülebileceğini düşünmektedir. Her ne kadar Peker’in bu konudaki açıklamaları halkçılık çerçevesinde yapılmışsa da dönemin halkçılık söylemi, iktisadi açıdan devletçiliğin siyasi açıdan ise milliyetçiliğin tamamlayıcı unsuru olarak işlev görmüştür. Mustafa Kemal’in “biz bize benzeriz”³⁵⁸ sözü ve bunun her alana uygulanmasının yarattığı karmaşa, dönemin tek siyasi

³⁵⁶ Aktaran Taha Parla, *age*, s. 135-136.

³⁵⁷ Aktaran Taha Parla, *age*, s. 131.

³⁵⁸ Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile ilgili tartışmalarda Mustafa Kemal tarafından söylenen bu sözün geçtiği konuşma şöyledir: “Bunun (Hükümetin) şekli yoktur, vaziyeti yoktur, meşkûktur, müphemdir demek elbette musip olamaz. Fakat ihtimal vardır ki rüfeka-yı kiramımızdan bazılarıyla mazbata muharriri Beyefendinin söylemek istediği başka bir şeydir. Yani: “Bu hükümet demokrat bir hükümet midir, sosyalist bir hükümet midir, yani şimdiye kadar okuduğumuz kitaplarda ismi zikredilen hükümetlerden hangisidir?” buyurdular. Efendiler bizim hükümetimiz demokratik bir hükümet değildir, sosyalist bir hükümet değildir. Ve hakikaten kitaplarda mevcut olan hükümetlerin, mahiyet-i ilmiyesi itibarıyla, hiçbirine benzemiyen bir hükümettir. Fakat hakimiyet-i milliyeyi, irâde-i milliyeyi yegâne tecelli ettiren bir hükümettir; bu mâhiyette bir hükümettir; İlmî içtimaî noktasından bizim hükümetimizi ifade etmek lâzım gelirse “halk hükümeti” deriz.

gücü olan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ve önderlerinin söyleminde -en hafif deyimiyile- eklektik bir şekil almıştır.

Ayrıca sınıflar mücadelesinin ortaya çıkmasına ve herhangi bir sınıfla özdeşliğe söylemde karşı çıkılsa da sınıfsal bir tercih yapıldığı söylenebilir. Bunun en belirgin göstergesi, devletçilik uygulamasının gevşetildiği 1930'ların ikinci yarısından sonra Mustafa Kemal'in piyasa mekanizmasıyla ilgili yorumlarıdır. Meclisin beşinci dönem üçüncü toplanma yılı açılış konuşmasında Mustafa Kemal, “kesin zorunluluk olmadıkça piyasalara karışılmaz”³⁵⁹ diyerek ideolojik tutumunu net olarak ifade etmiştir. Bu sözlerini “bununla beraber hiçbir piyasa da başıboş değildir”³⁶⁰ diyerek tamamlamış olması, onun piyasa mekanizması ekseninde bir bakış açısı sahip olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.³⁶¹

5.2-Üstün Türk Irkı

Bu dönemin milliyetçilik söylemi, ülke içi açısından etnik temele dayalı (ve hatta zaman zaman ırkçı boyutlara ulaşan), ülke dışı yönünden ise devletlerin eşit koşullarda ve barış içinde yaşamasına dönüktür. İç siyasette izlenen milliyetçi söylemin bu boyutlarda ulaşmasında ülkenin doğusunda yaşanan isyanların önemli bir payı olmuştur. Gerek Cumhuriyet Halk Partisi programları ve beyannameleri gerekse yasaların düzenlenişi, milliyetçi bir eksenle süregelmiştir.

Bu dönem boyunca Mustafa Kemal'in söylemlerinde, Türk ulusunun ve Türk ırkının seçkinliği, geçmişe dönük bağlar kurularak dile getirilmiştir. İzmir'deki Halk Fırkası kongresinde konuşan Mustafa Kemal, “bütün insanlık tarihi boyunca ziraatı ve sanatı ilk

Teşkilâtı Esâsiye Kanunumuzun birinciden dördüncüye kadar olan maddeleri hükümetin ne olduğunu, kimin tarafından idare olunduğunu, idâre eden heyetin kuvvet ve salâhiyetini tasrih etmiştir... Fakat ne yapalım ki demokrasiye benzemiyormuş, hiçbir şeye benzemiyormuş, sosyalizme benzemiyormuş! Efendiler biz benzememekle ve benzetmemekle iftihar etmeliyiz! çünkü biz bize benziyoruz Efendiler! (alkışlar)” (Aktaran Ömür Sezgin, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu**, s. 89-90)

³⁵⁹ ASD-1, s. 414.

³⁶⁰ ASD-1, s. 414.

³⁶¹ Piyasaya devletin müdahalesini gerekli gören bu bakış açısını Peker şöyle savunmaktadır: “Arkadaşlar; yeni programda devletçiliğin tarifini açık bir hale koyuyoruz. Eski programdaki tarifte (hususî teşebbüs serbesttir, devlet de iktisadî bakımdan istediği şeyler yapmakta serbesttir) diyorduk. Sağımızda koyu liberal fikirdekiler ikinci cümleyi almadan diyorlar ki bana devlet karışmaz. Benden ne hesap sorabilir, ne beni kontrol edebilir. Ne yapacağım işin mahiyetini, ne kullanacağım ilk maddeyi, ne müstehlikten isteyeceğim fiatı, ne kullandığım işçinin hakkını sorabilir. Öte tarafta bir kızıl marksist de her şeyi devletin yapacağını hususî teşebbüse bir şey bırakılmayacağını, ifade ediyor. Hakikat ne öyle, ne böyledir. Bu noktayı yeni program aydınlatıyor. Bizim devletçiliğimizin hakikî manası (hususî teşebbüsün serbest olduğu) fakat umumî menfaatler noktasında gerek olan her ekonomik teşebbüste devletin yapıcılık saha ve salâhiyetini açık bulunduruyor. Devlet kendi yapacak ve kurulmasını teşvik ve himaye ettiği endüstriyi kontrol da edecektir.” (Aktaran Taha Parla, **Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u**, s. 132-133)

öğreten ulusun Türkler olduğunu belirterek³⁶², Türk ulusunun dünyaya mürebbiblik ettiğine gerçek bilginlerin şüphesinin kalmadığını söylemiştir.³⁶³

İnsanlık tarihinde Türklerin farklılığına dair bu vurgu, ordunun niteliğiyle ilgili de yapılmıştır. Konya’da yaptığı bir konuşmada Mustafa Kemal, genelde orduların gericiliği konusunda yalnız Türk tarihinin istisna taşıdığını ve Türk ulusunun kahraman çocuklarından oluşan ordunun ilerici niteliğini vurgulamıştır.³⁶⁴

Türk ırkının farklılığına dair bu iddialar, elbette Türk ırkının diğer ırklardan üstün olduğu savını da beraberinde getirmiştir. Bu savın en ilginç örneklerden birisi, dünya güzeli seçilen Keriman Halis ile ilgili yapılan yorumlardır. Mustafa Kemal, Keriman Halis’in güzelliğini “Türk ırkının soylu güzelliği”³⁶⁵ ile ilişkilendirmiş ve başarıyı “ırkının doğal sonucu”³⁶⁶ olarak görmüştür. Cumhuriyet Gazetesi’nin bu meselede izlediği “Türk ırkının diğer dünya ulusları içinde seçkin olan asil güzelliğini gösterme girişimi”³⁶⁷ hakkında ise gazeteyi “takdir ve tebrik”³⁶⁸ etmiştir. “Türk ırkının dünyanın en güzel ırkı olduğunu tarih olarak bildiğim için”³⁶⁹ diyen Mustafa Kemal, “doğal güzelliğin fenni tarzda korunması”³⁷⁰ gerekliliğine işaret ederek asıl amacın “analarımız ve atalarımızın olduğu gibi yüksek kültürde ve yüksek erdemde dünya birinciliğini tutmak”³⁷¹ olması gerektiğini belirtmiştir.

Görüldüğü gibi Kurtuluş Savaşı dönemindeki milliyetçi söylemden bütünüyle kopulmuş, temel argümanlar tarihin derinliklerine dayandırılmıştır. Bunun zeminini sağlayan gelişmelerden birisi de 1929’da başlayan dünya ekonomik bunalımı ve bunalımdan çıkış yollarından birisi olarak uygulamaya konulan devletçilik olmuştur. Dünyada yaşanan büyük bunalım dolayısıyla gelebilecek tehlikelere karşı memleketin ve inkılâbın korunması için bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi güçlerin bir yerde toplanması³⁷² ve devletin içeride ve dışarıda emniyet ve sükûna kavuşması için tedbirlerin alınması³⁷³ gerekliliğinin altını çizen Mustafa Kemal, aynı cinsten olan güçlerin ortak amaç yolunda birleşmesini³⁷⁴ salık vermiştir.

³⁶² ASD-2, s. 297.

³⁶³ ASD-2, s. 297-298.

³⁶⁴ ASD-2, s. 302.

³⁶⁵ ASD-3, s. 132.

³⁶⁶ ASD-3, s. 132.

³⁶⁷ ASD-3, s. 132-133.

³⁶⁸ ASD-3, s. 133.

³⁶⁹ ASD-3, s. 133.

³⁷⁰ ASD-3, s. 133.

³⁷¹ ASD-3, s. 133.

³⁷² ASD-3, s. 130.

³⁷³ ASD-1, s. 388.

³⁷⁴ ASD-3, s. 130.

Bu dönem Mustafa Kemal'in üzerinde durduğu çalışmalardan birisi de Türk kültürüdür. Çünkü kültür, toplumu bir arada tutacak ve ortak hedeflere yönlendirecek milliyetçi söylemin temel harcıdır. Ulusal kültürün her çağda açılarak yükselmesini Türkiye Cumhuriyeti'nin temel direği olarak gören³⁷⁵ Mustafa Kemal, kültür çalışmalarının önceliğini Türk tarihini doğru temeller üstüne kurmak, öz Türk diline değeri olan genişliği vermek olarak tespit ederek³⁷⁶ iki kuruma işaret etmektedir: Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu.

Yılbaşı gecesi Eğitim Bakanı Reşit Galip tarafından kendisine hediye edilen *Birinci Türk Tarih Kongresi Zabıtları, Söz Derleme Kılavuzu ve Dil Kurultayı Kararlarını Havi Kitap* isimli eserlerin önemini belirten Mustafa Kemal, bir sayfa okunmasını istemiştir. Okunan bölümde³⁷⁷ yazılanlar şöyledir:

“Kafasını ve vicdanını, en son ilerleme alevleriyle güneşlendirmeye karar vermiş olan bugünün Türk çocukları, biliyor ve bildirecektir ki onlar dört yüz çadırlı bir aşiretten değil on binlerce yıllık arî, medeni, yüksek bir ırktan gelen, yüksek yetenekli bir ulustur. Bir de şunu iyi bilmek lazımdır ki kadim Etilerimiz, atalarımız, bugünkü yurdumuzun ilk ve yerli sakini ve sahibi olmuşlardır. Burasını binlerce yıl evvel anayurdun yerine öz yurt yapmışlardır. Türklüğün merkezini Altaylardan Anadolu-Trakya'ya getirmişlerdir. Türk cumhuriyetinin sarsılmaz temelleri bu öz yurdun çökmez kayalarındadır. Bu kutsal yurdun öz varisi, Türkiye Cumhuriyetinin yılmaz bekçisi o büyük, yüksek, asil Türk kavminin bugünkü genç ve dinç çocuklarıdır; biziz.”³⁷⁸

Mustafa Kemal'in artık tarihe referansla kullandığı milliyetçi söylemini en açık ortaya koyan metinlerden birisi de onuncu yıl söylevidir. Söylevde Mustafa Kemal, az zamanda başarılan büyük işlerin en büyüğünün, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti olduğunu belirtmekte ve ulusal kültürün çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkarılacağı ifade etmektedir.³⁷⁹ Türk ulusunu “karakteri yüksek, yorulmaz çalışkan ve doğuştan zeki”³⁸⁰ olarak tanımlayan Mustafa Kemal, bir yandan Türk ırkının üstünlüğü iddiasına dayalı bir söylem kullanırken diğer yandan Türk ulusunun yürümekte olduğu ilerleme ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşalenin

³⁷⁵ ASD-1, s. 390.

³⁷⁶ ASD-1, s. 395.

³⁷⁷ Mustafa Kemal'e hediye edilen bir kitapta yer alan ifadelerin burada yer almasının nedeni, Afet İnan'ın bu bölümlerin doğrudan Mustafa Kemal tarafından yazdırıldığını belirtmesidir. Bkz: ASD-2, s. 308.

³⁷⁸ ASD-2, s. 308.

³⁷⁹ ASD-2, s. 318.

³⁸⁰ ASD-2, s. 318.

müspet ilim olduğunu belirterek³⁸¹ milliyetçi söyleme pozitif bir şekil kazandırmaya çalışmaktadır.

Milliyetçilik açısından iç siyasette devletin bekasının korunması için uyarılar yapıp önlemler alınırken, dış siyasette barışçı ve güvenliğe önem veren bir söylem izlenmiştir. Uluslararası siyasi güvenin gelişimi için ilk ve en önemli şartın ulusların hiç olmazsa barışı koruma fikrinde içtenlikle birleşmesi olduğunu belirten³⁸² Mustafa Kemal, Türkiye'nin güvenliğini amaç edinen ve hiçbir ulusun aleyhinde olmayan bir barış yönünün daima temel kural olacağını ifade etmektedir.³⁸³

Milliyetçi söylemin resmi metinlerdeki ifadesi, önceki dönemlere göre çok daha yaygın ve belirleyici olmuş; hemen her kategorinin sıfatı haline gelmiştir. Milliyetçilik, 1931 beyannamesinde³⁸⁴ yalnızca Cumhuriyet Halk Fırkası'nın nitelikleri arasında sayılmakla kalmamış; diğer maddelerde de (milli mefkûre, milli irade, milliyetçi Türk işçisi, milli Türk mevcudiyeti gibi nitelemelerle) yer almıştır.

1927 tüzüğünde³⁸⁵ yer alan partiye üyelik koşulları 1931 tüzüğünde³⁸⁶ aynen korunmuş ve yeni bir kıstas eklenmiştir: Türkçe konuşmakta bulunmuş olmak.

1931'de kabul edilen ve ilk program³⁸⁷ olan metinde de milliyetçi söyleme geniş bir yer verilmiştir. *Vatan, Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde varlıklarını koruyan eserleri ile yaşadığı bugünkü siyasi sınırlar içindeki yurt olarak tanımlanmış ve vatanın hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir bütün olduğu vurgulanmıştır. Millet kavramı ise dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu bir siyasi ve sosyal topluluk şeklinde kabul edilmiştir*³⁸⁸.

Programın ikinci kısmında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ana nitelikleri sayılırken, diğerlerinin yanında milliyetçilik de sayılmış ve şöyle ifadelendirilmiştir: Fırka, ilerleme

³⁸¹ ASD-2, s. 318.

³⁸² ASD-1, s. 389.

³⁸³ ASD-1, s. 388.

³⁸⁴ Beyanname için bkz: TPT, 1.Dönem, 1.Cilt, s. 9-12.

³⁸⁵ Metnin tamamı için bkz: Mete Tunçay, *Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, s. 382-394.

³⁸⁶ Metnin tamamı için bkz: Mete Tunçay, *Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, s. 429-446.

³⁸⁷ Metnin tamamı için bkz: Mete Tunçay, *Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, s. 447-454.

³⁸⁸ Kültür birliği söylemiyle yapılan uygulamalar önemli düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. İskân Kanunu, bunun en önemli örneklerindedir. Burada bu kanun üzerinde uzun uzun durulmayacaktır, ancak kısa da olsa bir bilgi verilmesi yerinde olacaktır. 1932'de yasalaşan İskân Kanunu'nun gerekçesinde, maddi koşul ile birlikte *ulusal bünyenin korunması noktasında sakıncalı olan mahallelerin ayrılması* gereği ifade edilmiştir. Buna göre nüfus, belirli özelliklere göre sınıflandırılmış ve her bir bölgeye belirli nüfusun yerleştirilmesi düşünülmüştür. Örneğin 1 numaralı bölgelere Türk nüfusunun yerleştirilmesi planlanırken; 3 numaralı bölge, mali gücü belirli bir sınırdan üstünde olan Türk göçmenlerine ayrılmıştır. İlginç olan ana dili Türkçe olmayan nüfusun bir yerde toplanmasının engellenmeye çalışıldığının belirtilmesi; bu yolla da kültür birliğinin sağlanmaya çalışıldığının ifade edilmesidir.

ve gelişme yolunda uluslararası temas ve ilişkilerde bütün *çağdaş milletlere paralel ve onlarla uyum içinde yürümekle* beraber *Türk sosyal hayatının özel karakterini ve başlı başına bağımsız kimliğini korumayı* esas sayar.

Bu milliyetçi eksen, programın diğer kısımlarını da belirlemiştir.

Fırkanın cinsiyet farkı gözetmediği, kadınların belediye seçimlerinde olduğu gibi milletvekili seçimlerinde de siyasi haklarını kullanmaları gerektiği belirtilmektedir. Uygun zeminin hazırlanmaya çalışılacağı ifade edildiği programda kadına bakış, *Türk milletinin yüksek ve derin tarihinde sosyal hayatını her noktadan birliğe dayanmış olması* gerekçesi ile temellendirilmiş; yapılan düzenlemelerle *tarihi ve şerefli hayatın yeni koşullara uygun görünümüyle yeniden canlandırılacağı* iddia edilmiştir.

İktisat ölümünün alt başlıklarından birisinde *işçi yerine Milliyetçi Türk amelesi ve işçileri* tanımlaması yapılmış ve bu kesimin hayat, hak ve çıkarlarının göz önünde tutulacağı belirtilmiştir.

Eğitim-öğretimin düzenlendiği beşinci kısımda, eğitim-öğretimde özen gösterilecek noktalar *cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik vatandaşlar yetiştirmek* olarak tespit edilmiş; *Türk milletine, TBMM'ye ve Türkiye devletine saygı göstermek ve gösterilmesini sağlamak* ise hassas bir görev olarak tayin edilmiştir.

Terbiyede *Türk'ün derin tarihinin bilinmesinin* son derece önemli olduğu vurgulanarak, terbiyenin önemi *Türk'ün yetenek ve gücünü, nefesine güven hislerini ve ulusal varlık için zarar verecek her akım önünde yıkılmaz direncini besleyen kutsal bir cevher* olarak açıklanmıştır.

Eğitim-öğretimde dikkat çekilen bir diğer unsur da dil konusunda yapılan çalışmalardır. Programda Türk dilinin ulusal, mükemmel ve sağlam bir dil haline gelmesi hakkındaki ciddi girişimlere devam olunacağı bildirilmektedir.

İç, dış ve adli siyasetin düzenlendiği yedinci kısımda inkılâpların korunması için *hiçbir olay veya etki karşısına sarsılmayan bir hükümet otoritesini kurmak ve işletmek* gerekliliği vurgulanmış; *yurtta ve dünyada barış* ilkesinin önemine değinilmiş, memurların ve memur olmayan serbest meslek erbabının *ulusal Türk varlığı* için gerekli ve yararlı hizmetlerinden ötürü refaha kavuşturulacakları belirtilmiştir.

1931 programına açıklık getirdiği konferansta³⁸⁹ Recep Peker, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Türkiye'nin yaşaması, ilerlemesi ve bekası için en büyük gücü milliyet niteliğinde bulduğunu ve millet ve milliyet tabirlerini bazen çekip uzatan, bazen sıkıp

³⁸⁹ Konferans metninin tamamı için bkz: **TPT, 1.Dönem, 1.Cilt**, s. 29-42.

darlaştıran; fakat her iki halde de memleket için büyük zararlar getiren ölçüsüz içeriğinden kurtardığını belirtmektedir.³⁹⁰

Peker için program, ilerleme ve gelişme yolunda, uluslararası temas ve ilişkilerde, çağdaş uluslara paralel ve onlarla uyum içinde yürümeyi kaydetmektedir³⁹¹; çünkü Türk ulusu, büyük insanlık ailesinin bir unsurudur.³⁹² Ancak ulusun özel karakterinin ve bağımsız kimliğinin saklı kalması için her nereden gelersen gelsin ve her ne içerikte olursa olsun, uluslararasılık akımlarına/enternasyonalist akımlara kapılmanın ulusal felaketler doğuracağı açıktır.³⁹³

Peker, programda tanımlanan milliyetçiliğin, siyasi yazgıları ayrı olan kitlelerle ilişki kurmadığını ve vatan sınırlarını esas aldığını belirtmektedir:

“Farklı dinlere sahip ve vatanın sınırları dışında bağımsız devletler kurmuş veya başka devletlerin uyruğu durumunda bulunmuş Türkler hakkında sıcak sevgiyle dolu ilgimizi koruruz. Ancak gittikçe gelişen tarihi gerçeklere göre miktarları büyük toplamları bulan bu kitlelerle aramızdaki kan ve tarih yakınlığını bugünkü siyasi uğraşımız dışında bir bilim konusu kabul ederiz”³⁹⁴.

Programdaki dil, kültür ve ülkü birliği etrafında tanımlanan millet kavramından yola çıkarak Peker, günün bilimsel gerçeklerinden dolayı Kürtlük, Çerkezlik, Lazlık, Pomaklık gibi bağımsız bir milliyet tasavvur edilemeyeceğini iddia etmektedir.³⁹⁵ Sözü geçen ulusları *milletdaş* olarak tanımlayan Peker, bunun Osmanlı hükümetinin güttüğü ümmetçilik siyasetiyle ilgisi bulunmadığını, konuyu saf bir milliyet fikriyle ele aldıklarını belirtmiştir.³⁹⁶

Partinin dördüncü büyük kurultayının onayladığı 1935 tarihli programda³⁹⁷ milliyetçilik açısından şeklen ilk dikkati çeken nokta, kullanılan dil ile ilgilidir. Program, Öztürkçe kaleme alınmış; anlaşılabilirliği için de programın sonuna kısa bir sözlük eklenmiştir. 1935 tarihli programı, birkaç küçük eklemenin dışında temel olarak 1931 tarihli programla aynı olduğu için üzerinde durulmayacaktır; ancak Mustafa Kemal’in 1935 sonrası milliyetçi söylemini kısaca özetlemek gerekmektedir.

Mustafa Kemal’in 1935 yılı sonrası konuşmaları da bu dönemin ilk evresindeki söylemiyle aynıdır. *Türk birliği, Türk güç ve yeteneği, Türk vatanseverliği, Türk*

³⁹⁰ age, s. 33.

³⁹¹ age, s. 36.

³⁹² age, s. 36.

³⁹³ age, s. 36.

³⁹⁴ age, s. 34.

³⁹⁵ age, s. 34.

³⁹⁶ age, s. 37.

³⁹⁷ Cumhuriyet Halk Partisi, **CHP Programı**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

toprakları, Türklük camiası, Türkiye ideali, Türk ulusunun asaleti gibi nitelemeler³⁹⁸; Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarının önemi³⁹⁹ dile getirilen konulardır.

İç siyasette benimsenen milliyetçi söylemin temel belirleyicilerinden birisi de Kürt sorunudur. İskân Kanunu, umumi müfettişlik gibi uygulamaları siyasi literatürümüze sokan bu sorunların çözümü için izlenen yöntem açıktır: Doğu illerini merkezi devletin otoritesine ve hegemonyasına dâhil etmek. Mustafa Kemal'in iç idare örgütünün doğu illerine doğru genişletilmesine, yeniden iki genel ispektörlük ve yeni illerin kurulmasına, Dersim bölgesinde uygulanacak esaslı bir ıslahat programına, doğu illerinin orta ve batı illerine demiryollarıyla bağlanmasına ihtiyaç duyulduğunu tespit etmesinin⁴⁰⁰ nedeni, merkezi devlet otoritesi ve hegemonyasının genişletilmesi gerekliliğiyle ilgilidir. Hem askeri hem de yukarıda anılan yöntemlerin bir arada kullanıldığı Kürt sorununda, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük isyanlarından olan Dersim İsyanını Mustafa Kemal, “topluluk haydutluk olayı”⁴⁰¹ olarak nitelemektedir.

Dış siyasette ise her zaman olduğu gibi barışçı bir söylem izlenmiştir. Yaklaşan savaş tehlikesinden ötürü komşu ülkelerle önemli anlaşmalar yapılmış, aynı zamanda barışı koruyacak uluslararası çalışma birliğine önem vermek⁴⁰², dolayısıyla Milletler Cemiyetine bağlılık dile getirilmiştir⁴⁰³.

5.3-Refah ve Medeniyet

Dönemin söyleminde batıcılık ve laiklik fazla yer bulmamakla birlikte⁴⁰⁴; özellikle laiklik açısından önemli anayasa değişiklikleri yapılmıştır.

Batı imgesine yüklenen olumlu anlam varlığını korumakla birlikte, hem dünya çapında yaşanan büyük kriz ve Avrupa'da gelişmeye başlayan savaş tehlikesi hem de bir önceki dönemde yapılan düzenlemelerin belirli bir aşamaya gelmesi, yeni dönemin söyleminde batıcılığın geri planda kalmasına neden olmuştur. Bu durum, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931 tarihli programında⁴⁰⁵ *inkılâplardan doğan ve gelişen ilkelere sadık kalmak ve geçmişte yapılan inkılâpları korumak* şeklinde ifadesini bulmuştur.

³⁹⁸ ASD-1, s. 421. ASD-2, s. 331, 328.

³⁹⁹ ASD-1, s. 406, 420, 429.

⁴⁰⁰ ASD-1, s. 402.

⁴⁰¹ ASD-1, s. 424.

⁴⁰² ASD-1, s. 402.

⁴⁰³ ASD-1, s. 421.

⁴⁰⁴ Recep Peker'in, 1935 programını açıklarken “laiklik ve devrimcilik hakkında söz söylemeyi artık bulurum” demesini, bu durumun bir yansıması olarak görmek de mümkündür. (Aktaran Taha Parla, **Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u**, s. 127)

⁴⁰⁵ Metnin tamamı için bkz: Mete Tunçay, **Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, s. 447-454.

Bu çerçevede değerlendirebilecek bir düzenleme, anayasada kadınların seçme ve seçilme hakkının tanınmasıdır. Sadece erkeklere tanınan seçme ve seçilme hakkı, 1934'te değiştirilerek kadınları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

1931 programına aynı yıl katıldığı bir konferansta açıklık getiren Peker, yapılan yenilikleri şu cümlelerle açıklamaktadır:

“İnkılâbın en büyüğü ve en değerli eseri cumhuriyettir. Fakat bu büyük eserin yanında yeni medeni kanunun ve adli kanunların yapılması, şeri mahkemelerin ve medreselerin kaldırılması, tek mahkeme ve tek mektep usullerinin konması, dervişliğin men edilmesi, tekke ve türbelerin kapatılması, şapka giyilmesi ve nihayet yeni Türk harflerinin kabul olunması, hiçbiri ötekenden önemsiz olmayan ve her biri diğerini tamamlayan bir sıra inkılâp semereleridir.”⁴⁰⁶

Sınırlı bir şekilde medeniyet imgesiyle söylemdeki yerini bulan batıcı anlayış, genelde iktisadi alanda yapılan sanayileşme atılımlarının bir tanıtımı görünümündedir. Türk ulusunun layık olduğu yüksek medeniyet ve refah seviyesine varmasını alıkoyabilecek hiçbir engel düşünmeye yer bırakılmadığını ve bırakılmayacağını belirten⁴⁰⁷ Mustafa Kemal, sanayileşme sürecinde büyük önem verilen demiryollarını, *Türk ulusunun refah ve medeniyet yolları*⁴⁰⁸ ve *ülkeyi medeniyet ve refah nurlarıyla aydınlatan kutsal bir meşale*⁴⁰⁹ olarak tanımlamaktadır.

5.4-Anayasal Laiklik

Daha önce de belirtildiği gibi laiklik, söylemde eskisi gibi yer bulmamış; ancak hem anayasada önemli düzenlemeler yapılmış hem de parti programlarında bu ilkeye açıklık getirilmiştir. 1931'de yayınlanan beyanname⁴¹⁰ laiklik ilkesi, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın nitelikleri içinde sayılmış; 1931 tarihli programda⁴¹¹ ise fırkanın *devlet idaresinde bütün kanunların, düzenlerin ve yöntemlerin bilim ve tekniğin çağdaş uygarlığa sağladığı esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve uygulanmasını ilke kabul etmiştir* denilmiştir. Ayrıca *dini görüş vicdani olduğundan fırka, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı ulusumuzun çağdaş ilerlemesinde başlıca başarı göstergelerinden görür* açıklaması yapılmıştır.

⁴⁰⁶ Aktaran Taha Parla, **Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u**, s. 117-118.

⁴⁰⁷ ASD-1, s. 411.

⁴⁰⁸ ASD-2, s. 301.

⁴⁰⁹ ASD-1, s. 416.

⁴¹⁰ Beyanname için bkz: : **TPT, 1.Dönem, 1.Cilt**, s. 9-12.

⁴¹¹ Program için bkz: Mete Tunçay, **Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, s. 447-454.

Peker, 1931 tarihli programda yer alan laiklik ilkesini açıklarken din telakkisi yüzünden başka devletler gibi Türkiye'nin de pek çok zarar gördüğünü, ancak artık Türkiye'de din telakkisinin vatandaşların kendine ait vicdani ve şahsi bir mesele haline geldiğini belirtmekte ve şunları eklemektedir:

“Layıklık asla dinsiz olmak veyahut dinsiz olmağı istemek demek değildir. Türkiyede herkesin istediği gibi ibadetini yapması Teşkilatı Esasiye kanununun teyit kuvveti altındadır. Kendi zati inanişına göre dindar olan bir vatandaş bu vicdani kanaatine sadakatle bağlı kalmakla beraber samimi surette layık olabilir.”⁴¹²

Recep Peker, açıklamalarının devamında laiklik ve inkılâpçılığı bir arada ele almaktadır:

“Dini menkulatı hayata hakim kılan medreselerin ve şeriat kaideleriyle dünya meseleleri hakkında hükümler veren şeri mahkemelerin kaldırılması, hurafeden uzak muasır mektep tahsilinin yeni nesle tatbiki memleketin hakiki kurtuluşunu temin etmiştir. Bu sayede Türkiyenin medeni siması birçok Avrupa devletlerinin üstünde mümtaz bir asaletle parlamaktadır. Fırka bu vasfını en haklı bir kıskançlıkla muhafaza eder.”⁴¹³

Diğer ilkelere olduğu gibi laiklik de anayasada 1937’de yapılan değişiklikle devletin nitelikleri arasında sayılmıştır.

⁴¹² Aktaran Taha Parla, **Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u**, s. 116.

⁴¹³ Aktaran Taha Parla, **age**, s. 117.

SONUÇ

Toplam beş bölümden oluşan ve 1919-1938 dönemini kapsayan bu çalışmada, Kemalizm'in dört temel parametresinden (halkçılık, milliyetçilik, batıcılık, laiklik) yola çıkılarak Mustafa Kemal'in söylem evreni üzerine odaklanılmıştır. Çalışmanın sonucunda tespit edilebilecek noktalar şunlardır.

Mustafa Kemal'in resmi görevli olarak gittiği Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'nın liderlik kadrosunda yer alan bazı komutanlarla birlikte Amasya Genelgesi'ni yayınladığı tarihten Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar geçen süre, *ideolojilerin harman olduğu dönem* olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde, işgale karşı tüm direnme odaklarının bir araya getirilmesi gereği ve Anadolu'nun toplumsal yapısı; birçok söylemin bir arada kullanılmasını da beraberinde getirmiştir. Ancak yine de temel söylem, *İslam birliği* etrafında kurulmuştur.

Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla Sovyetler Birliği ile resmi ilişki kurulma olanağı yakalanmış ve bu ülkenin Kurtuluş Savaşı'na önemli destekleri olmuştur. Sovyetler Birliği'nin desteğinin en önemli nedeni, Komintern'in aldığı *emperyalizm çağında ulusal kurtuluş mücadeleleri destekleme* kararıdır. Sovyetler'le kurulan ilişkinin de etkisiyle bu dönemde öne çıkan söylem, *mazlum milletlerin emperyalizme karşı haklı mücadelesi* ekseninde gelişmiştir. Ancak emperyalizm ve kapitalizm karşıtlığını ihtiva eden bu söylem, Birinci İnönü Savaşı sonrası-Londra Konferansı öncesi terk edilerek Batı ile uzlaşma arayışına dönüşmüştür.

Ancak Londra Konferansı'nda uzlaşma sağlanamamış; kurtuluş için tek yolun, ülkenin savaşıarak işgalden kurtarılması olduğu ortaya çıkmıştır. Askeri yenilgiler ve başarılar peş peşe gelmiş, sonunda ülke işgalden kurtarılmıştır. Savaş sırasında Büyük Millet Meclisi'nde yaşanan tartışmalar, bu döneme damgasını vurmuştur. Egemenlik ve irade çerçevesinde yaşanan tartışmalarda Mustafa Kemal ve arkadaşlarının çözümü, egemenliğin ulusa ait olduğu şeklinde formüle edilmiştir. Birinci Meclis'in yenilenip cumhuriyetin ilan edildiği tarihe kadar geçen süreyi kapsayan bu dönemin tüm söylemleri, *ulusal egemenlik ve irade* temelinde biçimlendirilmiştir.

Cumhuriyetin ilanından ikinci çok partili siyasi hayat deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasına kadar geçen sekiz yıl, Batıcılığın temel söylem olduğu dönemdir. Pozitivist bir anlayış ve düzenlemelerin egemen olduğu bu dönemde, halifeliğin

kaldırılmasıyla birlikte dini kurumlar kapatılmış, eğitim-öğretimde birlik sağlanmış, uluslararası standartları ve yaşam tarzını esas alan birçok yenilik yapılmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilk resmi programının yayınlanmasından Mustafa Kemal'in ölümüne kadar geçen son dönemde ise devlet, millet ve halk kavramları birbirinin gereği ve tamamlayıcısı olarak kullanılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin altı okunun tamamlandığı bu dönemde, artık Kemalizm, Türkiye'nin resmi doktrini haline gelmiştir. Bu doktrinin temeli, tek parti-tek devlet-tek millet anlayışında vücut bulmuştur.

Çalışmanın kısa bir özetini içeren bu kısımların ardından, temel parametrelerin söylemdeki karşılıklarının gelişimiyle ilgili bir takım sonuçlara ulaşılabilir.

Partiye ismini de veren halkçılık, bütün dönemler boyunca *ulusal egemenlik ve irade* üzerinden kavramsallaştırılmakla birlikte, zaman zaman bunu şekillendiren farklı *istisnai unsurlar* devreye girmiştir. Bunlardan birincisi, *ulusal egemenlik ve irade* ile *saltanat ve halifeliği koruma* amaçlarının bir arada dile getirilmesidir. Bu durum, işgal altındaki bir ülkede bütün güçlerin bir araya getirilmesi ve bu güçlerin birbiriyle yaşayabileceği olası çatışmaları ileriki bir tarihe ertelenmesi kaygısından doğmuştur.

İkincisi, Sovyetler Birliği ile kurulan ilişkilerin bir yansıması olan *emperyalizm ve kapitalizm karşıtlığına* dayanan halkçılık söylemidir. Bu söylem, Batılı ülkelerle kurulan ilişkiyle şekil değiştirmiş; *emperyalizm ve kapitalizm karşıtlığı*, *emperyalizm karşıtı bağımsızlıkçılık* olarak yeniden formüle edilmiştir. Bu durum, bir önceki dönemin söylemiyle karşılaştırıldığında geri bir adımdır. Ancak sömürgeleştirilmeye çalışılan bir ülkede, işbirlikçi halifelik ve saltanata karşı ulusun egemenliğini ve bağımsızlığını savunmanın, emperyalizm karşıtlığını da ihtiva ettiği unutulmamalıdır.

Ulusal egemenlik ve iradeye dayalı halkçılık söylemini belirleyen diğer unsur, siyasal alanda *milliyetçilik*, iktisadi alanda *devletçilik* olmuştur. Halk-devlet-millet özdeşliğine dayanan bu halkçılık anlayışı ismi korporatizmdir. Gelişmiş ülkelerde bölüşüm, az gelişmiş ülkelerde birikim bunalımının bir sonucu olan korporatizmin en temel niteliği, kapitalist üretim biçimini ortadan kaldırmak olmasa da liberalizmin yarattığı sorunlarını gidermenin bir aracı olmasıdır. Türkiye'de 1930'lu yıllarda başlayan iktisadi devletçilik uygulaması, korporatizm için en uygun zemini sağladığı gibi halkçılığın da çehresini önemli ölçüde belirlemiştir. Bu dönemin halkçılığı, milliyetçi bir eksenle tanımlanmış; halk, devletin verdiği yükümlülükleri yerine getirmesi gereken kesim olarak görülmüştür. Sınıf mücadelesini önleme kaygısının pratik karşılığı ise -tartışmalı bir kavramla- *ilkel birikim* yöntemlerini hayata geçirmeye kadar ulaşabilmiştir.

Kemalizm'in en önemli parametrelerinden olan milliyetçilik ise ilkin *Osmanlı ulusu*, ardından da *egemen Türk etnisi* üzerinden kavramsallaştırılmıştır. Kurtuluş Savaşı boyunca Anadolu'daki tüm ulusları içerecek şekilde kullanılan *Osmanlı ulusu* nitelemesi, savaşın şeklinin Türkiye lehine dönmesiyle terk edilmeye başlanmıştır. Artık bir ulus ve devlet, daha doğru bir ifadeyle ulus-devlet inşası süreci söz konusudur. Bunun da temel unsuru, egemen etni olan Türk ulusu olmuştur.

Sömürge bir imparatorluktan bağımsız bir devlete geçerken milliyetçilik, ulusal benlik temelinde şekillendirilmiştir. Ancak ilerleyen yıllarda Türk milliyetçiliğinin pozitivist yönü törpülenmiş, tarihin derinliklerindeki kahramanlık öykülerine, sembollere, mitlere dayanan bir *seçkin ırk* söylemi egemen olmuştur. Türkiye toplumunun bütününe kapsamayan bu *bürokratik içerilme*⁴¹⁴ hamlesinin başarısızlığının temel nedeni, ulusal benliğin ve kültürün, dönemin Türkiye'sine değil Orta Asya'ya dayanarak yaratılmaya çalışılmasıdır. Bunun doğal sonucu, diğer etnik unsurların kapsanamaması olmuştur.

Diğer parametreler olan laiklik ve batıcılık, söylemdeki yerini eş zamanlı olarak almıştır. Cumhuriyetin ilanıyla beraber pozitivist iktidar, bir yandan Batı tipi bir yaşamı ve uluslararası standartları diğer yandan da laik devlet anlayışını esas alan önemli düzenlemeler yapmıştır. Bu konuda yapılan en önemli eleştiri, düzenlemelerin demokratik olmadığıdır. Yeniliklerin demokratik olmadığı eleştirilerinin esas aldığı temel, toplumsal onayın alınmadığı veya yeniliklerin topluma zorla kabul ettirildiği ise kendi içinde tutarlı bir eleştiridir. Çünkü demokrasinin içeriği, çoğunluğun istencine yanıt vermek veya çoğunluk tarafından benimsenmek olarak doldurulmaktadır. Ancak demokrasiyi koşullarından ve bağlamından kopararak matematiğin diline indirgeyen bu yaklaşımın temel açmazı, sözü edilen toplumun hilafet ve saltanat istencine uygun davranmanın ne kadar demokratik olduğudur. Çünkü bu yaklaşımları benimseyenler, uygulamaların demokratik olmadığını ifade etmekte; ancak neye dayanırsa demokratik olacağı konusunda sessiz kalmaktadırlar. İtalya ve Almanya'da olduğu gibi dünyayı kana bulayan faşist yönetimlerin toplumun onayıyla iktidar olduğu, yani demokratik yöntemlerle işbaşına geldiği düşünülürse; demokrasi adına şeriat hükümlerini uygulamak, ne kadar demokratik bir açılım sağlamaktadır?

⁴¹⁴ Bürokratik içerilme kavramı, Anthony D. Smith'e aittir. Smith, bu kavramı, ulusların oluşumunu incelerken teritoryal sivil siyasi ulusların doğuşuna yol açan bir sürecin karşılığında kullanmaktadır. (Bkz: Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, s. 160).

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- Akın, Rıdvan, **TBMM Devleti (1920-1923): Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Akşin, Sina, “Siyasal Tarih: 1908-1923”, **Türkiye Tarihi, 4.Cilt: Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 2000 (27-123).
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I.Cilt**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II.Cilt**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri III.Cilt**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.
- Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal Üçüncü Cilt: 1922-1938**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.
- Berkes, Niyazi, **Türk Düşününde Batı Sorunu**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.
- Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- Boratav, Korkut, **Türkiye’de Devletçilik**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 7.Cilt**, (Yayın Yönetmeni: Seyfettin Gürsel), İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- Cumhuriyet Halk Partisi, **CHP Programı**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.
- Cumhuriyet Halk Partisi, “CHP Kurultayları”
Erişim Adresi: http://chp.org.tr/index.php?module=content&page_id=456
Erişim Tarihi: 01.03.2008)
- Çavdar, Tevfik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- Demirel, Ahmet, **Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

- Durkheim, Emile, **Toplumsal İşbölümü**, (Çeviren: Özer Ozankaya), Cem Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Eroğul, Cem, **Anatüzeeye Giriş**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2005.
- Gökalp, Ziya, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları: 4, Devlet Kitapları, Ankara, 1976.
- Gökalp, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, Liva Yayınevi, Balıkesir, 2005.
- İleri, Rasih Nuri, **Atatürk ve Komünizm**, May Yayınları, İstanbul, 1970.
- Karaömerlioğlu, M.Asım, “Tek Parti Döneminde Halkçılık”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, 2.Cilt: Kemalizm**, (Editörler: Tanıl Bora&Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004 (272-283).
- Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, 2. Cilt: Kemalizm**, (Editörler: Tanıl Bora&Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Nutuk**, (Düzenleme: Mustafa Bayram Mısıır), Palme Yayıncılık, Ankara, 2007.
- Oran, Baskın, “Dönemin Bilançocu”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt: 1 1919–1980**, (Editör: Baskın Oran) İletişim Yayınları, İstanbul, 2002 (97-109).
- Özuğurlu, Metin, **Anadolu’da Küresel Fabrika’nın Doğuşu**, Halkevleri Emek Çalışma Merkezi Bilimsel Yayınlar: 1, Ankara, 2005.
- Özuğurlu, Metin, Nitel Araştırma Ders Notları (Yayınlanmamış Ders Notu).
- Parla, Taha, **Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları 1.Cilt: Atatürk’ün Nutuk’u**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Parla, Taha, **Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları 3.Cilt: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Parla, Taha, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- Punch, Keith F, **Sosyal Araştırmalara Giriş**, (Çevirenler: Dursun Bayrak, H.Bader Arslan, Zeynep Akyüz), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005.
- Rousseau, Jean-Jacques, **Ekonomi Politik**, (Çeviren: İsmet Birkan), İmge Kitabevi, Ankara, 2005.
- Rousseau, Jean-Jacques, **Toplum Sözleşmesi ya da Siyasi Hukuk İlkeleri**, (Çeviren: M.Tahsin Yalım), Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2006.
- Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali İkinci Cilt**, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1987.

- Sezgin, Ömür, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu**, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.
- Smith, Anthony D., **Ulusların Etnik Kökeni**, (Çevirenler: Sonay Bayramoğlu & Hülya Kendir), Dost Kitabevi, Ankara, 2002.
- Smith, Anthony D., **Milli Kimlik**, (Çeviren: Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 2.Cilt**, (Yayın Yönetmeni: Ertuğrul Kürkçü), İletişim Yayınları, İstanbul, 1988.
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 6.Cilt**, (Yayın Yönetmeni: Ertuğrul Kürkçü), İletişim Yayınları, İstanbul, 1988.
- Tekeli, İlhan, "Türkiye'de Halkçılık", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 7.Cilt**, (Seyfettin Gürsel), İletişim Yayınları, İstanbul, 1983 (1929-1935).
- Teşkilatı Esasiye'den Günümüze Anayasalar**, (Derleyen: Emine Aydoğdu), Palme Yayıncılık, Ankara, 2005.
- Timur, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- Toprak, Zafer, "II.Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: Halkçılık", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 1 (Bahar), İstanbul, 1977 (92-123).
- Toprak, Zafer, "Osmanlı Narodnikleri: Halka Doğru Gidenler", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 24 (Kış), İstanbul, 1984 (69-81).
- Tunçay, Mete, **Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 219-201, Sevinç Matbaası, Ankara, 1967.
- Tunçay, Mete, **Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.
- Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM 1.Dönem (1919-1923), 1.Cilt**, (Yayına Hazırlayan: Fahri Çoker), Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 4, Ankara, 1994.
- Türk Parlamento Tarihi, TBMM 2.Dönem (1923-1927), 1.Cilt**, (Yayına Hazırlayan: Kazım Öztürk), Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 1, Ankara, 1993.
- Türk Parlamento Tarihi, TBMM 4.Dönem (1931-1935), 1.Cilt**, (Yayına Hazırlayan: Fahri Çoker) Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 11, Ankara, 1996.
- Uyar, Hakkı, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.

Uyar, Hakkı, “1930’lar Türkiye’inde Kemalizm Algılamaları”

Erişim Adresi: <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/21.pdf>

Erişim Tarihi: 06.03.2008

Uyar, Hakkı, “Atatürk Dönemi İç Politikası (1923-1938)”

Erişim Adresi: <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/25.pdf>

Erişim Tarihi: 06.03.2008

Üstel, Füsün, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

Zarakolu, Ragıp, “Komintern ve Türkiye”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 6.Cilt**, (Yayın Yönetmeni: Ertuğrul Kürkçü), İletişim Yayınları, İstanbul, 1988 (1854-1855).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI : Özay GÖZTEPE

Doğum Tarihi ve Yeri : 25.06.1975-Alanya

Medeni Durumu : Evli

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Alanya Lisesi

Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

Yüksek Lisans Diploması: Akdeniz Üniversitesi SBE Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Konusu : Mustafa Kemal'in Cumhuriyet Söylemi: Halkçılık, Laiklik, Batıcılık, Milliyetçilik (1919–1938)

Yabancı Dil / Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler

“Küreselleşme Sürecinde Türkiye İşgücü Piyasası”, **Çalışma ve Toplum**, Sayı: 14, İstanbul, 1997 (81-118).

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Yaklaşım Yayınları Akdeniz Bölge Temsilciliği (1997-....)

Adres : Meltem Mh. Özlem Sit. Lale Apt. B-3 Blok K: 2 No: 6
ANTALYA

Tel. no : 0242 237 95 63